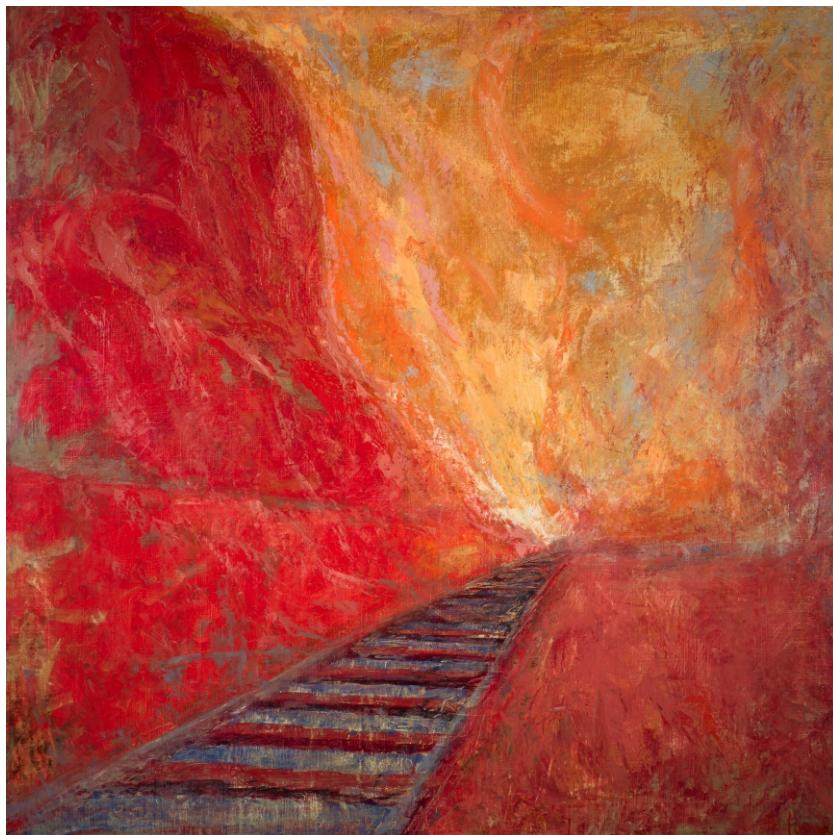

CENTRO INTERNAZIONALE DI STUDI PRIMO LEVI

Primo Levi

IKIWA HUYO NI MTU

Kimetafsiriwa na Graziella Acquaviva
na kusahihishwa na Janet Revocatus Buhanza

Kimechapishwa na
Silvio Zamorani editore

CENTRO INTERNAZIONALE DI STUDI PRIMO LEVI

Jalada: Mchoro unaoitwa *Binario 21* uliochorwa na mchoraji mwitaliano jina lake Antonio Sannino, mnamo mwaka 2008. (Mchoro huu ni sehemu ya ukusanyaji uliopo kwenye Nyumba ya Makumbusho “Castel Nuovo” mjini Napoli - Italia. Picha ya mchoro huu upo pia katika katalogi ya michoro inayoitwa *Metaphore in iliyotungwa na Angelo Calabrese*)

Hii ni tafsiri kwa Kiswahili ya riwaya ya Kiitaliano inayoitwa *Se questo è un uomo* (*Ikiwa huyu ni mtu*), iliyotungwa na Primo Levi.

© 1958, 1963, 1971, 2005, 2014 Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino

2024 © Idhini ya kutafsiri ni ya Graziella Acquaviva

ISBN 9788871582634

© 2024 Silvio Zamorani editore

Corso San Maurizio 25

10124 Torino

www.zamorani.com

info@zamorani.com

e

© 2024 Centro Internazionale di Studi Primo Levi

Via del Carmine, 13

10122 Torino

www.primolevi.it

info@primolevi.it

Primo Levi
Ikiwa huyo ni mtu
Kimetafsiriwa na Graziella Acquaviva
na kusahihishwa na Janet Revocatus Buhanza

Kimechapishwa na
Silvio Zamorani editore

Yaliyomo

- p. 7 *Utangulizj* Jean Paul Habimana
- 15 *Ikiwa hujo ni mtu*
- 19 *Dibaji*
- 21 I *Safari*
- 31 II *Chini*
- 48 III *Mwanzo*
- 53 IV *Ka-Be*
- 69 V *Usiku Wetu*
- 78 VI *Kazj*
- 85 VII *Siku Njema*
- 92 VIII *Upande Huu wa Wema na Uoru*
- 103 IX *Waliozama na Waliookolewa*
- 119 X *Mtihani wa Kemia*
- 127 XI *Canto ya Ulysses*
- 134 XII *Matukio ya Majira ya Joto*
- 141 XIII *Oktoba 1944*
- 149 XIV *Kraus*
- 154 XV *Die Drei Leute vom Labor*
- 163 XVI *Wa Mwisho*
- 169 XVII *Historia ya Siku Kumi*
- 195 *Maelezzo ya mwisho*
- 197 *Hitimisho* Centro Internazionale di Studi Primo Levi di Torino
(International Primo Levi Studies Center, Turin)

Utangulizi

Se questo è un uomo (Ikiwa huyo ni mtu) iliyotungwa na Primo Levi ni kitabu ambacho, baada ya kukisoma, kitakuwa ni sehemu ya maisha yako ya kihisia. Kitabu hicho ni maelezo ya mchakato wa maangamizi ya mwanadamu ambao haujawahi kutokea katika historia ya kisasa.

Levi alifukuzwa katika Kambi ya kazi ngumu huko Monowitz (iliyokuwa moja kati ya kambi tatu zilizokuwapo Auschwitz) kwa treni ya mizigo yenye mabehewa kumi na mawili, pamoja na watu mia sita na hamsini wenyе asili ya Kiyahudi, “vipande”, kama Nazi walivyopenda kuwaita waliofukuzwa.

Ilikuwa safari yenye mateso makubwa, kukosa usingizi, njaa, kiu na baridi. Safari ilifanywa kuwa ngumu zaidi na ugomvi wa mara kwa mara unaotokana na hofu na mvutano ambao ulikuwa umeambukiza kila mtu.

Kambi ya Monowitz huko Polandi, nje ya mipaka ya Ujerumani, ilikuwa moja ya kambi arobaini na tano za mateso zilizounda eneo kubwa zaidi la maangamizi lililofananishwa na kambi ya Auschwitz ambayo, peke yake, ilisababisha vifo vya zaidi ya watu milioni moja na laki moja kati ya milioni sita, haswa wafungwa wa Kiyahudi (lakini pia wapinzani wa kisiasa, Waroma, wafungwa wa vita, wale mavu na mashoga) walioangamizwa na Nazi kati ya 1940 na 1944.

Katika kitabu chake, Levi anadai kwamba “Wanaume wachache tu wanajua jinsi ya kwenda kufa kwa heshima, na mara nydingi sio wale ambao ungetarajia”.

Alipofika kambini, Levi alipatiwa namba 174517 iliyoripoti muda wake wa kuingia kambini, treni ya reli aliyosafiria na uraia wake. Levi anaeleza kambi kama mahali pa kutisha ambapo wote, isipokuwa wagonjwa, walifanya kazi. Kule ilibidi uwe mwangalifu kwa kila kitu,

na makatazo yalikuwa mengi sana. Usafi haukuwepo kabisa; wafungwa walijiosha katika nyumba ya kuogea yene mwanga hafifu iliojaa mikondo ya hewa, na sakafu iliyofunikwa na safu nene la matope; maji yalikuwa machache sana na hayo madogo hayakuwa yakunywa. Msururu wa usumbufu ulimpelekea Levi aamue kutooga tena kwa sababu alifikiri kuoga hakukuwa na maana.

Wakati wa kukaa kwake kwa lazima huko Auschwitz, Steinlauf, mfungwa mwenye umri wa miaka hamsini, kwa namna fulani alimfanya abadili mawazo yake akimwambia:

nasi hatupaswi kuva wanyama; kwa sababu hata mahali bapa mtu anaweza kuishi, mtu lazima atake kuishi, ili kusimulia historia, kushubudia; na kwa kuishi ni mubimu kujitahidi kuokoa angalan misupa, jukwaa na fomu za ustaaarabu. Ingawa sisi ni watumva, tumenyimva haki zote, tumefichulirwa kwa kila kosa, na labda tumebhukumiwa karibu kifo, lakini bado tunabakiwa na kitivo kimoja, na lazima tukiteete kwa nguru zetu zote, kwa sababu ndicho cha mwisho – kitivo cha kukataa ridhaa yetu.

Katika kambi Levi aliishi kama vile waumbaji wa mauaji ya kimbari ya Wayahudi walivyokuwa wametazamia, ili kuwafanya watu wapoteze utu wao, wakiwakataa uwezekano wa kujihisi sehemu ya ubinadamu hadi kuwaacha wafe kama wanyama:

Fikiria sasa mtu aliyechukuliwa nyumba yake pamoa na watu wapendwa wake, tena mazoea yake, nguo zake, kila kitu, kila alihokuna nacho: atakuwa mtu mtupu, mstahimilivu na masikini, mtu ambaye amesabau maana ya beshima na utambuzi, kwani butoka kwamba yule aliye poteza yote atajipoteza hata mwenyewe (...). Hapo ndipo mtu atanweza kuelewa maana mbili ya jina la “kambi ya maangamizo” na itakuma waazi tunachotaka kuelezza kwa sentensi hii: kukaa chini.

Mambo yaliyompata Primo Levi kwa njia fulani yanafanana sana na yale niliyoyaishi mimi mwenyewe nilipokuwa mtoto wakati wa mauaji ya Watutsi nchini Rwanda.

Kati ya mwezi wa nne na mwezi wa saba 1994 Watutsi waliokuwepo nchini Rwanda walinyimwa utu wote wa kibinadamu hadi walipoweka mikakati ya kuwaua na kuwaondoa kabisa nchini.

Wale ambaao, kama mimi, walipata bahati ya kuishi hawawezi kusema

ni nini kilichowaruhusu wasife; ni kile ambacho waamini huita “siri” za Mungu na wasioamini “bahati tu”. Ukweli ni kwamba nilio koa kimuu jiza na kile kilichoonekana kuwa kifo hakika. Ninayaandika yote katika kitabu changu cha wasifu kinachoitwa kwa Kiitaliano *Nonostante la paura, genocidio dei tutsi e riconciliazione in Ruanda (Licha ya Hofu, mauaji ya kimbari ya Watutsi na upatanisho nchini Rwanda, Terre di Mezzo, Milano 2021).*

Niliposoma kitabu cha Primo Levi, akili yangu iliruka hadi siku zile nilizoishi katika parokia ya Shangi wakati wa mauaji ya Watutsi. Parokia ilikuwa imejaa watu wengi na hatukuwa na chakula.

Nakumbuka watu waliopigania kipande cha viazi, lakini wakati huo huo namkumbuka binamu yangu, jina lake Beatrice. Ili kumlisha mdogo wangu Vincent, yeye alijinyima ugali wake aliopata kama malipo ya kuupika.

Niliposoma kwamba Primo Levi alibaki katika kambi ya Monowitz kwa siku sabini na zaidi bila kubadilisha nguo zake, nilisisimka sana huku kumbukumbu zikirudia kaptura yangu na shati niliyovaa kwa miezi miwili hadi nilipofika kwa Silas na Maria walionipatia nguo za watoto wao.

Licha ya kero isiyovumilika ya chawa wakati ule, tulichagua kucaa nguo zile zile badala ya kubaki uchi: kucaa ni tendo la kijamii lakini pia ni ulinzi kwa heshima yetu.

Mauaji ya kimbari ya Watutsi nchini Rwanda yalitokea miaka arobaini na tisa baada ya mauaji ya kimbari ya Wayahudi. Tangu wakati ule, jumuia ya kimataifa ilikuwa imesisitiza mara kwa mara “kamwe tena”: lakini mauaji ya kimbari ya Watutsi yamefanyika chini ya macho ya wote.

Kusimulia mambo yaliyonipatia ni “hazina ya historia yangu” na, zaidi ya yote, ni fursa ya kuwajulisha watu wengi kwamba wazo la mauaji ya kimbari sio jambo la zamani tu, na linaweza kutokea tena bila kulitambua, isipokuwa wakati tayari ni kuchelewa sana. Lazima tupigane na wazo la mauaji ya kimbari bila bughudha yoyote kwani uovu daima uko mlangoni.

Tunaishi katika ulmwengu usiolaani maovu yenyewe bali

unahalalisha maovu yasiyofaa kabisa kwa mujibu wa mantiki ya kichama. Hivi ndivyo baadhi ya vita vinavumiliwa, kupuuzwa au kuhalalishwa huku, wakati huo huo uhalifu mwingine wa kivita unalaaniwa. Tupo katika ulimwengu ambao sehemu fulani watu wanatatizika kupunguza uzito, huku kwingine wanatatizika kula angalau mlo mmoja kwa siku.

Tuko katika ulimwengu wa utandawazi lakini wenyе mipaka ya njia moja: ukiwa tajiri na wa Magharibi unaweza kusafiri, kuhama, kwenda popote unapotaka, lakini badala yake ukitoka nchi masikini, huwezi kusafiri kwa uhuru bila kuonyesha hati ambazo wachache tu wenyе bahati wanaweza kuzipata, tena huwezi kukaa salama hata nyumbani kwako.

Tuko katika ulimwengu ambao dhana ya utambulisho imekuwa ni nadharia ambayo wenyе nguvu tu ndio wanashikilia ukiritimba: unakuwa ni Mzungu sio kwa sababu ulizaliwa na kukulia hapa Ulaya, lakini ikiwa una hati kama pasipoti ya Ulaya kwa mfano. Tuko kwenye ulimwengu unaotawaliwa na unafiki ambao madikteta wanafanya mikataba na serikali za Magharibi huku wananchi wakiwa misituni, majangwani, mashulen, makanisani, baharini, wanakufa kwa njaa.

Mambo yanaendelea kama kwamba hakuna kilichotokea mpaka inaonekana kwamba kuna sehemu ya ulimwengu ambao ni ya kawaida kwa watu kufa, kukimbia vita au njaa.

Hata hivyo heshima ya mwanadamu iko kwenye msingi wa kila kitu, katika Afrika kama katika nchi za Magharibi au za Mashariki. Wakati kila mmoja wetu anafikiriwa kuwa mwanadamu mwenye matarajio na haki zinazotambulika, basi maisha mengine ya kijamii na ya pamoja yanafuata.

Ili tuelewe maana ya kanuni hii, ni lazima tukumbuke kwamba kila mara mtu anapokufa kutokana na kitendo cha kigaidi, au kutokana na vurugu nyininge zozote, huku Ulaya au Afrika, jamii lazima isikike. George Floyd alipofariki, mtu mweusi aliyeuawa kikatili na polisi mweupe nchini Minnesota (Marekani), ukweli huo ulilaaniwa na mamilioni ya watu duniani kote, ni wazi kuanzia Marekani ambako vurugu hizo zilitokea.

Tukiangalia Afrika, tunaona kwamba watu wengi wasio na kosa

lolote wanakufa kila siku, mara nyingi wanaauawa, na katì ya wenye uwezo hakuna hata mmoja anayethubutu kukemea ukatili huo. Magazeti yanaendelea kuzungumzia soka, dini na muziki, lakini hayakemei vurugu na wenye mamlaka. Katika sehemu nyingi za ulimwengu bado hakuna heshima ya binadamu kwa sababu hakuna wazo kwamba sote tu sehemu ya wema wa pamoja.

Ikiwa kila mtu ana heshima ya kibinadamu basi lazima tujisikie kuwajibika kwa kile kinachotokea karibu tunahitaji kujisikia kuwajibika kwa kile kinachotokea karibu nasi. Mimi nipo kwa sababu yupo mwingeine karibu nami. Ubinafsi peke yake hauna maana wala maana katika ulimwengu ulionunganishwa sana tunamoishi.

Ni kweli kwamba wakati uliopita ulikuwa mbaya zaidi kuliko sasa lakini pia ni kweli kwamba, kwa njia zote tulizo nazo, mengi zaidi lazima yafanywe ili kuathiri hali hii ya sasa. Ni sawa kukumbuka yaliyopita ili kuelewa hatua, na makosa, yaliyofanywa hadi sasa na kupanga vyema zaidi kwa siku zijazo.

Kulikuwa na wakati ambapo wanadamu waliwekwa katika jamii za chini na za juu. Iliitwa inayoitwa “ubaguzi wa kimbari wa kisayansi” na kufuatana nayo Wayahudi walifikiriwa kuwa watu wa jamii ya chini. Huko Afrika, biashara ya watumwa weusi ilidumu kwa miaka mia nne na Waafrika milioni kumi na zaidi walikufa. Biashara ya watumwa ilikuwa imehesabiwa haki kwa kusoma vibaya maandiko ya Biblia yaliyompatia mtoto wake Noah, yaani Cam, jukumu la mtumwa wa kaka zake Sem na Jafet. Kusoma hivyo, maana za mitholojia na ishara za lugha zilikuwa zimepuuzwa.

Kwa kweli hakuna marejeleo ya jamii katika Biblia lakini wanasayansi wa Magharibi walitambua wazao wanaodaiwa wa Cam kwa Waafrika weusi. Serge Tornay¹, akimnukuu Bernie Sanders, anajiliza: “Je, Afrika inaweza kuzalisha bila ushawishi wa nje wa ustaarabu wa juu?”.

Wazo lililoenea mapema katika nchi za Magharibi ni kwamba wanaume wenye ngozi nyeusi, yaani wale wanaoitwa “Weusi” waliopewa sifa za kimwili na za tabia zinazofikiriwa kuwa za zamani

yaani walitoka ukoo wa Cam. Picha ya Mwaafrika kama “kiumble aliyeharibika” iliendelea katika Enzi za Kati na ilikuwa imekubaliwa kabisa huko Ulaya hadi 1600². Wakati wa kipindi kinacho julikana kama *Age of Enlightenment* na kwa nadharia zinazohusiana na *monogenism* na *polygenism* tu, nadharia tete hizi zimetiliwa shaka.

Wasomi wengi walielezea asili ya “Weusi” kulingana na nadharia mbili tofauti. Kwa wanana dharia ya *monogenism* wale weusi walikuwa matokeo ya uharibifu wa tabia kutokana na hali ya mazingira, walijaribu kueleza sifa zao za kimwili kuitia asili. Kwa wanana dharia wa *polygenism* wale walikuwa viumbe wa pekee, wasio wa kibinadamu³.

Kuanzia karne ya kumi na nane na baadaye, wanasayansi na wasomi wengi walichangia kueneza nadharia ya jamii na kuifanya kuwa “ukweli wa kisayansi” wa lazima ili kuhalalisha kurudi nyuma kwa Afrika na ukuu wa haki wa Weupe juu ya Weusi kulingana na Maandiko matakatifu.

Mnamo 1761 mwanasayansi wa asili J.B. Robinet aliunda kiwango cha rangi na Mweusi aliwekwa katika nafasi ya juu kidogo kuliko mnyama, na Mzungu aliwekwa kwenye kichwa cha mageuzi; kati yao walikuapo wengine yaani Mkhoisani, aliyefikiriwa kuwa binadamu kamili lakini bado mjinga na asiyeweza kujifunza, Msaami, Mwaasia, Mtartari, Mchina, Mhindi na Mwajemi!

Kwa msingi wa uainishaji huu wa kitiikadi na kibaguzi kwa Mwanadamu, Wazungu wameanzisha biashara ya utumwa huko Bara la Afrika, tawala za kikoloni kama kazi ya ustaarabu, ubaguzi wa kitaasisi, unyonyaji wa watu na rasilimali, hadi aina mbali mbali za uwepo wa ukoloni mamboleo ambao unaiangamiza Afrika ya siku hizi.

Zamani, nadharia hizi zilipendelea wazo ambalo Mwaafrika ni spishi ya chini ya binadamu, aina ya mnyama zaidi kuliko kitu kingine chochote, aina ya upurukusho wa asili ambayo, kwa uungwaji mkono wa Maandiko Matakatifu, angeliweza kushughulikiwa kama mnyama bila kufanya kufuru.

Wakati wa karne 19 na 20, ubaguzi wa rangi ulikuwa maonyesho ya sayansi – hivi ndivyo ubaguzi wa rangi umekuwa ni wa kisayansi.

Kipindi hiki cha giza cha historia kiliisha, baada ya mauaji ya kimbari ya Wayahudi, kwa Azimio la Haki za Binadamu lililokubaliwa na Umoja wa Mataifa tarehe 10 mwezi wa kumi na mbili 1948 na uthibitisho wa kanuni kwamba kuna jamii moja tu, yaani jamii ya kibinadamu, bila tofauti zaidi au viwango vyta.

Historia na taarifa zinaonyesha kwamba hata siku hizi na katika nchi nyingi duniani, aina za ubaguzi wa rangi, jinsia, dini, maoni ya kisiasa au za aina nyingine zinaendelea kurekodiwa. Tena, kiwango cha umaskini, nchi ya kuzaliwa, au hali ya uhamiaji huamua vigezo vikali vyta kujumuishwa na kutengwa.

Kusoma kurasa zilizoandikwa na Primo Levi na zilizoajaa ubinadamu, yaani bila chuki na hali ya kulipiza kisasi kwa Mwingine aliyemdhara, hata hivyo bila mafanikio, kunaweza kuwa somo kwa vijana wa Kiafrika ambao siku hizi wanapigana dhidi ya ukosefu wa usawa na dhuluma, na wanaopenda kuishi katika ulimwengu wenye heshima na haki zaidi, kama sisi sote tunavyopenda.

Levi alitumia kumbukumbu na kalamu yake kwa kuandika ushahidi wa ajabu wa kibinafsi juu ya mambo yenye uchungu yanayompata mwanadamu anapokabiliwa na hali ya ukali sana. Siku hizi, hali hizo za kihatari ziko karibu sana nasi, popote duniani na haswa huko Afrika.

Kila msomaji lazima aelewe cha kufanya na jinsi ya kujibu kulingana na ukweli wake. Ni muhimu sana kutambua kuwa kila mmoja wetu lazima afanye kitu fulani ndani ya jamii yake ili mahali anapoishi, na watu wenzake wanaoshirikiana chakula na sheria naye, watakuwa bora zaidi kuliko hapo awali.

Jean Paul Habimana

Ikiwa huyo ni mtu

Ikiwa huyo ni mtu

Ninyi mnaoishi salama

Nyumbani mwenu penye starehe,

Ninyi ambao mkirudi nyumbani wakati wa usiku mnapata

Chakula kitamu na nyuso za kirafiki:

Fikirieni ikiwa huyo ni mwanaume

Anayefanya kazi kwenye udongo

Asiyejua amani

Anayepigana ili apate nusu mkate

Anayekufa kwa ndio au kwa sio.

Fikirieni ikiwa huyo ni mwanamke,

Bila nywele wala jina

Bila nguvu za kukumbuka

Mwenye macho matupu na tumbo la baridi

Kama chura wakati wa baridi.

Tafakari kwamba yote haya yalitokea:

Mi ninawakabidhi maneno haya.

Muyatunze mioyoni mwenu

Nyumbani au njiani,

Mkienda kulala au kuamka;

Muwaambie watoto wenu.

Au nyumba zenu zianguke,

Au ugonjwa ukufanyeni kukosa msaada,

Na watoto wenu wageuze macho yao kutoka kwenu.

Dibaji

Ilikuwa bahati yangu nzuri kufukuzwa hadi Auschwitz mnamo 1944, yaani baada ya serikali ya Ujerumanî iliamua kuongeza urefu wa maisha ya wafungwa wa vita waliokusudiwa kuuawa, kwa sababu ya uhaba wa kazi; ikiruhusu maboresho katika namna ya kuishi na kusimamisha kwa kitambo mauaji kwa kusudi la wachache.

Kwa hivyo, kuhusu mambo makatili, kitabu changu hiki hakiongezi chochote zaidi kuliko yale yanayojulikana sana na wasomaji ulimwenguni kote kuhusu mada ya kusumbua kwenye kambi za kifo. Hakikuandikwa kwa kusudi la kueleza mashtaka mapya; lakini kitawenza kutoa hati za kutumia kwa uchunguzi makini wa mambo kadhaa ya akili ya kibinadamu. Watu wengi na tena wakazi, wanaweza kujikuta wakiamini, kwa kusudi kiasi, kwamba “kila mgeni ni adui”. Tuseme kwamba mara nydingi hakika hii inazikwa ndani ya miyo kama ni ambukizo la siri; na mara kwa mara tu inajionyesha kwa vitendo visivyoratibiwa, na haipo mwanzoni mwa mfumo wa mawazo. Lakini wakati hii inapotokea, wakati ambapo mafundisho yasiyosemwa yanapata kuwa utangulizi mkuu wa *syllogism*, basi, mwishoni mwa mnyororo, *Lager* ipo. Hii ni timilizo la dhana ya ulimwengu iliyopeleke ya fuatayo yake kwa uthabiti halisi; hadi dhana ipo, yafuatayo yake yanatutisha. Historia ya kambi ya kifo ingepaswa kueleweka na kila mtu kama ishara mbaya na ya hatari.

Ninatambua, na naomba samahani kwa kasoro za muundo wa kitabu. Kwa kweli, kitabu hicho kilianza kufikiriwa moyoni mwangu tangu siku zile za *Lager*. Uhitaji wa kusimulia hadithi yetu kwa “wengine”, ili tufanye “wengine” washiriki, kabla ya ukombozi na baadaye, ulikuwa umepata tabia ya msukumo wa haraka na wa vurugu kati yetu, hadi ulianza kushindana na mahitaji mengine ya msingi: kitabu hicho

kiliandikwa kwa kukidhi hitaji hilo, yaani mwanzoni, kama ukombozi wa mambo ya ndani. Muundo wake wa vipande vipande ni kwa sababu hii: sura zilizomo ziliandikwa sio kwa mfuatano wa kimantiki lakini kwa utaratibu wa umuhimu. Kazi ya kuziunganisha na kuzipanga ilifanywa kwa makusudi zaidi, na ni ya hivi karibuni.

Nafkiri sio lazima niongeze kuwa hakuna matokeo yoyote yaliyobuniwa.

Primo Levi

I

Safari

Nilikuwa nimekamatwa na Wanamgambo wa kifashisti tarehe 3, mwezi wa Desemba, 1943. Nilikuwa na umri wa miaka ishirini na minne, nikiwa na akili ndogo, na bila ujuzi, tena na tabia iliyohimizwa na ubaguzi ambayo iliwekwa tangu miaka minne iliyopita, sheria za ubaguzi wa kimbari – ya kuishi katika ulimwengu uliokuwa wangu tu, tena usio halisi, na wenye njozi za kistaarabu za kicartesi, na urafiki wa dhati wa kiume na urafiki wa kike usio na maana. Nilisitawisha uasi wa wastani na dhahania.

Haikuwa rahisi kwangu kuchagua njia ya milimani, na kusaidia kuanzisha hilo ambalo, kwa maoni yangu na ya marafiki waliokuwa na uzoefu kidogo zaidi, lingelipaswa kuwa kundi la wafuasi ambalo limefungamana na chama cha “Upinzani na Uhuru”. Tulikosa mawasiliano, silaha, pesa, na uzoefu uliohitajika kwa kuzipata; hapakuwepo wanaume weledi, lakini kinyume chake tulifurikwa na watu wasiokuwa na sifa ambaao, wenye nia njema au mbaya, walifika kutoka kiwandani wakitafuta shirika lisilokuwepo, na shauri, silaha, au kinga tu, au mahali pa kujificha, moto, jozi na viatu.

Wakati ule nilikuwa bado sijafunzwa mafundisho ambayo itanibidi kujifunza haraka haraka katika *Lager*, na kufuatana nayo, wajibu wa kwanza kwa mtu ni kufuata malengo yake yenye kwa njia zote za kufaa, na yule anayekosea ataadhibiwa; kwa sababu hii lazima nifikiri kwamba mambo yaliyotokea yalikuwa sawa tu. Wanamgambo wa Kifashisti mia na watatu walioondoka wakati wa usiku ili wawafumanie kundi lenye nguvu zaidi na hatari kuliko letu, lililokuwa limejificha kwenye bonde lililopakana, wakati wa alfajiri ya theluji walifunguka kambi letu, na wakanipeleka bondeni kama mtu anayeshukiwa.

Wakati wa mahojiano yaliyofuata, nilipendelea kutangaza hali yangu ya “raia wa Kiitaliano mwenye asili ya Kiyahudi”, kwa sababu nilihisi kuwa sitaweza kuhalalisha kwa njia nyingine kuwapo kwangu kwenye pahala pa faragha mno hatu kwa “mtu mtoro”, na niliamini (vibaya, kama ilivyothibitisha baadaye) kwamba kuthibithisha matendo yangu ya kisiasa kutaniletea mateso na kifo. Kwa sababu nilikuwa Myahudi, nilitumwa Fossoli, karibu na mji wa Modena, ambapo kambi kubwa iliyokusudiwa kwa wafungwa wa vita ya Kiingereza na Kiamerika, ilikuwa ikiwapekea vikundi vyote vya watu ambao hawakukubaliwa na Jamhuri mpya ya Ufashisti.

Wakati wa kuwasili kwangu, yaani mwishoni mwa Januari 1944, Wayahudi Waitaliano kambini walikuwa karibu mia moja na hamsini, lakini baada ya wiki chache idadi yao iliongezeka hadi zaidi ya mia sita. Zilikuwa familia nzima zilizotekwa na Wafashisti au Nazi kwa sababu walikuwa wakosefu au wameshtakiwa. Kati yao, wachache tu walikuwa wamejitlea wenye kwa hiari yao, kwa sababu walikatwa tamaa na maisha ya kihuni, au kwa kuwa masikini, au tena kwa kutotenganishwa jamaa aliyetekwa, au hatu – kwa kipuuzi – “kuwa sawa na sheria”. Walikuwepo pia kama askari Wayugoslavia mia moja walioitiwa ndani na wageni wengine wachache waliofikiriwa kuwa watuhumiwa wa kisiasa.

Kuwasili kwa kikosi kidogo cha SS Wajerumani kungewabidi kutuhumu hatu wale wenye matumaini; lakini bado walifanya wote wafasiri mambo haya mapya kwa njia mbalimbali bila kupata hitimisho dhahiri zaidi. Kwa hivyo, licha ya kila kitu, tangazo la kufukuzwa limeikuta miyo isiyo tayari.

Mnamo Februari 20, Wajerumani walikagua kambi hiyo kwa makini, walikuwa wamemshtakia kamishna Mwitaliano kwa wazi na kwa sauti ya juu kwa upango mbaya wa jikoni na kwa kiasi kisicho cha kutosha cha kuni zilizosambazwa kupasha moto; walisema hatu kwamba zahanati itafunguliwa hivi karibuni. Lakini, asubuhi ya tarehe 21, ilitangazwa kwamba kesho yake Wayahudi wataondoka. Wote! Hata watoto, hata wazee, hata wagonjwa. Kwenda wapi? Hakuna mtu ajuaye. Tunapaswa

kuwa tayari kwa safari ya siku kumi na tano. Kwa kila mtu asiyejibu wito watu kumi watapigwa risasi.

Wachache tu wenye busara na wadanganyifu waliendelea kutumaini: sisi wengine tulikuwa tumeongea kwa muda mrefu na wakimbizi wa kipolandi na kikroeshia. na tulijua kuondoka maana yake nini.

Kwa wale waliohukumiwa kifo, mila inaamuru ibada ngumu, ili ionyeshe kama kila shauku na hasira zimeshakwisha, na kama tendo la haki ni lazima kwa jamii, hata la kutia huruma kwa mwathirika kutoka kwa mfishaji. Kwa hivyo mtu aliyehukumiwa hatapata kila aina ya wasiwasi, atakaa peke yake, na akitamani, atapata kila faraja ya kiroho, wanafanya ili asisihi chuki wala hukumu karibu naye, lakini ulazima tu na haki, na pamoja na adhabu, msamaha.

Lakini sisi hatukupewa mambo haya, kwa sababu tulikuwa wengi mno na wakati ulikuwa mfupi na, hatimaye, inatubidi tujute kwa nini, na kusamewa kwa nini? Komsheni mmoja Mwitaliano aliagiza kwamba huduma zote ziendelee kufanya kazi hadi tangazo la mwisho; kwa hiyo jiko liliendelea, shokoa za kusafisha huendelea kama kawaida, na hata waalimu na maprofesa wa shule ndogo hufundisha masomo ya jioni, kama kila siku nyingine. Lakini jioni hiyo watoto hawakupewa kazi za nyumbani.

Usiku uliingia, na ulikuwa ni usiku wa pekee na ilijulikana kwamba macho ya binadamu hayangeushuhudia na kuishi. Wote walihisi hivyo: hakuna hata mlinzi mmoja, Mwitaliano au Mjerumani, aliyekuwa na ujasiri wa kuja na kuona watu wanafanya nini wanapokuwa na uhakika watakufa.

Kila mmoja aliaga maisha kwa njia aliyopenda zaidi. Wengine walisali, wengine walikunywa kupita kiasi, wengine wakaleyvaleyva kabisa. Lakini akina mama walikaa macho na kuandaa chakula kwa upendo na uangalifu kwa ajili ya safari, na wakawaosha watoto wao na kupakia mizigo, na alfajiri waya zilikuwa zimejaa mavazi ya watoto yaliyotandikwa ili yakaushwe na upepo; wala hawakusahau vitambaa, na vitu vya kuchezea watoto, mito na vitu vingine mia moja vidogo mama

wanavyoju na watoto huvihitaji. Je! Si mngefanya vivyo hivyo? Ikiwa wewe na mtoto wako mtauawa kesho, humlishi leo?

Mzee mmoja, jina lake Gattegno, alikaa katika kibanda 6 A pamoja na mkewe na watoto wao waliokuwa wengi, tena pamoja na wakwe na wakwewe waliokuwa wafanya kazi kwa bidii. Wanaume wote walifanya kazi ya seremala; walikuwa wametoka Tripoli, baada ya safari nyangi ndefu, na huchukua vifaa vya kazi yao daima, vyombo vyao vya jikoni, na vinanda na vailini, ili waweze kupiga muziki na kucheza dansi baada ya kazi ya kila siku, kwa sababu walikuwa watu wenye furaha na wacha Mungu. Wanawake wao, wanyamavu na wepesi, walikuwa wa kwanza kutayarisha maandalizi kwa safari, ili wapate muda wa kuomboleza; na vyote vilipokuwa tayari, yaani mikate mitamu imepikwa, mizigo imefungwa, hapo ndipo wakavua viatu, wakalegeza nywele zao, wakaweka mishumaa ya maziko chini na wakaiwasha kulingana na mila ya baba zao, wakazunguka na kukaa chini kwa kilio, na waliomba na kulia usiku kucha. Sisi tulisimama mbele ya mlangoni pao, tulikuwa wengi, na rohoni mwetu uchungu wa kale wa watu ambao hawana nchi ya asili, uchungu mpya kwetu, uchungu bila tumaini wa Agano la kale linalorudia karne kwa karne.

Alfajiri ilitujia kama ni usaliti; kama juu jipya liangane na wale walioamua uharibifu wetu. Roho zetu zilishikwa na hisia mbalimbali, za kuijuzulu kwa ufahamu, za uasi bure, za imani ya kidini, za hofu, za kukata tamaa, hizo zote sasa, baada ya usiku wa kutolala, zilichanganyika na wazimu wa pamoja wenye fujo. Wakati wa kutafakari na wakati wa uamuji zilikuwa zimekwisha, na kila maasi ya akili yaliyeyuka katika ghasia ile isiyozuiliwa. Ghafla makumbukumbu mazuri ya nyumba zetu – yaliyokuwa bado jirani kwa wakati na nafasi – yalitokea kwa maumivu kama ya mapigo ya upanga.

Mambo mengi yalisemwa na kufanywa nasi, lakini afadhali yasahauliwe.

Kwa usahihi wa kipuuzi ambaeo baadaye ilitubidi tuzoe, Wajerumani

walifanya wito. Mwishoni, – *Wieriel Stück?* – jemedari mkuu aliuliza; na koplo alisalimu kwa busara na akajibu kwamba “vipande” vilikuwa mia sita na hamsini, na yote yalikuwa sawa; halafu wakatupakia kwenye mabasi na kutupeleka kituoni pa Carpi. Hapa, treni ilikuwa inatusubiri, pamoja na walinzi wetu kwa safari. Hapa tulipokea mapigo ya kwanza: na tendo hilo lilikuwa jipya na lisilo na maana hata hatukuhisi maumivu mwilini au rohoni. Tulikuwa tumeshangaa sana ndani yetu: je, mtu anaweza kumpiga mwingine bure?

Magari yalikuwa kumi na mawili, nasi mia sita hamsini; katika lile langu tulikuwamo arobaini na watano tu, lakini lilikuwa gari dogo. Tahamaki, mbele ya macho yetu, chini ya miguu yetu, lilikuwepo moja ya treni maarufu za Kijerumani, zile ambazo hazitarudi nyuma, na huku tukitetemeka na bila kuamini, mara nyingi tulikuwa timesikia hadithi kuhusu zao. Ndio hivyo, kabisa: magari ya mizigo yaliyofungwa kutoka nje, na ndani yao wanaume, wanawake, na watoto waliokuwa wamefinyana bila huruma, kama ni bidhaa, kwa safari ya kuelekea utupu, safari ya chini, kuelekea chini¹. Wakati huu ndio sisi tulio ndani.

Mapema au baadaye maishani mwao, wote wanagundua kuwa furaha kamili haiwezekani, lakini wachache wanasisimama na kufikirtofauti: yaani vile vile ni uchungu ulio halisi. Vizuio vinavyosimamia mbele ya utimilifu wa hali hizi mbili vina asili moja: yaani vinatokana na hali yetu ya kibinadamu, iliyo ya mambo yasiyokuwa na mwanzo wala mwisho. Ujuzi wetu usio wa kutosha kwa wakati ujao unasisimama mbele, na hii inaitwa, tumaini kwa upande mmoja na, kutokuwa na uhakika kwa wakati ujao, kwa upande mwingine. Uhakika wa kifo husimamia mbele, kwani kifo huweka kikomo kwa kila furaha, lakini pia kwa kila huzuni. Wasiwasi kwa mahitaji ya kila siku yasiyoweza kuepukika zinaipinga na zinaichafua furaha yote ya kudumu, vile vile, kwa bidii zinageuza mawazo yetu kutoka kwa bahati mbaya inayotushinda, na hufanya ufahamu wetu uwe wa vipande vipande, na kwa hiyo wa kuchukulika.

Vilikuwa usumbufu, makofi, baridi, na kiu vilivyotuweka juu juu

katika utupu wa kukata tamaa kabisa, wakati wa safari na baadaye. Hayakuwa mapenzi ya kuishi, au kuijuzulu kwa fahamu: kwa sababu watu wenye uwezo wa kufanya hivyo ni wachache tu, na sisi tulikuwa sampuli ya kawaida ya ubinadamu.

Milango ilikuwa imefungwa mara moja, lakini treni haikuondoka hadi jioni, Tulifurahi kujua tutaenda wapi. Auschwitz: jina lisilo na maana kwetu wakati ule; lakini angalau lazima liwe jina la mahali hapa duniani.

Treni ilisafiri polepole na vituo vilikuwa vingi na virefu mno. Kupitia kidirishani, tuliona mwandamano wa majabali marefu meupe ya bonde la Adige, na majina ya mwisho ya miji ya Italia. Tulipita Brennero saa sita mchana ya siku ya pili, na wote wakasimama, lakini hakuna mtu aliyesema neno. Fikira ya kurudi ilikaa moyoni mwangu, na nikajichora kikatili furaha gani isiyo ya kibinadamu ya safari nyingine, kwa milango imefunguliwa, kwa sababu hakuna mtu anayetaka kukimbia, na majina ya kwanza ya kiitaliano... na nikatazama kote, na nilifikiri wangapi, kati ya wale watu maskini, watapigwa na kudura.

Miongoni mwa watu arobaini na watano waliokuwa ndani ya gari langu, wanne tu waliona tena nyumba zao; na lile letu lilikuwa gari la bahati nzuri zaidi.

Tulishikwa na kiu na baridi: kila kituo tuliomba maji kwa kelele, au hata konzi ya theluji, lakini tulisikilizwa mara chache tu; walinzi walimzuia mtu ye yote aliyejaribu kukaribia treni. Mama wawili vijana waliowanyonyesha watoto wao wabichi, walilia usiku na mchana, wakiomba maji. Njaa, uchovu na ukosefu wa usingizi vilikuwa vyatukesa kiasi kwetu kwa sababu ya kusikitishwa mno: lakini wakati wa usiku majinamizi yametulemea.

Wanaume wachache tu wanajua jinsi ya kwenda kufa kwa heshima, na mara nyingi sio wale ungetarajia. Wachache wanajua jinsi ya kukaa kimya na kuheshimu ukimya wa wengine. Mara kwa mara usingizi wetu wenye fadhaa ulikuwa umekatizwa na magombezo ya kelele na ya bure, maapizo, mateke na ngumi zilizopigwa bila hadhari kama ni

ulinzi kwa mgusano msumbufo usioepukika. Kwa hiyo, mtu fulani aliwasha mshumaa, na akafichua mkusanyiko usiofahamika wa umati wa wanadamu uliochanganyikiwa na kutofautishwa, mvivu, uliokuwa ukipandishwa na vifafa vya ghafla na kuanguka tena kwa uchovu.

Kutoka kwenye kidirisha, tuliweza kuona majina ya miji ya Kiaustria yanayojulikana na yasiyojulikana, yaani Salzburg, Wien; kisha ya Kicheki, na mwishowe ya Kipolandi. Jioni ya siku ya nne, baridi ikawa kali: ilikuwa wazi kwamba treni ilikuwa ikipanda juu, ilipita kwenye misitu myeus ya misonobari. Thelujji ilikuwa nyingi. Labda ile ilikuwa njia isiyo kuu, kwani vituo vilikuwa vidogo na kama mahali pasipo watu. Wakati wa kutua, hakuna mtu aliyejaribu tena kuwasiliana na ulimwengu wa nje: wote sasa tulijisikia tulikuwapo “upande wa pili”. Kituo kirefu kilikuwa shambani pakubwa, halafu mwendo uliendelea pole pole, na wakati wa usiku treni ikasimama kwa mara ya mwisho katikati ya uwanda wenyе giza na kimya.

Toka pande zote mbili za reli huo safu nyingi mno za taa nyekundu na nyeupe zilioneka; lakini hakukuwa na machafuko ya sauti ambayo inaelezea juu ya maeneo yanayokaliwa hata kwa mbali. Kwa taa dhaifu ya mshumaa wa mwisho, na sauti ya magurudumu iliponyamazishwa, pamoja na kila sauti ya kibinadamu, tulingoja mambo fulani yatookee.

Karibu nami, kwa wakati wote wa safari, alikwepo mwanamke mmoja aliyekuwa ameshikwa mwili dhidi ya mwili. Tulifahamiana tangu zamani, na msiba ulikuwa umetushika sote pamoja, lakini kila mmoja wetu hajui mengi ya mwingine. Kwa hiyo, katika saa ya uamuzi wetu, kila mmoja alimwambia mwingine maneno ambayo hayajasemwa na walio hai. Tuliagana, na mwagano ulikuwa fupi; kila mmoja aliamwagia maisha mwingine. Hatukuwa na hofu tena.

Kilele kilikuja ghafla. Mlango ulifunguliwa kwa mshindo, na giza likaambatana na maagizo ya kigeni na mibweko ya kishenzi² ya Wajerumanii wanapotoa amri. Mibweko hii inaonekana kuipatia sauti hasira kali na ya zamani sana. Jukwaa kubwa lilionekana mbele yetu, likiangazwa na taa za mafuriko. Mbali kidogo, safu ya malori. Kisha

kila kitu kilikuwa kimyani tena. Mtu fulani alitafsiri: tulipaswa kushusha mizigo yetu na kuiweka kando ya treni. Kufumba na kufumbua, jukwaa lilikuwa limejaa vivuli: lakini tulilogopa kuvunja ukimya ule, wote walishughulikia mizigo, wakatafutana, wakaitana, lakini kwa aibu, kwa sauti ya chini.

Wanaume kadhaa wa SS walikaa upande mmoja, kwa hali ya kutojali na wakasimama kwa miguu wazi. Mara, walikuja kat i yetu, na kwa sauti ya chini, na nyuso zao kama za jiwe, walianza kutuhoji haraka, mmoja mmoja, kwa Kititaliano kibaya. Hawahoji kila mtu, wachache tu: “Je! Umri gani? Mzima au mgonjwa?”. Na kwa msingi wa jibu walituelekeza pande mbili tofauti.

Popote palikuwa na ukimya kama kwenye tangisamaki, na kama katika maonyesho fulani ya ndoto. Tulikuwa tumetarajia kitu zaidi cha kiyama: hawa walionekana kuwa wanapolisi wa kawaida. Ilikuwa ya kukatisha tamaa na kuvunja ugumu. Mtu fulani alithubutu kuomba habari za mizigo yake: wakajibu, “Mizigo baadaye”; mwingine hakutaka kumwacha mkewe: wakasema, “Pamoja tena baadaye”; mama wengine hawakutaka kutengana na watoto wao: wakasema. “Sawa, sawa, kukaa na mtoto”. Walikuwa na uhakikisho mtulivu wa watu wanaofanya wajibu wao wa kawaida, wa kila siku; lakini Renzo alichelewa dakika moja mno kumwaga Francesca, aliyekuwa mchumba wake, na kwa pigo moja usoni, walimwangusha chini: hii ilikuwa ni kazi yao ya kila siku.

Mara kwa mara, sisi sote wanaume wenye nguvu tulikuwa tumekusanyika katika kundi moja. Kilichotokea wengine, yaani wanawake, watoto, na wazee, hatuwezi kujua sasa wala baadaye: usiku uliwameza tu na kwa urahisi. Lakini leo tunajua kwamba katika chaguo lile kwa haraka na wa kifupi, kila mmoja wetu alikuwa amehukumiwa kama mwenye uwezo au sio wa kufanya kazi ya kufaa kwa Reich: tunajua kwamba kwenye makambi ya Buna-Monowitz na Birkenau, waliingia wanaume tisini na sita na wanawake ishirini na tisa, hawa wote walikuwamo kwenye treni yetu. Wote wengine, yaani watu kama mia watano walikuwa wamekufa siku mbili baadaye. Tunajua pia

kwamba hata kanuni hii dhaifu ya ubaguzi kati ya wenyewe nguvu na wale wasioweza haikufuatwa kila mara, na kwamba baadaye njia rahisi zaidi ilifuatwa: yaani kufungua milango miwili ya treni, bila kuwajulisha au kuwafundisha wageni wapya. Wale walioshuka kwa upande mmoja wa treni walienda kambini; wengine walikwenda chumbani pa gesi.

Hivyo ndivyo Emilia, aliyekuwa na miaka mitatu, alikuwa: kwa sababu Wajerumani walifikiri wazi kwamba historia ilikuwa imehitaji kuwaua watoto wa Wayahudi. Emilia, mtoto wake mhandisi Aldo Levi kutoka Milan, alikuwa mtoto mwenye hamu, shauku, mchangamfu, na mwenye akili nydingi: wakati wa safari katika gari la treni lililojaa, wazazi wake walikuwa wamefanikiwa kumuogesha kwenye bafu ya zinki na maji ya moto kidogo ambayo dereva Mjerumani mkatili alikubali wayadange kutoka gari la moshi lililokuwa litupeleka kufa.

Papo hapo, wanawake wetu, wazazi wetu, watoto wetu walitoweka. Karibu hakuna mtu aliyeweza kuagana nao. Tuliwaona kwa muda mfupi tu kama ni umati mweusi kwenye upande mwingine wa jukwaa; halafu, hatukuona chochote zaidi.

Lakini, vikundi viwili vyatatu wa ajabu viliibuka kwenye mng'ao wa taa. Walitembea kwa vikosi, watatu watatu, na wenyewe mwendo usio wa kawaida, vichwa vyao vilikuwa vikingin'inia mbele na mikono migumu. Walivaa kofia za kuchekesha, na kanzu za ajabu zenyeye mistari, na hata wakati wa usiku na kwa mbali zilionekana kuwa chafu na chakavu. Walitembea katika duara pana kutuzunguka, kwa jinsi ya kutotukaribia kamwe, na kimyani walianza kushughulikia mizigo yetu, wakipanda na kushuka kutoka katika magari matupu.

Tulitazamana bila kusema neno. Yote yalikuwa yasiyoelewaka na ya wazimu, lakini jambo moja tulilielewa. Haya ndio mabadiliko yaliyokuwa yanatungojea. Kesho sisi pia tutakuwa ni kama wao.

Bila kujua, nilijikuta nimepakiwa kwenye lori pamoja na wengine thelathini; lori liliondoka upesi wakati wa usiku; lilikuwa limefunikwa, kwa hiyo hatukuweza kuona nje, lakini kutokana na kushtuka tuliweza kuelewa kwamba barabara ilikuwa na mashimo mengi na handaki

za maji. Je! Hatuna mlinzi?... Je! Turuke chini? Tumechelewa mno, tumechelewa mno, sote tunakwenda chini. Kwa hali yoyote, hivi karibuni tumetambua kwamba sio kweli hatuna mlinzi: ni mlinzi wa ajabu. Huyu ni askari Mjerumani mwenye silaha: hatumwoni, kwa sababu ya giza nene, lakini tunahisi mgusano mgumu kila mtikiso wa lori unapotutupia sote chunguni upande wa kulia au wa kushoto. Anawasha taa ya mfukoni na badala ya kupiga kelele “Ole wenu, roho mbaya”³, anatuuliza kwa upole, mmoja kwa mmoja, kwa Kijerumani na kwa *lingua franca*, ikiwa tuna pesa au saa za kumpatia: kwa sababu baadaye hatutazitumia. Hii sio amri, sio kanuni: ni dhahiri kuwa ni mpango mdogo wa kibinafsi wa Charon wetu. Jambo hilo linatukasirisha, kutuchekesha na kutuvumilia kwa ajabu.

II *Chini*

Safari haikudumu zaidi ya dakika ishirini. Halafu lori lilisimamishwa, na tukaona lango kubwa na, juu yake, mwandiko ulioangazwa vizuri (kumbukumbu ile bado inanisumbua kwenye ndoto zangu): *ARBEIT MACHT FREI*, Kazi Hutufanya Tuwe Huru.

Tulishuka, na walituingiza kwenye chumba kikubwa na kilicho wazi kabisa, tena kisicho na joto kali. Kumbe, kiu gani tulicho nacho! Mlio dhaifu wa maji katika mabomba ya kupashia joto unatufanya wakali: hatujakunywa maji tangu siku nne zilizopita. Lakini pia kuna bomba – na juu yake lipo tangazo lililoandikwa: hairuhusiwi kunywa kwa sababu maji yamechafuliwa. Upuuzi gani huu, nadhani kwamba tangazo hilo ni mzaha tu, “wao” wanajua kwamba tumeumwa na kiu, na wanatuweka kwenye chumba chenye bomba, na *Wassertrinken verboten*. Mimi nakunywa na kuhamasisha wenzangu wafanye vivyo hivyo; lakini lazima niyateme, kwani maji ni ya joto kidogo na ladha yake ni chungu, tena yananuka kama kinamasi.

Hapa ni jehanamu. Leo, yaani siku hizi, jahanamu lazima iwe hivi, chumba kikubwa na kitupu: sisi tumechoka kusimama, na lipo bomba linalotiririka maji yasiyo ya kunyweka, nasi tunasubiri kitu kitakachokuwa kibaya, na hakuna cha kutokea wala kitakachoendelea kutokea. Je, tufikiri nini? Hatuwezi kufikiria tena, ni kama tumeshakufa. Mtu mwingine anakaa chini sakafuni. Wakati unapita tone kwa tone.

Bado hatujakufa: mlango umefunguliwa na mtu wa SS ameingia, anavuta sigara. Anatutazama bila haraka, na anauliza: – *Wer kann Deutsch?* – Mmoja anakuja mbele, ni mtu ambaye bado sijawahi kumwona, anaitwa Flesch: atakuwa mkalimani wetu. Yule SS atoa hotuba ndefu na tulivu; mkalimani anatafsiri. Tunapaswa kukaa mstarini watano watano,

kwa umbali wa mita mbili kati ya mtu na mtu; halafu lazima tuvve nguo na kutengeneza kifungu cha nguo zetu kwa njia fulani, mavazi ya sufu upande mmoja, mengine yote kwa upande mwagine, tuvve viatu lakini tuzingatie visiibiwe.

Viibiwe na nani? Kwa nini viatu vyetu viibiwe? Vipi kuhusu hati zetu, pesa chache tulizo nazo mifukoni, na saa zetu? Sote tunamtazama mkalimani, na mkalimani anamhoji Mjerumani, na Mjerumani alikuwa anavuta sigara na alimtazama kwa pande zote, kama kwamba hapakuwa na mtu, kama vile hakuna mtu aliyeongea.

Sikuwa nimewahi kuona wazee wakiwa uchi. Bwana Bergmann alivaa masombo ya kushika mishipa wa utumbo, na alimwuliza mkalimani ikiwa anapaswa kuyavua, na mkalimani akasita. Lakini Mjerumani huyo alielewa na akamwambia mkalimani kwa mkazo, akimwelekeza mtu mwagine; tulimwona mkalimani akimeza kisha akasema: – Jemadari Mkuu anasema uvve masombo, na utapewa yale ya Bwana Coen –. Maneno yaliyotoka mdomoni pa Flesch yalikuwa magumu, hii ilikuwa jinsi yake ya kutuchekeshea Mjerumani.

Kisha Mjerumani mwagine anakuja na anasema tuweke viatu kwenye kona fulani, na sisi tukaviweka hapo, kwa sababu sasa kila kitu kimeisha na tunajisikia nje ya ulimwenguni, lazima kutii tu. Mtu anakuja na ufagio na kufagia mbali viatu vyote, nje ya mlangoni kwa chunguchungu. Huyu ni mwenda wazimu, anavichanganyika vyote, jozi tisini na sita, baadaye zitatofautiana. Mlango unaoenda nje unafunguka, upopo kali unaingia nasi tupo uchi na tunafunika matumbo yetu kwa mikono. Upopo unaugonga mlangoni kwa nguvu na unaufunga tena: Mjerumani anaufungua tena na anasimama akiangalia kwa hamu jinsi tunavyojifunga ili kujikinga na upopo, mmoja nyuma ya mwagine; kisha anaondoka na kuufunga.

Sasa ni onyesho la pili. Wanaume wanne wanaingia kwa ukatili. Wanachukua nyembe, maburashi na vibanio; wamevaa suruali na koti zenye mistari, na namba imeshonwa kifuani; labda ni wa aina moja ya wengine wa leo jioni (leo jioni au jana jioni?); lakini hawa ni wenye

nguvu na wazima. Tunauliza maswali mengi, lakini wale wanatushika na mara tunajikuta tumenyolewa. Je! Nyuso zenu, bila nywele, ni za kuchekesha! Wale wanne wanaongea lugha ambayo haionekani ni ya ulimwengu huu, bila shaka sio Kijerumani, mi Kijerumani nakielewa kidogo.

Hatimaye mlango mwingine unafunguliwa: tuko hapa, wote tumefungwa, uchi, tumenyolewa, na kusimama, kusimama na miguu yetu ndani ya maji – ni chumba cha kuoga. Tuko peke yetu, polepole mshangao unayeyuka na tunazungumza, na kila mmoja anauliza maswali na hakuna anayejibu. Ikiwa tuko uchi katika chumba cha kuoga, inamaanisha kwamba tutaoga. Tukioga ni kwa sababu bado hawatatuua. Je, kwa nini basi wanafanya tusimame tu, na hawatupati chochote cha kunywa, na hakuna mtu anayetueleza chochote, na hatuna viatu au nguo, lakini sote tuko uchi na miguu yetu majini, na kuna baridi na, zaidi ya hayo, tumesafiri kwa siku tano na haturuhusiwi hata kuketi.

Na wanawake wetu?

Mhandisi Levi ananiuliza ikiwa ninafikiri kuwa hali ya wanawake wetu pia ni kama hii yetu sasa, na wako wapi, na ikiwa tutaweza kuwaona tena. Namjibu ndio, kwa sababu ameo na ana binti mdogo; bila shaka tutawaona tena. Lakini, maoni yangu ni kwamba hii ni jinsi ya kutudhihaki na kututukana, halafu watatuua, yule anayedhani ataishi ni mwendawazimu, yaani inamaanisha kwamba amemeza chambo, mimi hapana, mi nimeelewa kuwa hivi karibuni yote yatakwisha. tutakufa, labda katika chumba hicho, watakapochoka kutuona tuko uchi, na kucheza kutoka mguu mmoja hadi mwingine na kujaribu mara kwa mara kuketi chini, lakini kuna vidole vitatu vya maji baridi sakafuni na hatuwezi kukaa.

Tunatembea juu na chini bila maana, na tunaongea, kila mtu anazungumza na wote wengine, na hayo yaleta fujo. Mlango unafunguliwa, na Mjerumani anaingia; ni yule Jemadari Mkuu wa kwanza; anaongea kidogo, mkalimani hutafsiri. – Jemadari anasema lazima mnyamaze, kwa sababu hii sio shule ya kirabi. – Maneno yake

yanaoneka sio yake, maneno mabaya, yanayomfinya mdomo kama vile anayetema chakula kibovu. Tunaomba amwulize tunangojea nini, mpaka lini tutabaki hapa, tena habari za wanawake wetu, yote: lakini yule anakataa, hataki kumwuliza. Flesch huyu, ambaye kwa uvuguvugu anastahimili kutafsiri kwa Kiitaliano maneno magumu ya Kijerumani, na anakataa kutafsiri kwa Kijerumani maswali yetu kwa sababu anajua kwamba ni bure, ni Myahudi wa Ujerumani wa amri kama hamsini, usoni ana kovu kubwa ya jeraha ambayo alipata alipopigana dhidi ya Waitaliano kwenye Piave. Ni mtu mtulivu na mnyamavu, nami namuheshimu, kwa sababu nahisi kwamba alianza kuona uchungu kabla yetu.

Mjerumani ameondoka, na sisi sasa tunanyamaza, ingawa tunaona aibu kidogo kwa ukimya wetu. Ulikuwa bado usiku, tulikuwa tunajiuliza ikiwa mchana utafika. Mlango ulifunguliwa tena, na mtu mwingine aliingia akivaa mavazi yenze mistari. Alikuwa tofauti na wale wengine, yaani mzee zaidi, akavaa miwani na alikuwa na sura ya kiraia zaidi, na mwembamba. Anaongea nasi, na anaongea Kiitaliano.

Sasa tumechoka kushangaa. Inaonekana kama tunaangalia mchezo wa ajabu, wa aina ya michezo ambayo jukwaani wapo wachawi, Roho Mtakatifu, na Ibilisi. Yeye anasema Kiitaliano vibaya, kwa tamko la kigeni. Ametoa hotuba ndefu, yeye ni mkarimu sana, na anajaribu kujibu maswali yetu yote.

Sisi tupo Monowitz, karibu na Auschwitz, kwenye Upper Slesia: mkoa unaokaliwa na mchanganyiko wa Wajerumani na Wapolandi. Kambi hii ni kambi ya kazi ngumu, kwa Kijerumani inaitwa *Arbeitslager*, wafungwa wote (karibu elfu kumi) hufanya kazi kwenye kiwanda cha mpira kinachoitwa Buna, kwa hivyo kambi yenye inaitwa Buna.

Tutapewa viatu na mavazi, sio zile zetu; viatu vingine, mavazi mengine, kama yale yake. Sasa tupo uchi kwa sababu tunangojea kuoga na kupuliziwa dawa, matendo haya yatafanyika mara tu baada ya kuamka, kwa sababu hairuhuswi kuingia kambini bila kupuliziwa dawa.

Bila shaka kutakuwa na kazi ya kufanya, wote hapa wanalazimishwa kufanya kazi. Lakini kuna kazi na kazi: kwa mfano yeye, ni daktari, daktari kutoka Hungaria aliyesoma nchini Italia; ni daktari wa meno wa *Lager*. Yupo kwenye *Lager* tangu miaka minne iliyopita (sio katika kambi hii: Buna ipo tangu mwaka mmoja na nusu tu), hata hivyo tunaweza kumwona, hajambo, na sio mwembamba sana. Kwa nini yuko kwenye *Lager*? Jel! Yeye ni Myahudi kama sisi? – Hapana, anasema kwa urahisi, – Mimi ni mhalifu.

Tunamwuliza maswali mengi, mara kwa mara anacheka, mara anajibu, mara hajibu, ni wazi kwamba anaepuka hoja fulani. Hazungumzi kuhusu wanawake: anasema hawajambo, kwamba tutawaona mapema, lakini hasemi kwa jinsi gani au wapi. Badala yake, anatuambia mengine, mambo ya ajabu na ya kijinga, labda yeye pia anatudanganya. Labda huyu ni mwenda wazimu: kila mtu huenda wazimu katika *Lager*. Anasema kwamba kila Jumapili kuna matamasha na mechii za mpira. Anasema kwamba yule anayepiga ngumi vizuri atawezza kuwa mpishi. Anasema kwamba yule anayefanya kazi vizuri atapata mshahara na atawezza kununua tumbaku na sabuni. Anasema kwamba maji siyo ya kunyweka, na kwamba badala yake kahawa husambazwa kila siku lakini hata mtu mmoja atayeinywa, kwa sababu supu yenye ina maji ya kutosha kwa kuzima kiu. Tunamwomba atupatie vinywaji, lakini anasema kwamba hawezi, yeye amekuja kutuona kwa siri, dhidi ya amri ya SS, kwani bado tunapaswa kupuliziwa dawa, na lazima aondoke mara moja; amekuja kwa sababu anawapenda Waitaliano, na kwa sababu, anasema, yeye “ana tabia ya kikarimu kidogo”. Tunamwuliza tena ikiwa kuna Waitaliano wengine kambini hapa na anasema kwamba wapo wengine, wachache, hajui ni wangapi, na mara moja hubadilisha mada. Wakati huo huo kengele imeanza kulia na haraka yeye ametoroka, akituacha tukishangaa na kufadhaika. Wengine hujisikia kurekebishwa, lakini sio mimi, mi naendelea kudhani kwamba hata huyu daktari wa meno, mtu huyu asiyeeleweka, alitaka kujifurahisha juu yetu, na sitaki kuamini hata neno moja alilosema.

Kengele ilipotoa sauti yake, tunaweza kusikia kambi ya giza ikiamka. Ghafla maji ya moto hutoka marasharashani, dakika tano za neema; lakini mara moja wanaume wanne wanafika ghafula (labda ni wanyozi) ambaao, wanatupigia kelele na wanatusukuma chumbani pa karibu penye baridi kabisa, tukiwa tumelowa na kutoka mvuke; hapa wengine wanaopiga kelele wanatuvamia sijui nguo mbovumbou gani, na wanatuisonga mkononi jozi ya viatu vilivyo chakaa vyenye nyayo za mbaao, hatuna muda wa kuelewa na tayari tunajikuta nje, katika theluji baridi ya rangi ya kibluu ya alfajiri, na, bila viatu na uchi, pamoja na zana yetu yote mikononi, lazima tukimbie mita mia kwenda kibandani pengine. Hapa tunaruhusiwa tuvae.

Tulipomaliza, kila mmoja amebaki kwenye kona yake, na hatuthubutu kuinua macho ili tutazamane. Hakuna kioo ambacho tunaweza kujiona, lakini sura zetu ni mbele yetu na zinaonekana katika nyuso mia moja za rangi ya maji ya risasi, ndani yetu tulio kama wanasesere hohehohe na wachafu. Kumbe, tumegeuzwa kuwa vizuka tulivyoona jana jioni.

Hapo ndipo, kwa mara ya kwanza tumetambua kwamba lugha yetu haina maneno ya kuelezea utadi huu yaani uharibifu wa mtu. Kufumba na kufumbua, kwa ujuzi kama ni uaguzi, ukweli ilifumbulika: tumefika chini. Haiwezekani kuzama chini zaidi: hakuna hali ya kibinadamu iliyomnyonge zaidi ya hiyo, wala haifikiriki. Hatuna chochote: wametuchukua nguo zetu, viatu, hata nywele; kama tutasema, hawatatusikiliza, na ikiwa wangetusikiliza, wasingetuelewa. Watatutoa hata jina letu: na tukitaka kulihifadhi, itabidi tupate ndani yetu nguvu ya kufanya hivyo, ili alama yetu kama tulivyo kuwa ibaki pamoja na jina.

Tunajua kwamba hawatatuelewa kwa haya, na ni sawa. Lakini kila mtu afikiri thamani gani, na maana gani zipo ndani ya mazoea yetu madogo ya kila siku, ndani ya vyombo vyetu mia ambavyo mwombaji mnyenyekemu anavyo: yaani kitambaa, barua ya zamani, picha ya mtu mpendwa. Vitu vyote hivi ni vyetu, karibu kama viungo vya mwili wetu; na haiwezekani kufikiri kutwaliwa, ulimwenguni mwetu, kwani mara moja tutavipata vingine vitakavyochukua nafasi ya vile vya zamani,

vitu vingine ambavyo ni vyetu kwa sababu vinalinda na vinasisimua makumbuko yetu.

Fikiria sasa mtu aliyechukuliwa nyumba yake pamoja na watu wapendwa, tena mazoea yake, nguo zake, kila kitu, kila alichokuwa nacho: atakuwa mtu mtupu, mstahimilivu na masikini, mtu ambaye amesahau maana ya heshima na utambuzi, kwani hutokea kwamba yule aliyepoteza yote atajipoteza hata mwenyewe; na itakuwa rahisi kwake kuamua kuhusu maisha yake au kifo chake, na hilo nje ya maana ya usawa wa kibinadamu; au akibahatika atatenda akifuata kanuni ya ufao. Hapo ndipo mtu atawenza kuelewa maana mbili ya jina la “kambi ya maangamizo” na itakuwa wazi tunachotaka kuelezea kwa sentensi hii: kukaa chini.

Häftling: nimejifunza kwamba mimi ni *Häftling*. Jina langu ni 174517; ttulikuwa tumebatizwa, na mpaka tutakapoishi tutakuwa na alama hii iliyochanjwa mkononi pa kushoto.

Operesheni hiyo ilikuwa ya kuumiza kidogo na ya haraka haraka: walituweka wote mstarini, na mmoja mmoja, kukifuata taratibu ya alfabeti ya majina yetu, tulipita mbele ya afisa maalum mwenye sindano. Inaonekana kwamba huu ni mwanzo wa kweli: utapata mkate na supu “ukionyesha nambari” tu. Baada ya siku nyingi, na makofu na ngumi, tulizoea kuionyesha nambari upesi kwa kutozuia kazi ya kila siku ya upakuzi; zilitumiwa wiki nyingi na miezi ili tujifunze sauti kwa Kijeruman. Na kwa siku nyingi baadaye, wakati ambapo mazoea ya siku zilizokuwa huru yananisogea nitafute saa ya mkononi, kwa kukejeli linanitokea jina langu jipya, yaani ile nambari iliyochorwa kwa alama za kibuluu chini ya ngozi yangu.

Baadaye tu, na pole pole, wachache tu kati yetu walikuwa wamejifunza kitu fulani kuhusu sayansi ya huzuni ya nambari za Auschwitz, ambamo hatua za uharibifu wa Uyahudi wa Ulaya zinazofupishwa. Wazee wa kambini wanajua kabisa maana yake nambari ile: yaani wakati wa kuingia kambini, treni iliyowapeleka kule, na halafu aina ya raia. Kila mtu ataziheshimu nambari kutoka 30.000 hadi 80.000: kuna mia chache

tu, na zinazelekea wale wachache waliobaki kutoka mageto ya Kipoland. Inafaa ufumbue macho vizuri unapohusiana shughuli za kibiashara na nambari ya 116.000 au 117.000: hawa ni wachache sasa, kama arobaini hivi, lakini ni Wagiriki kutoka Thessaloniki, kwa hiyo lazima uwe makini ili wasikudanganye. Kuhusu nambari kubwa, hizi ndio za kuchekesha, kama inatokea katika maisha ya kawaida kwa maneno kama “mwanafunzi mpya wa chuo kikuu” na “mwanajeshi kwa mujibu wa sheria”: nambari kubwa ya juu ya kawaida ni mtu mwenye kitambi, mpole, na mpumbavu, unaweza kufanya aamini kwamba kule zahanati wanagawanya viatu vya ngozi kwa wale walio na miguu yenyе ngozi laini, na kumshawishi akimbie hapo na kukuachia bakuli lake la supu “mikononi mwako”; unaweza kumwuzia kijiko kimoja kwa posho tatu ya mkate; unaweza kumtuma kwa yule wa *Kapos* mkali zaidi ili amwulize (ilinitokeal) ikiwa ni kweli kwamba ile yake ni *Kartoffelschänkommando*, yaani *Kommando* ya Kumenya Viazi, na ikiwezekana kuijandikisha nayo.

Kusema kweli, mwendo wa kuingia katika utaratibu mpya kwetu unatokea kwa mshangao na kejeli. Baada ya operesheni ya chanjo, tulifungwa kibandani ambamo hamna mtu. Vitanda vimetandikwa lakini hatuhuruswi kabisa kuvigusa na kuketi juu yao: kwa hivyo tunatangatanga kwa nusu siku katika nafasi ndogo iliyopo, na bado tunateswa na ile kiu kali ya safari. Halafu mlango ulifunguka, na aliingia kijana mwenye nguo za mistari, alionekana kuwa mtu wa kiungwana, mfupi, mwembamba na mwenye nywele za rangi ya kitani. Huyu anaongea Kifaransa, tupo wengi ambao tunamzunguka tukiwa na mafuriko ya maswali yale ambayo hadi sasa tulikuwa tumeulizana bure.

Lakini hasemi kwa hiari: hakuna anayesema kwa hiari hapa. Sisi ni wapya, hatuna chochote na hatujui lolote; kwa sababu gani kupoteza muda nasi? Kwa uvuguvugu anatueleza kwamba wote wengine wapo nje kazini, na watarudi jioni. Yeye ametoka zahanatini leo asubuhi, kwa leo tu ameruhusiwa hatafanya kazi. Mimi nilimwuliza (kwa unyofu ambao siku chache baadaye ulionekana ni wa ajabu) ikiwa wataturidishia miswaki; hakucheka, lakini kwa uso wa dharau akajibu: – *Vous n'êtes pas*

à la maison –. Na hicho ni kiitikio ambacho tunaambiwa na wote kila siku: hampo kwenu, na hapa sio hospitali, toka hapa mtatoka kwenda Dohani tu (maana yake nini? Tutajifunza vizuri baadaye).

Na ndivyo ilivyokuwa: nikiendeshwa na kiu, nikatazama nje ya dirisha nikaona kipande cha barafu kilicho karibu sana. Nimefungua dirisha, nimevunja barafu, lakini mara alifika mlinzi mmoja mrefu na mnene aliyezururazurura pale nje na aliinipokonya kwa ukatili. – *Warum?* – nilimwuliza kwa Kijerumani changu kidogo. – *Hier ist kein warum.* – (hana hamna sababu), alinijibu, akiniingiza ndani kwa msukumo.

Maelezo ni ya kuchukiza lakini rahisi: hapa kila kitu ni marufuku, sio kwa sababu za kweli, lakini kwa sababu kambi imeundwa kwa nia hii. Tukitaka kuishi hapa, lazima tujifunze mapema na vizuri:

...Uso Mtakatifu hauna nafasi hapa
Hapa tunaogelea tofauti tunapoogelea mtoni *Serchio*¹

Saa baada saa, siku hii ya kwanza ndefu iliyokuwa ukumbi wa Jehanamu inakaribia mwishoni. Huku jua linakuchwa katika mzunguko wa mawingu yenye rangi ya damu, wanatutokeza toka kibandani. Je! Watatupa maji ya kunywa? Hapana, wanatuweka tena mstarini, hutupeleka kwenye uwanja mkubwa uliopo katikati ya kambi, na wanatupanga kwa uteuzi. Halafu halitokei lolote kwa saa nyininge: inaonekana kwamba tunasubiri mtu.

Bendi inaanza kucheza muziki, kandokando ya mlangoni pa kambi: inacheza *Rosamunda*², ule wimbo wa kipenzi unaojulikana sana, na haya yanaonekana kuwa ya kushangaza sana hata tunatazamana huku tukicheka kidharau; tunapata faraja kidogo, labda sherehe hizi zote ni majununi makubwa kufuatana na mtindo wa Kijerumani. Lakini bendi ile, baada ya *Rosamunda*, inaendelea kupiga muziki ya kijeshi, moja moja, na makundi ya wenzetu wanaoneka, wanarudi toka kazini. Wanatembea kwa safu, watano watano: wanatembea kwa mwendo wa ajabu, usio wa kawaida, mgumu, kama ni wanasesere waliotengenezwa kwa mifupa tu:

lakini wanatembea kufuata taimu ya muziki kwa utaratibu.

Wao pia hujipanga kama sisi, kulingana na utaratibu wa kiangalifu uwanjani pakubwa; kundi la mwisho liliporudi, wanatuhesabu tena na tena kwa muda zaidi ya saa moja, mtu mmoja mwenye mavazi ya mistari anatuchunguza kwa muda, na baadaye atafanya ripoti kwa kikundi kidogo cha SS wakiwa na vifaa kamili vya vita.

Hatimaye (sasa giza imeshaingia, lakini kambi imeangazwa sana na fanusi na taa) kelele linasikika “*Absperre!*”, na makundi yote yanafungulika kupitapita kwa fujo na harakati. Sasa hawatembei tena kwa ukakamavu na wima kama mwanzoni: kila mmoja anajikokota kwa bidii. Ninaona kwamba wote wanachukua tasa kubwa kama bakuli mkononi au kutandikwa ukandani.

Sisi pia tulio wapya tunazungukazunguka foleni, tukitafuta sauti, uso mmoja wa kirafiki, kiongozi mmoja. Kwenye ukuta wa kibao wa kibanda kimoja, wawulana wawili wameketi chini: wanaonekana kuwa vijana sana, wenyе umri wa miaka kumi na sita hivi, wote wawili wana nyuso na mikono yao vimechafuka kwa masizi. Huku tukipita, mmoja ananiita kwa Kijerumani na ananiuliza maswali ambayo sielewi; kisha anauliza tunatoka wapi – *Italien*, – namjibu; ningependa kumwuliza mengi lakini maneno yangu kwa Kijerumani ni machache tu.

- Wewe ni Myahudi? – namwuliza.
- Ndio, Myahudi wa Kipolandi.
- Unakaa hapa *Lager* tangu lini?
- Miaka mitatu, – na anainua vidole vitatu. Lazima alikuwa mtoto alipoingia, nafikiri kwa tishio; pengine, hii inamaanisha kwamba mtu fulani anaweza kuishi hapa.
- Unafanya kazi gani?
- *Schlosser* – anajibu. Sielewi: – *Eisen; Feuer*, – (chuma, moto) anazidi, na anaonyesha kwa mikono kama anavyofanya mtu anayepiga nyundo juu ya fuawe. Ni mfua chuma.
- *Ich Chemiker*, – nasema mimi; naye anaashiria kwa kichwa polepole,
- *Chemiker gut* –. Lakini yote haya yanahusiana na siku za mbele tena

mbali: kinachonitesa, sasa, ni kiu.

– Kunywa, maji. Sisi hapana maji, – namwambia. Ananiangalia kwa uso wenyе taratibu, kali kiasi, na anaendelea, – Usinywe maji, rafiki, – na halafu maneno mengine ambayo siyaelewі.

– *Warum?*

– *Geschwollen*, – anajibu kwa kifupi: mi natikisa kichwa, sijaelewa. – Kuvimba, – ananielewesha, akivimbisha mashavu yake, na akidokeza kwa mikono yake uvimbe mbaya kabisa wa uso na tumbo. – *Warten bis heute abend* –. “Subirieni hadi leo jioni” natafsiri mimi neno kwa neno.

Halafu ananiambia, – *Ich Schlime. Du?* – Namwambia jina langu, na ye ye ananiuliza: – Mamako yuko wapi? – Yuko Italia –. – Yuko Italia – Schlime anashangaa: – Myahudi yuko Italia? – Ndio, – ninaelezea kadiri niwezavyo, – amefichwa, hakuna anayejua, kukimbia, kutosema, hakuna mtu kuona –. Ameelewa; sasa anainuka, anakuja karibu nami, na kunikumbatia kwa aibu. Jambo hili limekwisha, nami nimejaa huzuni yenye utulivu ambayo inayokaribia furaha. Sikuwahi kumwona tena Schlime, lakini sijasahau uso wake wa kitoto, wa makini na mtulivu, ulionipokea mlangoni pa nyumba ya wafu.

Bado tuna mengi ya kujifunza, lakini mengine tumeshayajifunza. Tayari tuna wazo fulani kuhusu mandhari ya *Lager*; *Lager* yetu hii ni ya pembe mraba, kila upande ni wa mita mia sita hivi, na imezungukwa na nyavyu mbili za waya, na ile ya ndani zaidi ina mkondo wa umeme wenye volta nyangi sana. Ndani yake vipo vibanda sitini, vinavyoitwa *Blocks* hapa, na kumi vyao bado havijakamilishwa, zaidi ya hivi kuna majengo ya meko; nyumba ya majaribio, linaloendeshwa na tapo la *Häftling* waliofadhliliwa; vibanda vya kuogea na vyoo, kimoja tu kwa kila kundi la *Blocks* sita au nane. Tena, *Blocks* nyininge zinatumwiwa kwa makusudio mengine. Kwanza, kundi la *Blocks* nane, liliopo mwishoni pa upande wa mashariki wa kambini, ni zahanati na kliniki ya matibabu; kuna *Block 24* ambayo ni *Kräteblock*, imehifadhiwa kwa wagonjwa wa kigaga; *Block 7*, ambamo hata *Häftling* mmoja wa kawaida hakuingia ndani yake, imefadhiwa kwa “*Prominenz*”, au tabaka la juu, yaani wale wafungwa

wanaoshikilia nafasi za juu; *Block* 47, ni kwa *Reichsdeutsche* (Wajerumani Waryani, wafungwa wa kisiasa au wahalifu); *Block* 49 ni kwa *Kapos* tu; *Block* 12, nusu yake imetumika kama *Kantine* kwa ajili ya *Reichsdeutsche* na *Kapos*, yaani ni duka la tumbaku, poda ya kuzuia wadudu na, mara kwa mara vitu vingine; *Block* 37, ambamo kuna Ofisi ya Chakula na Ofisi ya Kazi; na mwishowe, *Block* 29, madirisha yake hufungwa kwa sababu ni *Frauenblock*, danguro la kambi inayohudumiwa na wasichana *Häfsling* wa Kipoland, na imehifadhiwa kwa *Reichsdeutsche*.

Blocks za kawaida zinazotumiwa kama nyumba za kukaa zina vyumba viwili; katika kimoja (*Tagesraum*), mkuu wa kibanda anaishi pamoja na ndugu zake: kina meza ndefu, viti na vibao; na popote viro vyombo mbalimbali vyenye rangirangi, picha, kurasa za magazeti, michoro, maua ya bandia, mapambo; ukutani kuna misemo maarufu, methali, na mashairi yanayosifu utaratibu, nidhamu na usafi; kwenye kona moja ipo kabati yenye vioo na ndani yake kuna vifaa vya *Blockfrisör* (kinyozi rasmi), miiko kwa kugawa supu na viboko viwili vya mpira, kimoja kimejaa na kingine kitupu, kwa utekelezaji wa nidhamu. Chumba kingine ni bweni; kuna vitanda mia na arobaini na nane vya ngazi tatu vinavyogawanywa na njia tatu kati yao, na vimewekwa kwa kusongamana, kama seli za mzinga wa nyuki, ili nafasi yote ya chumba kile itumiwe bila mashinda, mpaka paa; hapa wanaishi *Häfslinge* wa kawaida, ni kama watu mia mbili – mia mbili na hamsini kwa kibanda, yaani watu wawili kwa kitanda, hutengenezwa kwa vipande vifupi vya mbao, na kupambwa kwa gunia jembamba la majani na blanketi mbili. Njia zilizo kati ya vitanda zinafinyana sana hata watu wawili wanapitia kwa shida; nafasi ya sakafu ni chache na wakaazi wa *Block* hawawezi kukaa wote pamoja wakati uleule ikiwa nusu yao hawajalaza kitandani. Hii ndio marufuku ya kuingia ndani ya *Block* isiyo yako.

Katikati ya *Lager* ni uwanja wa Mwito, mkubwa kabisa, ambapo tunakusanyika kila asubuhi kuunda safu za kazi, na jioni kuhesabiwa. Mbele ya uwanja huu wa Mwito ipo tuta yenye majani yaliyokatwa kwa uangalifu, na hapa makongwa yanasisikwa kila inapobidi.

Tulijifundisha mapema kwamba wageni wa *Lager* walikuwa wamegawiwa katika makundi matatu, yaani wahalifu, wanasiasa na Wayahudi. Wote huvaa mavazi ya mistari, wote ni *Häftlinge*, lakini wahalifu wana pia pembe tatu ya kijani karibu na nambari iliyoshonwa kotini; wanasiasa huvaa pembe tatu nyekundu; na Wayahudi, walio wengi kabisa, huvaa nyota ya Kiyahudi, nyekundu na manjano. SS wapo, lakini wachache, na nje ya kambi, na wanaoneka mara chache: mabwana wetu kwa kweli ni pembetatu yenye rangi ya kijani, ambao wana uwezo kamili juu yetu, pamoja na wale waliopo katika makundi mengine mawili walio tayari kuwasaidia: na hawa sio wachache.

Na tumejifunza mengine, tena kwa haraka, kufuatana na tabia ya kila mmoja; kujibu “*Jawohl*”, kutouliza swali, kusingizia kuelewa. Tulijifunza thamani ya chakula; sasa sisi pia tunakwangua chini ya bakuli baada ya posho, na kuiweka chini ya kidevu ili tusipotee makombo ya mkate tunapoukula. Hata sisi sasa tunajua utofauti wa kupata mwiko wa supu umetolewa kutoka upande wa juu au wa chini ya pipa, na tunaweza kuhesabu, kufuatana na uwazi wa mapipa mbalimbali, mahali gani ni pa kufaa tunapokaa mstarini.

Tumejifunza kwamba kila kitu ni cha muhimu: waya, kwa kufunga viatu vyetu; matambaa, ili tufanye vitambaa kwa miguu; karatasi, kwa (kinyume cha sheria) kuweka koti yetu dhidi ya baridi. Tumejifunza, pia, kwamba kila kitu kinaweza kuibwa, kwa kweli huibwa mara tu tahadhari inapolegezwa; na, kuepukana na hili, ilitubidi tujifunze ufundi wa kulala na kichwa chetu kwenye kifungu kilichoundwa na koti na imejaaj vitu vyetu vyote, yaani bakuli, viatu na kadhalika.

Tunajua vizuri kiasi sheria za kambi zisizo rahisi. Makatazo ni mengi: hairuhisiwi kukaribia waya mbele ya mita mbili; kulala na koti, au bila chupi, au na kofia; kutumia bafu au vyoo fulani ambavyo ni “*nur für Kapos*” au “*nur für Reichsdeutsche*”; hairuhisiwi kuoga siku za marufuku, na kwenda siku zilizoruhusiwa; kutoka nje mwenye koti imefunguliwa, au kwa upindo wa koti juu; kuweka karatasi au nyasi ndani ya nguo kwa kuzuia baridi; na lazima tuoshe tukiwa na kifua uchi.

Ibada zinazopaswa kufanywa hazina mwisho na hazina maana: kila asubuhi lazima utandike “kitanda”, ile kiwe pana na bila makunjo; kupaka kwa mafuta ya mashine mitalawanda ya matopetope na ya kuchukiza; kutoa madoa ya tope kwenye nguo (madoa ya rangi ya sandarusi, ya mafuta, na ya kutu huruhusiwa); jioni ilimbidi kila mtu achunguzwe kwa uitiri na miguu imesafishwa; Jumamosi lazima anyolewe ndevu na nywele, atie uzi au atilishe uzi matambaa; Jumapili achunguzwe kwa kigaga, na uchunguzi wa vifunguo vya koti, ambavyo lazima ni vitano.

Halafu kuna mambo mengine yasiyo muhimu, lakini hapa yamekuwa ni matatizo. Kucha zinapokua ndefu, lazima zifupishwe, na tendo hili linawezekana kwa meno tu (kwa kucha za miguu mkwaruzo wa viatu unatosha); ikiwa kifunguo cha koti inapotezwa, mtu lazima ajue jinsi ya kukishona kwa uzi wa madini; kama mtu akienda chooni au katika chumba cha kuoga, lazima aende na kila kitu alicho nacho, kila mara na popote, na huku anaosha macho, lazima aweke furushi la nguo kati ya magoti yake: kwa njia nyingine ataibiwa wakati ule ule. Ikiwa kiatu kinaumiza, jioni lazima aende ibada ya ubadilifu wa viatu: hapa unapimwa uwezo wa mtu wa kuchagua haraka haraka, na foleni iliopo, kiatu kinachofaa (sio jozi, kimoja tu), kwa sababu kama uchaguzi ulipofanywa, ubadilifu wa pili hauruhusiwi.

Lazima kujua kwamba viatu, maishani pa *Lager*, vina umuhimu sana. Kifo kinaanza toka viatu: kwa wengi wetu, viatu vimefumbulika kuwa chombo cha mateso, kwa sababu baada saa chache za mwendo vinasababisha madonda ya kuumiza miguuni. Yule anayeumwa nayo, lazima atembee kama kwamba ana mpira mguuni (hii inaelezea mwendo wasio wa kawaida wa jeshi la mafunza ambalo hurudi kila jioni kwa paredi); anafika wa mwisho kila popote, na popote hupigwa: hawezi kukimbia akifuatwa; miguu yake huvimba, kama inavimba zaidi, vile vile mkwaruzo na kibao na merekani za viatu hauvumiliki. Hapo ndipo lazima aende hospitalini: lakini kuingia hospitalini na utambuzi wa “*dicke Füsse*” (miguu imevimbwa) ni ya hatari sana kwa sababu wote wanajua, hasa SS, kwamba hapa hakuna tiba kwa ugonjwa huu.

Na bado hatujataja jambo la kazi, inayoshikwa na kisongo cha sheria, miiko na matatizo.

Sote hufanya kazi, ila wagonjwa (na kutambulizwa kama mgonjwa kunamaanisha maarifa na uzoefu mwingi). Kila asubuhi, tume pangwa na tunatoka nje ya kambi kuelekea Buna, kila jioni, tukiwa tume pangwa, turudi nyuma. Kuhusu kazi, tumegawanywa katika *Kommandos* mia mbili, kila moja ina wanaume toka kumi na watano hadi mia na hamsini, na imeongozwa na *Kapo* mmoja. Kuna *Kommandos* nzuri na mbaya; kwa sehemu kubwa, zimewekwa usafirishaji, na kazi ni ngumu sana, hasa wakati wa majira ya baridi, kwa sababu hufanya nje. Zipo pia *Kommandos* za watu wenye ujuzi (mafundi wa umeme, wafua chuma, mafundi wa ujenzi na wa lehemu, mafundi mekanika, mafundi wa sementi na kadhalika), kila mmoja amewekwa katika kiwanda au sehemu kwenye Buna, halisi au kiasi chini ya uongozi wa *Meister* wa kiraia, ambao ni Wajerumani na Wapolandi; bila shaka hii inatokea katika taratibu ya kazi: baadaye wale mafundi (hawapo zaidi ya mia tatu au mia nne kwa jumla) wanatendewa kama wafanyakazi wa kawaida. Ugawaji wa kila mtu kwenye *Kommandos* mbalimbali umeandalishi na ofisi ya pekee ya *Lager*, yaani *Arbeitsdienst*, inayowasiliana daima na mwongozo wa kiraia wa Buna. *Arbeitsdienst* inaanua kufuatana na sheria isijo julikana, na mara nyingi kufuatana ulinzi na rushwa, kwa hivyo ikiwa mtu atawezekupata chakula cha kutosha. ana uhakika kwamba atapata kazi nzuri huko Buna.

Ratiba ya kazi inatofautiana na majira. Saa zote za mchana ni saa za kazi: kwa hivyo wakati wa majira ya baridi ratiba ni ya chini (tangu saa mbili asubuhi hadi saa sita mchana na tangu saa sita na nusu baada ya mchana hadi saa kumi jioni) na ile ya majira ya joto ni ya juu (tangu saa kumi na mbili na nusu asubuhi hadi saa sita mchana na tangu saa saba baada ya mchana hadi saa kumi na mbili jioni). *Häfslinge* hawaruhusiwi kuwa kazini wakati wa giza au wa ukungu, lakini wanafanya kazi kama kawaida mvua inaponyesha au theluji inapomwagika (na hali hizi zinatokea mara nyingi) au, tena, upopo mkali wa milima ya Carpazi

unapovuma; hayo kwa sababu giza na ukungu zingeweza kuwapatia nafasi ya majaribio ya kutoroka.

Kila Jumapili mbili, moja ni siku ya kazi; siku zinazoitwa Jumapili za siku takatifu, badala ya kufanya kazi huko Buna, tunashughulikia hifadhi ya *Lager*, kwa hiyo tuseme kwamba siku halisi za mapumziko ni chache kabisa.

Hivyo ndivyo yatakuwa maisha yetu. Kila siku, kufuatana na mdundo uliowekwa mbele, *Ausrücken na Einrücken*, kutoka nje na kurudi; kufanya kazi, kulala na kula; kuugua, kupona au kufa.

...Na mpaka lini? Lakini swalii hili linawachekesha wazee: wale wapya waliofika hutambuliwa kwa swalii hili. Wanacheka bila kujibu: kwo, tangu miezi au miaka iliyopita, tatizo la milele ya mbali limepoteza umuhimu mbele ya matatizo ya maana na magumu yanayohusiana na milele ya karibu: watakula vyakula vingapi leo, theluji itaanguka, au itawabidi kupakua makaa.

Tukiwa na busara, tungejiuzulu ushahidi huu, yaani kwamba riziki yetu haijulikani kabisa, kwamba kila dhana haifuati sheria wala kanuni na haina msingi wa kweli. Lakini marra chache wanaume huwa na busara, riziki yao iliopo hatarini: wanapendelea maono ya mbali; kwa hiyo, kufuatana na tabia ya kila mmoja, mionganoni mwetu, wengine wanasadiki pale pale kwamba yote yamepotea, kwamba mtu hawezu kuishi hapa na kifo ni cha hakika na kiko karibu; wengine, ambao, wana uhakika kwamba ingawa maisha yatakayokuja yatakuwa magumu, wokovu unawezekana na uko sio mbali, na, kama tutaendelea kuwa na imani na nguvu, tutaona tena nyumba zetu na wapendwa wetu. Makundi mawili, yaani lile la wale wanaofikiri vibaya na lile la wale wanaofikiri vyema, yanafanana sana: sio kwa sababu watu wa kiagnostiki ndio wengi, walakini kwa sababu wengi waliopotea ukumbukumbu na ushirikiano, wanayuayua kati ya maono mawili, kulingana na mzungumzaji na kipindi cha muda.

Papo hapo nipo chini. Mtu hujifunza mapema jinsi ya kuyafuta yaliyopita na yajayo ikiwa mahitaji yake yanamshika. Siku kumi na tano zilipita tangu nilipoingia hapa, na nimeshaona njaa hiyo ya sikuzote, isiyojulikana na watu huru, inayootesha ndoto kila usiku na imo viungoni mwote mwa miili yetu; nimeshajifunza njia ya kutoibiwa, badala yake nikikuta kijiko pengine, kiwe, kifunguo cha koti ambazo naweza kuchukua bila hatari ya adhabu, ninaziweka mfukoni na kuzifikiria kama zangu kwa haki kamili. Miguuni vidonda vilegevu vimeshatokea na havitapona kabisa. Nasogea magari, nalima, nainama chini ya mvua³, natetemeka kwa upepo; mwili wangu sio wangu tena: tumbo langu limevimbba na viungo vimepungua, uso umevumba asubuhi na jioni umeshakomboka; mmoja ana ngozi ya manjano, mwingine anayo ya kijivu: ikiwa hatuwahi kukutana kwa siku tatu au nne, tunaona shida kutambuana.

Sisi Waitaliano tulikuwa tumeamua tukutane kila Jumapili jioni kwenye kona moja ya *Lager*; lakini tuliacha mapema mkutano huu, kwa sababu tulisikitika sana kutuhesabu na kuona kwamba kila mara tulikuwa wachache zaidi, na waharibiwa, tena wanyonge. Na kupiga hatua zile chache kulikuwa kumechosha sana: kisha, wakati wa mkutano ule ilitokea kumbukumbu na fikra hurudi, na ilikuwa afadhali tusifanye hivyo.

III *Mwanzo*

Baada ya siku za kwanza za uhamiaji mpotovu kutoka *Block* moja kwenda nyingine na kutoka *Kommando* kwenda nyingine, wakati wa usiku niliwekwa kwenye *Block* 30, na nikaonyeshwa kitanda ambamo Diena alikuwa ameshalala. Diena anaamka, na, ingawa amechoka, ananipatia nafasi na kunipokea kwa urafiki.

Mi siwezi kulala, au tuseme, usingizi wangu umefunikwa na hali ya hangaiko na wasiwasi ambao bado sijaweza kujiondoa, na kwa hivyo naongea na naongea.

Nina maswali mengi mno ya kuuliza. Nashikwa na njaa, na kesho watakapotupatia supu, je, nitaweza kuila bila kijiko? Je, kama nitakavyoweza kupata kijiko? Na watanituma wapi kufanya kazii? Diena hajui kama mimi, na ananijibu kwa maswali mengine. Lakini kutoka juu na chini, kutoka karibu na mbali, kutoka pembe zote za kibanda chenye giza sasa, sauti za kusinzia na za hamaki zinanipigia kelele: – *Ruhe, Ruhe!*

Naelewa kwamba wananyamazisha, lakini neno hili ni jipya kwangu, na kwa kuwa mi sijui maana yake nini na kidokezi chake, hangaiko yangu inaongezeka. Fujo za lugha ni jambo la msingi la jinsi ya kuishi hapa; kila mtu amezunguka na Babeli, ambapo wote wakipiga kelele wanatoa amri na matisho kwa lugha ambazo hazijasikika kabla, na ole wake ikiwa mtu haelewi mara moja. Hapa hakuna mtu anaye muda, wala huruma au anayekusikiliza; sisi tuliofika mwishoni, tunakusanyika kwa silika kwenye kona, ukutani, kama kondoo wanavyofanya, ili tuijihisi kulindwa.

Kwa hivyo ninakataa kufanya maswali, na mapema naanguka katika usingizi chungu na mkali. Lakini hilo sio pumziko: najihisi kama nimetishwa, na kushawishwa, kila dakika nipo tayari nijikunje kwa

mchomo wa ulinzi. Naota ndoto, na ninaona kama nilikuwa nikilala njiani, darajani, mlangoni ambapo watu wengi wanapitiapitia. Na hapo ndipo kengele ya saa inasikika, loh mapema kabisa. Kibanda kizima kinayeyuka kutoka misingi yake, taa zinawashwa, na wote karibu nami wanapapatika katika shughuli za ghafla na fujo: wakatikisa blanketi zao wakipepea mawingu ya vumbi linalonuka vibaya, wakavaa haraka haraka, na wakakimbia nje katika hewa ya kibarafu, wakiwa nusu uchi, wakaelekeea vyooni na chumba cha kunawia; wengi, kama wanyama, wanakojoa huku wakikimbia ili wasipoteze muda, kwa sababu ndani ya dakika tano utaanzishwa mgao wa mkate, wa mkate – *Brot-Brot-chleb-pain-lechen-kenyér*, yaani kile kipande chenye rangi ya kijivu kinachoonekana kikubwa sana mkononi mwa jirani yako, lakini kidogo cha kulizia mkononi mwako. Ni njozi ya kila siku, na mwishoni mtu huizoea: lakini mwanzoni ni jambo lisilopingika hata wengi, miongoni mwetu, baada ya mazungumzo mrefu kuhusu bahati yao mbaya, ya kudumu na wazi, na ile nzuri ya wengine, hubadilishana vijipande vyahati ile, hata njozi ile inarudishia upya ikiwaacha wote wenye huzuni na kukingamishwa.

Mkate ni pesa yetu ya pekee pia: katika dakika chache zinazopita kati ya mgawo na ulaji, *Block* inavuma kwa miito, ugomvi na ukimbizi. Wale ni walipwaji wa jana wanaotaka malipo, katika dakika chache ambapo mwiwa anaweza kulipa deni. Baadaye, utulivu unaanza, na wengi wanafaidi kwenda vyooni kwa kuvuta sigara nusu, au chumbani pa kunawia ili waoge kwa kweli.

Chumba ya kunawia sio mahali pa starehe. Pameangazwa vibaya, hewa inapitapita popote, na sakafu ya matofali imefunika na safu ya zafe; maji hayawezi kunywewa kwa sababu yananuka vibaya na mara nyingi hamna kabisa kwa muda mrefu. Kuta zimepambwa kwa michoro ya ajabu yenyе maelezo: kwa mfano, yupo *Häfpling* mwemba, aliyechorwa uchi mpaka kiuno, huku akitia kwa uanganifu sabuni para la kichwa chake chenye rangi ya pinki, na *Häfpling* mbaya mwenye ngozi ya rangi ya chanikiwiti na pua ya kisemiti, ambaye amejifungwa katika nguo zake

zilizojaa madoa, na kofia yake ya bulibuli kichwani, huku akizamisha taratibu kidole ndani ya maji mrizabuni. Chini ya yule wa kwanza maneno haya yameandikwa “*So bist du rein*” (Hivyo umesafishwa), na chini ya yule wa pili “*So gehst du ein*” (Hivyo utakufa vibaya); na chini zaidi, kwa Kifaransa kibaya lakini kwa herufi za kigothi: “*La propreté, c'est la santé*”.

Kwenye ukuta wa pili yuko chawa mkubwa mweupe, mwekundu, na mweusi kwa andiko: “*Eine Laus, dein Tod*” (Chawa ni kifo chako), na ubeti wa mistari miwili ulioongozwa:

*Nach dem Abort, vor dem Essen
Hände waschen, nicht vergessen*
(Baada ya chooni, na kabla ya kula,
Osha mikono yako, usisahau).

Kwa wiki nyingi nilizingatia maonyo haya kuhusu usafi kama mifano ya ucheshi wa Kijeruman, kwa mtindo wa mazungumzo kuhusu masombo ya kushika mishipa ya tumbo tuliyopokewa tulipoingia *Lager*. Lakini baadaye nimeelewa kwamba wale waandishi wasiojulikana, labda bila kujua, walikuwa karibu sana na ukweli wa muhimu. Hapa, kunawa kila siku kwa maji matibwitibwi yaliyo ndani ya mrizabu mchafu hakuna maana kwa usafi na afya; lakini ni muhimu sana kama dalili ya uhai uliobaki, na lazima kama jinsi ya kuishi kwa kiroho.

Lazima nitangaze: baada ya wiki moja tu ya kifungo, silika yangu ya usafi ilitoweka. Huku nikizurura ovyo katika chumba cha kunawia, ghafla anatokea Steinlauf, yule rafiki yangu wa miaka hamsini hivi, uchi hadi kiuno, huku akikuna shingo na mabega kwa mafanikio madogo (hana sabuni) lakini kwa nguvu kubwa. Steinlauf ananiona na kunisalimia, na bila kuzungusha maneno ananiuliza kwa ukali kwa nini sinawi. Kwa nini ninawe? Je, ningekuwa vizuri zaidi kuliko sasa? Nitapendeza zaidi? Ningeishi siku moja zaidi, au saa moja? Labda ningeishi kasoro, kwa sababu kunawa ni kazi, yaani ni kupoteza nguvu na joto. Jel Steinlauf hajui kuwa baada ya nusu saa kwa magunia ya makaa kila tofauti kati

yake na mimi itakuwa imetoweka? Kuwaza na kuwazua, naona kwamba kunawa uso katika hali yetu ni jambo la kijinga, hata hafifu: ni ada inayofanywa bila kufikiri, au vibaya zaidi, ni ukarifi wa kuhuzunisha wa ibada iliyozimika. Sote tutakufa, sote tuko karibu kufa: kama dakika kumi zitanibaki kati ya kipindi cha kuamsha na cha kufanya kazi, nataka kuzitumia kwa mengine, kwa kujiondoa ndani yangu, ili nipime faida na hasara, au labda niangalie anga na kufikiri kuwa naiona kwa mara ya mwisho; au hata nijiruhusu kuishi, nijiruhusu anasa ya wakati wa wasaa.

Lakini Steinlauf ananidakiza. Amekwisha kunawa, sasa anajikausha kwa koti lake la merekani, ambalo kabla alikuwa amechukua limekunjwa kati ya magoti yake na hivi karibuni atalivaa, na bila kukatiza tendo hili ananitolea somo kamili.

Inanisikitisha sasa kwamba nimesahau maneno yake wazi, maneno ya sajenti wa zamani Steinlauf wa Jeshi la Austria-Hungaria, aliyetuzwa kwa msalaba wa chuma, katika vita vya 1914-18. Inanihuzunisha, kwa sababu nitapaswa kutafsiri Kiitaliano chake kisicho kizuri na hotuba yake tulivu ya askari mzuri, kwa lugha yangu ya mtu asiyesadiki. Lakini hii ndio maana, haikusahaulika wakati huo au baadaye: kwamba haswa kwa sababu *Lager* ni jinsi kubwa kwa kutugeuza kama wanyama, nasi hatupaswi kuwa wanyama; kwa sababu hata mahali hapa mtu anawenza kuishi, mtu lazima atake kuishi, ili kusimulia historia, kushuhudia; na kwa kuishi ni muhimu kujitahidi kuokoa angalau mifupa, jukwaa na fomu za ustaarabu. Ingawa sisi ni watumwa, tumenyimwa haki zote, tumefichuliwa kwa kila kosa, na labda tumehukumiwa karibu kifo, lakini bado tunabakiwa na kitivo kimoja, na lazima tukitetee kwa nguvu zetu zote, kwa sababu ndicho cha mwisho – kitivo cha kukataa ridhaa yetu. Kwa hivyo lazima tunawe bila sabuni, kwa maji machafu, na tujikaushe na koti letu. Lazima tung'arishe viatu vyetu, sio kwa sababu sheria imeamuru, lakini kwa hadhi ya utu na uenyemali. Lazima tutembee bila kukokota mitalawanda, sio kwa heshima ya nidhamu ya Prussia lakini ili tubaki hai, ili tusianze kufa.

Steinlauf, aliyekuwa mtu mwema, aliniambia yote haya: mambo ya

kushangaza kwa sikio langu lisilokuwa limeyazoea, mambo yaliyoeleweka na kukubaliwa kwa sehemu tu, na yaliyokua yamepunguzwa katika mafundisho rahisi zaidi yalionekana pia lainifu na matulivu, mafundisho ambayo tangu karne kwa karne yamepumuliwa upande wa pili wa milima inayojulikana kwa jina la Alpi, na kulingana nayo, walakini majivuno makubwa zaidi ni kujitahidi kumeza mifumo mizima ya kiroho iliyopangwa na wengine, chini ya anga nyingine. Hapana, sifa za Steinlauf, zilizofaa kwake, hazitoshi kwangu. Mbele ya ulimwengu huu mgumu wa jehanamu, mawazo yangu yamechanganyikwa; je, itakuwa muhimu kufafanua mfumo na kuutumia? Au itakuwa bora zaidi kukubali kuwa mfumo haupo?

IV *Ka-Be*

Siku zote zinafanana, na sio rahisi kuzihesabu. Sijui tangu lini tunaenda na kurudi, wawili wawili, toka reli mpaka ghalani: yaani mita mia ya ardhi iliyokuwa karibu kuyeyuka. Tunasogea mbele chini ya kiinikizo, na tunarejea nyuma kwa mikono inayoporomoka viunoni, na bila kusema hata neno moja.

Hapa na pale, kila kitu ni adui yetu. Juu yetu, mawingu maovu yanafuatiana, ili yatutenganishe na jua; popote ubaya wa chuma cha kutesa hutushika. Hatujawahi kuona mipaka yake, lakini tunahisi, pande zote, kuwepo kubaya kwa seng'enge yenyе miiba inayotufanya tumetengwa na ulimwengu. Na majukwaani, katika treni zilizokwa zikichepua njia, njiani, kwenye mashimo, ofisini, kokote wako watu na watu, watumwa na mabwana, na mabwana wenyewe walio watumwa; hofu inawaendesa wale wa kwanza na chuki wale wengine, kila nguvu nyingine inanyamaza. Wote ni adui zetu au washindani wetu.

Hapana, kwa kweli, mi sidhani kwamba mwenzangu wa leo, ambaye leo amefugwa nami chini ya mzigo huohuo, ni adui au mshindani.

Huyu ni Null Achtzehn. Anaitwa kwa jina hilo tu, na maanake ni Sifuri Kumi na Nane, yaani idadi za mwisho wa namba yake ya mwingilio: kama kwamba kila mtu anajua sasa kwamba mtu tu anastahili jina, na yule Null Achtzehn si mtu tena. Nafikiri kuwa ye ye mwenyewe amesahau jina lake, kumbe, anafanya kama kwamba ndivyo ilivyo. Anapoongea, anapoangalia, anaonekana kama ni mtupu ndani yake, kama ye ye ni ganda tu, kama maganda ya wadudu walio ukingoni pa dimbwi, yaliyoshikilia miamba kwa uzi, na kutikiswa na upepo.

Null Achtzehn ni kijana sana, na umri wake ni tatizo kubwa. Sio kwa sababu kazi na njaa ni ngumu kwa wavulana zaidi kuliko wanaume,

lakini zaidi ya yote kwa sababu ya kuishi hapa, yanalahazimishwa mafunzo marefu ya shindano la kila mmoja dhidi ya wote, mafunzo ambayo vijana huwa nayo mara chache. Null Achtzehn si dhaifu sana, lakini wote huepuka kufanya kazi naye. Yeye hajali yote kabisa hata hajaribu kuepuka kazi au makofi au kutafuta chakula. Yeye hutii maagizo yote anayopewa, na ni wazi kwamba, watakapomhukumu kifo, atakwenda tu na uzembe wake.

Yeye hana ujanja wa asili wa farasi wavutao mizigo, wanaoacha kuvuta kidogo kabla ya kumaliza kazi yao: lakini yehe huvuta au hubeba au husukuma mpaka nguvu zake zinapomruhusu, kisha anaanguka chini ghafula, bila kutaja neno la onyo, bila kuinua, toka ardhini, macho ya kusikitisha na yasiyo na nuru. Ananikumbusha mbwa za kitoroli katika vitabu vya Jack London, wanaofanya kazi ngumu kabisa hadi pumzi yao ya mwisho na wanakufa njiani.

Sasa, kwa kuwa sisi sote tunajaribu kila njia iwezekanayo ili tukwepe kazi ngumu, Null Achtzehn ni yule anayefanya kazi zaidi kuliko sote. Kwa hivyo, na kwa sababu ni mwenzi wa kihatari, hakuna mtu atakaye kufanya kazi naye; na kwa kuwa, kwa upande mwingine, vile vile hakuna mtu atakaye kufanya kazi na mimi, kwa sababu mimi ni dhaifu na mparuzi, mara nyingi inatokea tupo pamoja kazini.

Wakati tunaporudi tena toka ghalani tukikokota miguu na kwa mikono mitupu, gari la moshi linapiga filimbi kwa muda mfupi na inatukatisha njia. Mi na Null Achtzehn, tumefurahi sana kwa katizo lile la lazima, tunasimama: vibiongo na kupasukwa, tunasubiri magari yapite mbele yetu pole pole.

...Deutsche Reichsbahn. Deutsche Reichsbahn. SNCF. Magari mawili makubwa ya Kirusi, yenye nyundo na mundu zilizofutwa vibaya. Deutsche Reichsbahn. Halafu Cavalli 8 (Farasi 8), Uomini 40 (Watu 40), Tara (Turuhani), Portata (Nafasi); gari la Kiitaliano...

Loh, kupanda ndani yake, kwenye kona, na kufichwa vizuri chini ya makaa, kusimama kimya, gizani, na kusikiliza bila mwisho sauti ya reli,

iliyo na nguvu zaidi kuliko ya njaa na uchovu; mpaka, ghafula, treni itasimamishwa, nami nitahisi hewa ya joto na harufu nzuri ya nyasi kavu, na nitaweza kutoka nje, juani: kisha nitajinyosha chini, nitaibusu ardhi, kama tunavyosoma vitabuni: uso ukiwa katika majani. Mwanamke atapita, ataniuliza, “Wewe u nani?” kwa Kiitaliano, na mimi nitamjibu kumsimulia yote kwa Kiitaliano, naye ataelewa, atanipatia chakula na kitanda. Na hataamini yale nayomwambia, na nitamwonyesha nambari niliyo nayo mkononi, kisha ataamini...

...Limepita. Gari la mwisho limeshapita, na, kama kwamba pazia limeinuliwa, hapo mbele ya macho yetu lipo chungu la mabomba ya chuma cha kusubu, *Kapo* amesimama juu ya chungu lile, kwa fimbo mkononi, na wenzetu waliosawajika, wawili wawili, wanaenda na kurudi.

Ole wangu kuota ndoto: ile dakika wa ufahamu unaosindikiza mwamko ni taabu kubwa kabisa. Lakini haitutokei mara nydingi, na sio ndoto ndefu: sisi ni wanyama waliochoka tu.

Kwa mara nydingine tupo chini ya chungu lile. Mischa na yule kutoka Galicia wanainua bomba na kutubebesha kwa ufidhuli mabegani petu. Kazi yao ni ya kuchosha kidogo, kwa hivyo wanaonyesha bidii kupita kiasi ili kuiweka: wanawapigia kelele wenzao wanaochelewa, wanawasukumiza, wanawaonya, wanawalazimisha kazi kwa kasi isiyothibitika. Matendo haya yananikasirisha, ingawa tayari ninajua ni katika utaratibu wa kawaida wa mambo kwamba waliofadhliliwa wanaonea wale wasiofadhliliwa: muundo wa kijamii wa kambi hii unasimama juu ya sheria hii ya kibinadamu.

Mara hii ni zamu yangu kutembea mbele. Bomba ni zito lakini fupi sana, kwa hiyo ninahisi, nyuma yangu, miguu ya Null Achtzehn inayokwaa dhidi ya ile yangu, kwani yeze hawezu au hajali, kufuata mwendo wangu.

Hatua ishirini, tumefika kwenye njia ya reli, ipo kebo ya kukwea. Mzigo umewekwa vibaya, kitu fulani hakifai, unaelekea kuteleza kutoka begani. Hatua hamsini, sitini. Mlango wa ghalia; bado njia kidogo na, na

tutauweka chini. Basi, haiwezekani kuendelea, mzigo wote upo juu ya mkono wangu; siwezi kuvumilia tena maumivu na bidii, napiga kelele, najaribu kugeuka: nimewahi kumwona Null Achtzehn huku akikwaa na kutupa mzigo.

Nikiwa na wepesi wa zamani, nitaweza kuruka nyuma: badala yake, nipo chini, na misuli yangu yote migumu, mguu uliojeruhiwa umefungwa mikononi mwangu, nimepofuliwa na maumivu. Kona ya kipande cha chuma cha kusubu imekata sehemu ya juu ya mguu wangu wa kushoto.

Kwa dakika moja, kila kitu kinatoweka katika kizunguzungu cha maumivu. Ninapoweza kutazama huku na kule, Null Achtzehn bado amesimama hapo, hajahama, kwa mikono ndani ya mikono ya vazi, hasemi neno, ananitazama bila kuonyesha hisia zake. Mischa na Mgalicia wanazungumza kwa Kiyiddishi¹, wananipta ushauri usioeleweka. Wanafika pia Templer na David na wote wengine: wanatumia upurukusho ule kwa kukomesha kazi. *Kapo* anafika, anagawa mateke, ngumi, na malaana, wenzetu wanatawanyikana kama kapi katika upepo; Null Achtzehn anajigusa pua kwa mkono na kwa ulegevu anautazama umechafuka kwa damu. Mi napigwa makofi mawili kichwani, yasyoniumua kwa sababu yananiduwaa.

Basi, ajali imekwisha. Ninaona kuwa, vyema au vibaya, ninaweza kusimama, mfupa ni mzima. Sithubutu kuvua kiatu changu kwa sababu naogopa nishikwe tena na maumivu, na pia kwa sababu najua kwamba mguu utavimba na sitaweza kukivaa tena.

Kapo ananituma kuchukua nafasi ya Mgalicia kwenye chungu na yule, akiniangalia kwa chuki, anachukua nafasi yangu pamoja na Null Achtzehn; lakini wafungwa wa Kiingereza wanapita, hivi karibuni itakuwa wakati wa kurudi kambini.

Wakati wa mwendo ninajitahidi sana kutembea haraka, lakini siwezi kuendelea; *Kapo* anawaamuru Null Achtzehn na Finder wanisaide hadi tutapita mbele ya SS, na mwishowe (kwa bahati nzuri hakuna mwito jioni hii) nipo kibandani na ninaweza kujilaza kitandani na kupumzika.

Labda ni joto, labda uchovu wa mwendo, lakini maumivu yameanza tena, pamoja na hisia ya ajabu ya unyevu katika mguu uliojeruhiwa. Ninavua kiatu: kimejaa damu iliyokwishakauka na kukandwa na tope na vile vipande vya kitambaa nilichokipata mwezi mmoja uliopita, na ninachokitumia kwa mguu, siku moja kwa mguu wa kulia, siku moja kwa mguu wa kushoto.

Leo jioni, baada ya chakula, nitakwenda Ka-Be.

Ka-Be ni kifupisho cha *Krankenbau*, hospitali. Zipo vibanda vinane, vinavyofanana na vyote vingine vilivyopo kambini, lakini hivi vilitengwa na uzio wa waya. Daima, ndani yao wapo schemu ya kumi ya watu waliopo kambini, lakini wachache watabaki zaidi ya wiki mbili na hakuna mtu atakayekaa zaidi ya miezi miwili: katika wakati huu lazima tupone au tufariki. Yule anayeonyesha dalili za kupona atatibiwa huku Ka-Be; yule atakayerembuka, kutoka Ka-Be atatumwa kwenye vyumba vya gesi.

Haya yote kwa sababu sisi, kwa bahati nzuri zetu, tupo katika kundi la “Wayahudi wanaofaa kiuchumi”.

Bado sijawahi kwenda Ka-Be, wala Zahanatini, na hapa yote ni mapya kwangu.

Kuna zahanati mbili, yaani ya Matibabu na ya Upasuaji. Mbele ya mlango, wakati wa usiku na upepo, kuna mistari miwili mirefu ya vivuli. Wengine wanahitaji bandeji au kidonge tu, wengine wanaauliza kuchunguzwa; mwingine huonyesha kifo usoni pake. Wale walio wa kwanza mbele ya mistari miwili wameshavua viatu na wako tayari kuingia; wengine, kwa taratibu, kama zamu yao inakaribia, wanaijahidi katikati ya foleni, kufunga kanda na nyuzi za waya za viatu vyao, na kuvifunua bila kuvitatua vitambaa vya thamani miguuni: sio mapema sana, ili wasisimame bure kwa miguu matopeni; sio kucheleva sana, ili wasikose zamu yao ya kuingia: kwa sababu hairuhuswi kabisa kuingia katika Ka-Be na viatu. Yule anayetekeleza marufuku ni jitu *Häftling* Mfaransa, anayekaa kibandani palipo kati ya milango ya zahanati mbili.

Yeye ni mmoja mionganoni mwa maafisa wachache wa kifaransa waliopo kambini hapa: na usifikiri kwamba kutumia siku nzima kati ya viatu vya matope na viliyyovunjika ni fadhili ndogo. Inatosha kufikiria wangapi wanaingia katika Ka-Be wenye viatu na wanatoka bila kuwa na haja navyo ...

Zamu yangu inapofika, kwa ajabu ninaweza kuvua viatu vyangu na vitambaa bila kupoteza chochote, bila bakuli au maglavu zangu ziibwe, bila kupoteza usawa wangu, ingawa ninaendelea kushika kofia yangu mkononi, kwani haiwezekani kabisa kuivaa unapoingia vibandani.

Naviacha viatu ndani ya chumba cha viatu na nilipewa tiketi yao, baada ya hapo, bila viatu na kilema, kwa mikono iliyoondolewa na vitu vyangu vyote maskini, ambavyo siwezi kuviacha mahali popote, nilijitolea ndani na kujunga na mstari mpya, ambayo inaishia kwenye chumba cha uchunguzi.

Katika mstari huu unajivua nguo taratibu, na unapofika mwishoni, lazima uwe uchi, kwa sababu muuguzi wa kiume anaweka kipimajoto chini ya kwapa lako; ikiwa mtu yeoyote amevaa atakosa zamu yake na atarudi nyuma foleni. Lazima wote wapewe kipimajoto, hata ikiwa wana ugonjwa wa ngozi tu au maumivu ya meno.

Kwa njia hii inahakikishiwa kwamba mtu asiye mgonjwa sana hatashiriki kanuni hii ngumu kwa upendeleo.

Mwishowe zamu yangu imefika, na ninaenda mbele ya daktari. Muuguzi anachukua kipimajoto na nilijuanihwa: – *Nummer 174517, kein Fieber* –. Sihitaji uchunguzi kamili: mara moja niliambiwa mimi ni *Arztrormelder*, sijui maana yake nini, lakini hapa sipo mahali pa kuuliza maswali. Mimi nimetupwa nje, nachukua viatu vyangu, na narudi tena kibandani.

Chajim ananitakia heri: nina jeraha zuri, haionekani kuwa la hatari na inanihakikisha kipindi cha kupumzika. Nitatumia usiku kibandani pamoja na wengine, lakini kesho asubuhi, badala ya kwenda kazini, lazima nirudi tena kwa madaktari kwa uchunguzi kamili: hii ndio maana ya *Arztrormelder*. Chajim ni mzoefu katika mambo haya, na anafikiri

kwamba labda kesho nitalazwa huko Ka-Be. Chajim ni rafiki yangu wa kitanda, na mimi ninamtumaini sana. Yeye ni Mpolandi, Myahudi wa kidini, na mtaalum wa Sheria. Yeye ni karibu nami kwa umri, kazi yake ni ile ya fundi wa saa, na hapa Buna anafanya kazi kama fundi wa usahihi; kwa hivyo yeye ni miongoni mwa wachache ambao wana uwezo wa kuhifadhi hadhi na yakini kwake mwenyewe zinazotokana na kufanya kazi vizuri sana.

Na hivyo ilivyo. Baada ya kuamka na kunipatia mkate, niliitwa nje pamoja na wengine watatu kutoka katika kibanda changu. Tulielekea Uwanja wa Mwito, ambapo ulikwepo mstari mrefu, *Arziformelder* wote wa leo; mtu fulani amekuja na aliniondolea bakuli, kijiko, kofia na maglavu. Wengine wamecheka, mi sijajua kwamba ilibidi nizifice au niziache mkononi mwa mwingine au, zaidi ya yote, niziuze, na kwamba haziwezi kupelekwa huko Ka-Be? Halafu wanaangalia nambari yangu na kutikisa vichwa vyao: upumbavu wowote unatarajiwa kutoka kwa mmoja aliye na idadi kubwa kama hiyo.

Kisha wakatuhesabu, wakafanya tuvue nje kwenye baridi, wakatuondolea viatu vyetu, wakatuhesabu tena, wakanyoa ndevu zetu na nywele na ndevu, wakatuhesabu tena, na tuliruhusiwa tuoshe; baadaye SS mmoja alifika, akatuangalia bila makini, akasimama mbele ya mmoja mwenye kitoma kikubwa, na alimtolea amri akae upande. Halafu walituhesabu tena mara moja na tuliruhusiwa kuoga, ingawa bado tulikuwa tumerishai na wengine wakatetemeka kwa homa.

Sasa tupo tayari kwa uchunguzi wa mwisho. Nje ya dirishani inaoneka anga nyeupe, na mara kwa mara juu; katika nchi hii unaweza kuikazia macho, kupitia mawingu, kama kupitia glasi ya moshi. Kuhukumu kwa mahali pake, labda ni saa nane baada ya mchana: hamna supu sasa, na tunasimama tangu masaa kumi, tena uchi tangu masaa sita.

Hata uchunguzi huu wa pili wa matibabu ni wa haraka sana: daktari (anavaa mavazi yenye mistari kama sisi, lakini juu yao anavaa kanzu nyeupe na nambari imeshonwa juu yake, tena ni mnene zaidi kuliko sisi) anaangalia na kupapasa mguu wangu uliovimba na kutokwa damu,

mi napiga kelele kwa maumivu, kisha anasema: – *Aufgenommen, Block 23* –. Mi nabaki nimeduwaa, nikingojea dalili nyingine, lakini mtu fulani ananivuta nyuma kwa kikatili, ananitupia joho juu ya mabega yangu uchi, ananipa jozi ya ndara na kuniondosha nje.

Block 23 ni mbali kama mita mia; juu yake imeandikwa *Schonungsblock*: je, maanake nini? Kule ndani, wamenivilia joho na ndara, nami nipo kwa mara nyingine uchi na mtu wa mwisho katika mstari wa mifupa mitupu, tena uchi: yaani wale ambao wamelazwa leo.

Tangu muda mrefu niliacha kujaribu kuelewa. Kwa maoni yangu mimi, sasa nimechoka sana hata siwezi kusimama juu ya mguu wangu uliojeruhiwa na bado haujapatiwa dawa, nikiwa na njaa kali na kushikwa na baridi, kwa hiyo sikujali kabisa. Hii inaweza kuwa siku yangu ya mwisho, na hicho ndicho chumba cha gesi ambacho kila mtu anakizungumzia, ningeweza kufanya nini? Basi, ni sawa nitegemee ukutani, kufunga macho yangu na kusubiri.

Jirani yangu labda sio Myahudi. Hajatahiriwa, na kisha (hii ni moja ya mambo machache ambayo nimejifunza hadi sasa) ngozi yake yenye rangi ya kitani, uso na mwili wake mkubwa ni wa namna maalum ya Wapolandi wasio Wayahudi. Huyu ni mrefu zaidi kuliko mimi, lakini anaonekana kuwa mkarimu, kama walivyokuwa wale wasioumwa na njaa.

Nimejaribu kumwuliza akijua watatuingiza lini. Yeye amegeukia muuguzi anayefanana naye kama ni mapacha na anakaa kwenye kona akivuta sigara; wamezungumza na kucheka bila kujibu kama mi sipo: halafu mmoja wao amenishika mkono na kuangalia nambari, na papo hapo waliangua kicheko. Wote wanajua kwamba wale watu elfu mia sabini na wanne ni Wayahudi Waitaliano: wale Wayahudi Waitaliano waliojulikana sana, waliofika miezi miwili iliyopita, na wote walikuwa wanasheria, wote madktari, walikuwa zaidi ya mia na siku hizi wamebaki arobaini tu, ndio wale wasiojua kufanya kazi na huibiwa mkate na kupigwa makofi tangu asubuhi hadi jioni; Wajerumani wanaawaita “*zwei linke Hände*” (mikono miwili ya kushoto), na hata Wayahudi

wa Kipolandi wanawadhalilisha kwa sababu hawawezi kuzungumza Kiyiddishi.

Muuguzi anamwonyesha mwingine mbazu zangu, kama mimi ni maiti katika chumba cha kianatomia; anaonyesha kope zilizovimba, shingo nyembamba, anainama na akitumia kidole chake cha shahada anatomasa goko langu na anamwonyesha mwingine mvungu ambaao kidole chake kimeacha juu ya mwili wangu mweupe, vile vile kama katika nta.

Natamani nisingewahi kuzungumza na Mpolandi yule; ninahisi kama sijawahi kuteswa kwa ukatili zaidi kuliko huu maishani mwangu. Wakati huo huo, muuguzi anaonekana amemaliza onyesho lake, kwa lugha yake yenye, ambayo mi sielewi na inaonekana mbaya kwangu; ananigeukia, na kwa Kijerumani chake cha kiasi ananipa muhtasari kwa hisani: – *Du Jude kaputt. Du schnell Krematorium fertig* – (wewe Myahudhi utakufa, wewe mapema utachomwa, umeisha).

Masaa machache yalipita kabla ya wagonjwa wote wapokewe, wapatiwe shati na kadi yao iandikwe. Kama kawaida, mi nilikuwa wa mwisho; mtu mmoja aliyeava mavazi ya mistari mapya kabisa, ameniuliza nilizaliwa wapi, nilifanya kazi gani “nilipokuwa raia”, kama nikiwa na watoto, nimepata magonjwa gani, maswali mengi kabisa, yatafaa nini haya, bila shaka hiki ni kitendo kigumu kwa kutudanganya. Je, hiyo ndiyo hospitali? Wanatufanya tusimame uchi na kuuuliza maswali.

Hatimaye kwangu pia mlango ulifunguliwa, na niliweza kuingia bwenini.

Hapa pia, kama popote, viro vitanda vya ghorofa tatu, katika mistari mitatu kwa kibanda kizima, iliyotenganishwa na njia mbili nyembamba sana. Viro vitanda mia na hamsini, wapo wagonjwa mia mbili na hamsini: kwa hiyo wawili karibu kila kitanda. Wagonjwa wa vitanda vya juu waliokuwa wamebanwa juu ya dari hawawezi kuketi; wale walio wadadisi wanajitokeza ili waone wageni wa leo, hiki ni kipindi cha siku cha kuvutia zaidi, sababu unaweza kukutana na mtu umjuaye. Nilipewa kitanda namba 10; ajabu! Ni kitupu. Nimelaza kwa furaha, ni mara

yangu ya kwanza, tangu nilipofika kambini, nipiatiwe kitanda cha pekee kwangu mimi tu. Licha ya njaa, baada ya dakika kumi nikashikwa na usingizi.

Maisha katika Ka-Be ni maisha ya ahera. Kwa kweli, shida za kila siku ni chache kiasi, mbali na njaa na mateso yanayotokana na magonjwa. Hakuna baridi, hatufanyi kazi na, isipokuwa tutafanya makosa makubwa, hatupigwi.

Lazima tuamke saa kumi alfajiri, hata wagonjwa; lazima kutandika kitanda na kuosha, lakini hakuna haraka wala adhabu. Saa kumi na moja na nusu watupa mkate, na tunaweza kuukata kwa vipande vyembamba, na kula kwa utulivu; kisha tunaweza kulala tena, mpaka supu ya mchana itakapogawiwa. Mpaka saa kumi baada ya mchana ni kipindi cha *Mittagsruhe*, yaani kipindi cha mapumziko; katika saa hii mara nyangi uko uchunguzi wa kimatibabu, kwa hiyo lazima tushuke chini ya kitanda, tuvye shati, na tukae mstarini mbele ya daktari. Chakula cha jioni pia hugawiwa mabwenini; na baadaye, saa tatu usiku, taa zote huzimwa, isipokuwa tungi la taa lenye nuru dhaifu la mlinzi wa usiku, na hapo ndipo huwa kimya.

...Na kwa mara ya kwanza tangu nilipofika kambini, kengele inanishika katika usingizi mzito, na kuamka ni kurudi kutoka mahali pasipokuwapo. Wakati wa mgawo wa mkate, nje ya dirisha na gizani, inasikika bendi inayoanza kupiga muziki: ndio wenzi wazima wanaoondoka kwa utaratibu kwenda kazini.

Kutoka kwa Ka-Be muziki hausikiki vizuri: sauti ya ngoma na matoazi isiyobadilika hufika mara kwa mara, lakini juu ya njama hii maneno ya muziki hutolewa tu kwa vipindi kulingana na upepo. Tunaangaliana kutoka kwenye vitanda vyetu, kwa sababu sote tunahisi kwamba muziki hii ina sauti ya jehanamu.

Motifu za muziki ni chache, kama dazani hivi, na huwa sawa kila siku, asubuhi na jioni: maandamano na nyimbo maarufu zinazopendwa sana na kila Mjerumani. Zimerekodiwa akilini mwetu na zitakuwa jambo la

mwisho tutakalosahau kambini: hizo ni sauti ya *Lager*, onyesho la unyeti wa wazimu wake wa elimu, la uamuzi wa wengine wa kutufuta kwanza kama wanadamu na kisha kutuua polepole.

Wakati muziki huu unapochezwa, sisi tunajua kwamba ndugu zetu, walio nje na ukunguni, wanaenda taratibu kama ni roboti: roho zao zimeshakufa na muziki huwasukuma, kama upepo unavyosogeza mbele majani kavu², na unachukua nafasi ya hiari yao. Hiari haipo kabisa: kila pigo la moyo linageuka kuwa hatua, mkunjo wa misuli iliyochoka. Wajerumani wamefanikiwa katika tendo hili. Wao ni elfu kumi, lakini ni mashine moja yenye rangi ya kijivu; watu washupavu; hawafikiri na hawataki, wanatembea tu.

Kila mara SS hushiriki katika maandamano ya kutoka na ya kuingia. Nani angeweza kuwanyima haki ya kushiriki katika koreografia hii waliiyotaka, katika densi ya wanaume wasio na roho, timu baada ya timu, mbali na ukungu kuelekea ukungu? Si ndio huu uthibitisho halisi wa ushindi wao? Hata wale wa Ka-Be wanajua huku kutoka nje na kurudi kutoka kazini, hiponozi ya mdundo wa kufululiza, ambayo inayaua mawazo na unatuliza uchungu; waliihisi na wataihisi tena. Lakini ilibidi tuondoke katika ulozi ule, kusikia muziki kutoka nje, kama ilivyotokea huko Ka-Be na kwa jinsi siku hizi tunavyoifirkiria baada ya wokovu na kuzaliwa upya, bila kuitii, bila kushindwa nayo, ili tuelewe ilikuwa nini; ili tuelewe kwa sababu gani Wajerumani walikuwa wameunda ibada hii ya ajabu, na kwa sababu gani, hata leo, wakati kumbukumbu inapoturudisha nyuma baadhi ya nyimbo hizo zisizo na hatia, damu huvilia mishipani mwetu, na tunafahamu kwamba kurudi kutoka Auschwitz hakukuwa tukio dogo.

Nina majirani wawili wa kitandani. Wanalala kando kando mchana kutwa na usiku kucha, ngozi kwa ngozi, wamepachikwa kama nyota ya Samaki ya zodiaki, kwa jinsi ambavyo kila mmoja ana miguu ya mwingine kando ya kichwa chake.

Mmoja anaitwa Walter Bonn, Mholanzi mstaarabu na mwenye elimu ya kutosha. Anaona kwamba sina kitu chochote kwa kukata

mkate, ananikopesha kisu chake, halafu anasema nkinunue kisu kile kwa kipande nusu cha mkate. Ninajadili bei, kisha nakataa, nadhani kwamba hapa Ka-Be nitakuta mwingine ambaye atanikopesha kisu, halafu nje bei ya kisu inagharimu theluthi moja tu ya posho. Hata hivyo Walter anaendelea kuwa mkarimu, na saa sita mchana, baada ya kula supu yake, anakisafisha kijiko kwa midomo yake (hii ni ada njema kabla ya kukikopesha, kwa kuisafisha na kutopotosha vipande vidogo vidogo vyta supu vinavyoambatana nacho) na ananipa kijiko chake mara moja.

– Una ugonjwa gani, Walter? – *Körperschwäche* – unyogovu wa mwili. Ugonjwa mbaya zaidi: hauwezi kutibiwa na ni hatari sana kuingia ndani ya Ka-Be na utambuzi huu. Laiti miguu yake isingevimba (na ananiiionyesha) na kuzuia asiende kazini, angekuwa makini asije kulazwa hospitali.

Bado nimechanganya mawazo kuhusu aina hizi za hatari. Kila mtu anazungumza juu ya mambo haya kwa njia isiyo ya moja kwa moja, akitoa dokezo, na kila ninapouliza swali wananiangalia na wananyamaza.

Je, ni kweli kinachosikika kuhusu uteuzi, gesi na tanuu ya kuchomea maiti?

Tanuu ya kuchomea maiti? Yule mwingine, jirani ya Walter, anashtuka, anainama kuketi: nani anazungumzia tanuu ya kuchomea maiti? Inatokea nini? Je, waliolala hawawezi kuachwa kwa amani? Yeye ni Myahudi wa Kipoland, zeruzeru, mwenye uso mwembamba na mzuri, sio kijana tena. Jina lake ni Schmulek, ni fundi wa chuma. Walter anamjulisha kwa machache.

Hivyo. “*der Italeyn*” hauamini katika uteuzi? Schmulek angependa kusema kwa Kijerumani lakini anaongea Kiyiddishi; ninaelewa kwa shida, kwa sababu yeye anataka kueleweka. Anamnyamazisha Walter kwa ishara, yeye ndiye atakayenishawishi:

– Nionyeshe namba yako: wewe una namba 174517. Idadi hiyo ilianza miezi kumi na minane iliyopita, na ni sawa kwa Auschwitz na kambi zinazofuatana nayo. Sasa sisi tupo elfu kumi huko Buna-Monowitz; labda elfu thelathini katika Auschwitz na Birkenau. *Wo sind*

die Andere? Wengine wako wapi?

– Labda walihamishwa kambini pengine...? – Mi natoa shauri.

Schmulek anatikisa kichwa, anamgeukia Walter:

– *Er will nix verstauen*, – hataki kuelewa.

Lakini nilikusudiwa kuelewa mapema, na Schmulek mwenyewe alilipa kisasi. Jioni, mlango wa kibanda umefunguliwa, na sauti ilipiga kelele: – *Achtung!* – na kila kelele zimekwisha na kimesikika kimya kingi tu.

SS wawili wameingia ndani (mmoja wao anavaa ishara nyingi, labda ni afisa?), hatua zao zilisikika katika kibanda kama ni kitupu: walizungumza na daktari mkuu, aliwaonyesha daftari akielekeza hapa na pale. Afisa huyo aliandika juu ya kijitabu. Schmulek anapapasa magoti yangu: – *Pass' auf, pass' auf* – angalia.

Afisa huyo, akifuatiwa na daktari, anatembea kimya kimya na bila kujali kati ya vitanda; ana mjeledi mkononi, ananong'oa upindi wa blanketi unaong'aa kutoka kitanda cha juu, mgonjwa anakimbia kuitandika. Afisa anapita.

Mwingine ana uso wa rangi ya njano; afisa anatwaa blanketi kwa nguvu, yule anashtuka, afisa huyo anampapasa tumbo lake, anasema: – *Gut, gut*, kisha anapita.

Tazama, aliweka macho yake juu ya Schmulek; anatoa kijitabu chake, anaangalia nambari ya kitanda na nambari ya chanjo. Kutoka juu mi naona kila kitu vizuri: alichora msalaba mdogo karibu na nambari ya Schmulek. Kisha kapita.

Namwangalia Schmulek sasa, na nyuma yake nimeona macho yake Walter, na sikuuliza tena.

Siku iliyofuata, badala ya kundi la kawaida la walioponywa, makundi mawili tofauti yalitoka nje. Wale wa kundi la kwanza walinyolewa na walioga. Wale wa kundi la pili walitoka hivyo, wenye ndevu ndefu bila kuoga na kwa migango iliyofanya jana. Hakuna aliyewaaga hawa wa mwisho, hakuna aliywapatia barua za kuwaleta wenzao wazima.

Schmulek alikuwa katika kundi hilo la pili.

Kila siku kifo kinatembeatembea kati ya vibanda vya Ka-Be kwa busara na utulivu, na huchagua huyu au yule. Schmulek alipoondoka, amenipa kijiko chake na kisu; Walter na mimi tuliepuka kututazamana na tulikaa kimya kwa muda mrefu. Halafu Walter amenieleza kama ninavyoweza kuweka posho yangu ya mkate kwa muda mrefu, na ananielezea kwamba yeYe hukata mkate wake kwa urefu ili apate vipande vipana ambavyo ni rahisi zaidi kutandaza majarini.

Walter ananieleza mambo mengi: *SchonungsblocK* maana yake ni kibanda cha kupumzikia, ni mahali ambapo kuna wale waliogonjwa kidogo, au walio karibu kupona, au tena wale wasiohitaji matibabu. Miongoni mwao, kuna kama watu hamsini wagonjwa wa kuhara.

Wao wanachuguliwa kila siku ya tatu. Wanajipanga ukumbini; mwishoni kuna mabakuli mawili ya bati na muuguzi, mwenye daftari, saa na penseli. Wagonjwa huja wawili wawili na lazima waonyeshe, papo hapo na mara moja, kwamba kuhara kwao kunaendelea; kwa kusudi hili wanapewa dakika moja haswa. Halafu wanaonyesha matokeo kwa muuguzi ambaye anayaangalia na anahukumu; mara wanaosha mabakuli katika bafu maalum, na wawili wafuatao wanakuja.

Miongoni mwa wale wanaosubiri, wengine wanajinyonga kwa sababu ya maumivu ya kushikilia ushuhuda ule wa thamani bado kwa dakika ishirini au dakika kumi; wengine ambaao hawana rasilimali wakati huo, wanachuja mishipa yao na misuli kwa juhudii ya kinyume. Muuguzi hutazama bila huruma, akitafuna penseli, anangalia saa, anatazama sampuli za kinyesi zinazoletwa kwake mara kwa mara. Akiwa na shaka, anaondoka na bakuli kwenda kwa daktari ili alichunguze.

...Nilitembelewa: ni Piero Sonnino, yule anayetoka mjini Rome.

– Umeona kama nileyomdanganya? – Piero ana ugonjwa wa matumbo usio hatari sana, yupo hapa tangu siku ishirini na amefurahi kukaa hapa, anapumzikia na ananenepa, hajali kuhusu uteuzi na ameamua kukaa huko Ka-Be hadi mwisho wa majira ya baridi, kwa vyo vyote. Jinsi yake ni kukaa mstarini nyuma ya mgonjwa wa kuhara aliye wa kweli, na amsaidie atafaa; zamu yake inapofika anamwomba msaada

(atamlipa kwa supu au mkate) na ikiwa yule anakubali, na muuguzi yumo mawazoni mwake, anabadili mabakuli kati ya foleni na kila kitu kitaendelea vizuri. Piero anajua kwamba anaingia hatarini, lakini hadi sasa amebahatika.

Lakini maisha ya Ka-Be sio haya. Sio wakati wa uteuzi, sio matokeo magumu na mabaya ya uchunguzi wa ugonjwa wa kuhara na kudhibiti chawa, hata sio magonjwa pia.

Ka-Be ni *Lager* bila usumbufu wa mahitaji ya kawaida. Kwa hivyo, yule anaye bado mbegu ya dhamiri, atapata tena ufahamu wake wa moyo; kwa hiyo, katika siku ndefu sana na tupu, tunazungumza juu ya mambo yanayotofautiana na njaa au na kazi, na inatokea kuzingatia kile walichotufanya tuwe, na ni kiasi gani kimechukuliwa kutoka kwetu, na maisha haya ni nini. Katika Ka-Be hii, mahali pa amani kidogo, tumejifunza kuwa tabia yetu ni dhaifu, na ni hatarini zaidi kuliko maisha yetu; na wahenga wa zamani badala ya kutuonya “kumbuka kwamba utakufa”, bora wangelifanya kutukumbusha hatari hii kubwa inayotutisha. Ikiwa ndani ya *Lager*, ujumbe ungeweza kuwajia wanaume, ungelikuwa huu: msiteseke kwenu kile tunachotendewa hapa.

Unapofanya kazi, unasikitika na huna wakati wa kufikiria: nyumba zetu ni chini ya kumbukumbu. Lakini hapa wakati ni wetu: kutoka kitanda mpaka kitanda, licha ya marufuku, tunatembeleana, tunazungumzazungumza. Kibanda cha mbao, kimejaa tele wanadamu wenyе uchungu, kimejaa pia maneno na kumbukumbu na uchungu mwingine. “*Heimweh*” ni jina la uchungu huu kwa Kijeruman; ni neno zuri, maana yake ni “uchungu kwa nyumba”.

Tunajua tunatoka wapi: kumbukumbu za ulimwengu wa nje zinajaza ndoto zetu na kuamka kwetu, tunatambua kwa mshangao kwamba hatujasahau chochote, kila kumbukumbu iliyokumbushwa iko mbele yetu wazi tena kwa uchungu.

Lakini hatujui tunaenda wapi. Labda tutaweza kuishi na magonjwa na kuepuka uteuzi, hata kupinga kazi na njaa zinazotuharibu: na

baadaye? Hapa, kwa muda mfupi tupo mbali na makufuru na makofi, tunaweza kurudi ndani yetu na kutafakari, na hapo ndipo ni wazi kuwa hatutarudi nyuma. Tumesafiri hapa kwa mabehewa yaliyofungwa kwa risasi; tuliwaona wanawake na watoto wetu kuondoka kuelekea mahali pasipojulikana; sisi, tukiwa watumwa, tumetembea mara mia mbele na nyuma ya uchovu wa kimya, tumekufa ndani yetu kabla ya kifo kisichofahamika kitujie. Hatutarudi. Hakuna mtu ambaye atawezza kuondoka kwa sababu pamoja na alama iliyochorwa mwilini mwake, angeweza kuleta ulimwenguni, habari mbaya yaani mwanadamu anahitaji ujasisi kiasi gani kufanya kuwa mwanadamu kwa kile kilichotokea Auschwitz.

V *Usiku wetu*

Baada ya siku ishirini za Ka-Be, jeraha langu lilikuwa limepona kabisa, nilisikitika sana lakini niliruhusawa kutoka hospitalini.

Utaratibu ulikuwa wa kawaida, lakini unahusisha kipindi cha uchungu na cha hatari. Yule ambaye hana misaada yoyote, nje ya Ka-Be hatarudi tena katika *Block* na *Kommando* yake ya kwanza lakini ataandikishwa, kufuatana na vigezo visivyojulikani kabisa kwangu, katika kibanda kingine na kupewa aina nyingine ya kazi. Zaidi ya hayo, watu wanatoka Ka-Be uchi; wanapewa mavazi na viatu “vipy” (yaani sio vile walivyoacha mlangoni walipoingia) ambavyo lazima virekebishwe kwa sura yao binafsi kwa haraka na bidii; haya yote yanahusisha kazi ngumu na gharama. Inawabidi wapate tena kijiko na kisu; mwishowe, na hii ndio hali mbaya kabisa, wanajikuta wameingizwa katika mazingira yasiyofahamika, kati ya wenzi ambao bado hawajawahi kuwaona na wenyewe uadui; pamoja na viongozi wenyewe tabia zisizojulikana, kwa hiyo sio rahisi kujilinda nao.

Uwezo wa mwanadamu wa kujichimbia mahali pafaapo, na kuunda ganda lake mwenyewe, na kuweka kizuo chepesi cha ulinzi, hata katika hali inayoonekana yenye kukata tamaa, ni wa ajabu na ungestahili uchunguzi mzito zaidi. Kwa kweli, hii ni kazi kubwa ya rekebisho, tena vumilivu na isiyo na ufahamu kwa upande mmoja na ya utendaji kwa upande mwingine: kama kwa mfano, kugongomelea msumari ukutani ulio juu ya kitanda ili kutundika viatu wakati wa usiku; kupatana na majirani ili tukae pamoja kwa amani; kuelewa na kukubali desturi na sheria za *Kommando* moja au *Block* moja. Kwa ajili ya kazi hii, baada ya wiki chache usawa fulani unaweza kupatikana, na digrii ya usalama

mbele ya matukio yasiyotarajiwa; tuseme kwamba tumejenga kilalo na tumeshinda uchungu kwa uhamisho.

Lakini mtu anayetoka nje ya Ka-Be ni uchi, na mara nyingi bado hajapona kabisa, anahisi alikuwa ametupwa gizani na kwenye barafu ya mahali pa nyota. Anavaa suruali pana mno kwake, viatu vinamwumiza, shati haina vifungo. Anatafutatafuta mawasiliano ya kibinadamu, lakini badala yake anakuta migongo imegeuka tu. Ni kama mtu asiye na njia ya kujilinda, kama ni mtoto mbichi, lakini hata hivyo itambidi aende kazini kila asubuhi.

Mimi nipo katika hali hiyo wakati ambapo muuguzi, baada ya mfululizo wa vitendo vya utawala vilivyowekwa, alinikabidhi kwa uangalizi wa *Blockältester* wa *Block* 45. Lakini, mara, wazo moja linanifurahisha: nimebahatika kweli, hiyo ndiyo ni *Block* ya Alberto!

Alberto ni rafiki yangu mpendwa kabisa. Ana miaka ishirini na miwili tu, yaani ni mdogo kwa miaka miwili kuliko mimi, lakini hata mmoja wetu Waitaliano bado hajaonyesha uwezo wake wa kujizoea kama ule wake Alberto. Yeye aliingia huko *Lager* kwa heshima, na anaishi katika *Lager* kama mtu asiyedhurika wala kuharibika. Ameelewa, kabla ya wengine, kwamba maisha haya ni vita tu; kwa hiyo tangu siku ya kwanza ameshughulika sana, hakupoteza muda akihuzunika kwa wengine au kuwahurumia. Ni mtu mwenye akili nyingi na silika ya kuishi: yaani anafikiri vizuri, mara nyingi haflikiri kabisa lakini anabakia usawa. Anaelewa kila kitu mara moja: anajua Kifaransa kidogo, lakini hata hivyo anaelewa kila kitu ambacho Wajerumanu na Wapolandi wanamwambia. Anajibu kwa Küitaliano na kwa ishara, anajifanya aeleweke na wote wanampenda mara moja. Anapigana kwa maisha yake, walakini ni rafiki ya wote. “Anajua” nani ni lazima kumlisha rushwa, kumwepuka nani, kuhuzunisha nani, na hata kushindana na nani.

Hata hivyo (na kwa wema huu wake, hadi leo kumbukumbu yake mi naenedelea kuiweka moyoni mwangu) hakuona majonzi. Niliona, na hata leo naona kwamba yeye anafanana na mtu asiye ya kawaida, yaani

mtu mwenye nguvu na wakati ule ule ni mtu mpole ambaye dhidi yake silaha za usiku zinashushwa.

Lakini nimeshindwa kupata ruhusa ya kulala naye katika kitanda kimoja, na wala Alberto hakuwa ameshinda ingawa kwenye *Block* 45 amejulikana sana. Msiba gani huo! Kwa sababu kuwa na rafiki mwaminifu kama jirani wa kitandani, au kuweza kuelewana naye, ni faida kubwa; halafu, siku hizi ni majira ya baridi na usiku ni mrefu sana, na kwa sababu tumelazimishwa kubadilishana jasho, harufu na joto pamoja na mwingine, chini ya blanketi moja na katika nafasi ya sentimita sabini, ni ya kupendeza sana ikiwa huyo ni rafiki yako.

Wakati wa majira ya baridi, usiku ni mrefu sana, na tumeruhusiwa kulala zaidi kidogo.

Fujo ya *Block* imetulizwa pole pole; tangu saa moja na zaidi mgawo wa posho ya jioni umeisha, na wachache wakaidi tu wanaendelea kusuguasuga chini ya bakuli lililokuwa limesafishwa kabisa, na wanalizingushazungusha chini ya taa, wakikunja uso kwa sababu ya bidii. Mhandisi Kardos anatembea bwenini ili atie dawa miguu iliyojeruhiwa na sugu zilizooza, hii ni kazi yake; hakuna mtu ambaye hatajitoa kwa moyo kipande cha mkate ili atulizwe na maumivu ya vidonda vilegevu vinavyotokwa damu kwa kila hatua wakati wa siku mzima, kwa hivyo na kwa uaminifu mhandisi Kardos alitatua tatizo la kuishi pale.

Kutoka kwa mlango mdogo wa nyuma, mtambaji anaingia kwa siri na kwa tahadhari. Ameketi kitandani pa Wachsmann, na mara umati mdogo wa makini na wa kimya umekusanyika karibu naye. Yeye anaimba fungu la utenzi lisilo la mwisho kwa Kiyiddishi, kila siku ni lile lile, lenye mabeti manne yenye vina, na la huzuni yenye kukata tamaa na kupenya rohoni (au nalikumbuka hivyo kwa sababu nililisikiliza wakati ule na mahali pale?); kutoka kwa maneno machache ninayoelewa, nafikiri ni wimbo uliotungwa naye mwenyewe, na katika wimbo huu yeye alifanya

muhtasari wa maisha yote ya *Lager*, hasa dakika za muhimu. Mtu fulani ni mkarimu na anampa mtambaji choto la tumbaku kidogo au kadiri ya uzi; wengine wanasikiliza kwa makini, lakini hawampatii kitu.

Ghafla mwito wa tendo la mwisho wa siku unasakiika: – *Wer hat kaputt die Schuhe?* – (nani ana viatu vilivyovunjika?) na mara kinatokea kwa ukali kishindo cha watu arobaini au hamsini ambaao wapo tayari kubadilisha viatu vyao, na wanakimbia kwa haraka na ghadhabu kali sana kuelekea *Tagesraum*, wakijua kwamba watu kumi wa kwanza watakaofika pale, labda wataridhishwa.

Kisha ni utulivu. Taa imezimwa mara ya kwanza kwa sekunde chache, ili washonaji wajulishwe kwamba ulifika muda wa kuziacha sindano na uzi; halafu kwa mbali ilisikika kengele na hapo ndipo mlinzi wa usiku anafika na taa zote zinazimwa kabisa. Nasi lazima tuvve na tulale.

Sijui jirani yangu ni nani; na sina uhakika kama huwa ni mtu yule yule, kwa sababu sikuwahi kumwona usoni isipokuwa kwa sekunde chache katika kishindo cha mwamko, kwa hiyo najua mgongo na miguu yake zaidi kuliko uso wake. Hafanyi kazi katika *Kommando* yangu na anarudi kitandani kipindi cha kimya tu; anajifunga kwa blanketi, ananisukuma pemberi kwa pigo la mapaja yenyen mifupa, ananipa mgongo na anaanza kukoroma. Mgongo dhidi ya mgongo, najitahidi niipate nafasi ya kutosha kwenye godoro la majani makavu; kwa mgongo wangu wa chini nausonga mgongo wake wa chini, halafu nageuka na najaribu kusonga tena kwa magoti, nachukua mafundo yake ya miguu na najaribu kuyaweka mbali kidogo ili isiwe karibu na uso wangu: lakini yote ni bure, ni mnene sana zaidi kuliko mimi na alionekana kama amegeuzwa kuwa jiwe na usingizi.

Kwa sababu hii, naijiveka sawa ili niweze kulala nusu kwenye pande za mbaao, bila kutikitisa. Hata hivyo nimechoka sana na kuduwaahata katika dakika chache nashikwa na usingizi na naona kama nalala juu ya njia ya reli.

Treni inataka kufika: gari la moshi linasikika likitweta, lakini kumbe!

Ni yule jirani yangu. Nasinzia tu na ninatambua tabia mbili za gari la moshi. Ni lile ambalo leo huko Buna liliyafungasha mabehewa ambayo tulilazimishwa kuondolea: nalitambua kwa sababu hata sasa hivi, kama wakati lilipopita karibu nasi, linatoa moto kutoka ubavu wake mweusi. Linavuma, liko karibu sana, mno, ni kama liko tayari kuwa juu yangu, na badala yake halikufika. Usingizi wangu ni mwepesi, kama shela, nikitaka nitalivunja. Ndio, nataka kulivunja, hivyo ndivyo nitaweza kuondoka kwenye njia ya reli. Tazama! Nilitaka, na sasa nimeamka: lakini si kamili, zaidi kidogo kuliko hapo awali, tuseme kwamba nipo juu ya ngazi ndogo iliyo kati ya kutofahamu na kufahamu. Nakaa nimefumba macho, sitaki kuyafumbua ili nizue usingizi uonduke, lakini naweza kusikia ngurumo: mlion wa mlunzi huu uliosikika kwa mbali, nina uhakika, ni wa kweli, hautoki kwa treni niliyoota: ni mlion wa mluzi wa Decauville, unatoka kiwandani ambamo kazi inafanywa wakati wa usiku pia. Noti ndefu, halafu nydingine ya chini kwa semiton, halafu ile ya kwanza tena, lakini fupi. Mlion wa mlunzi huu ulikuwa muhimu sana, na kwa hali yoyote ya lazima: tuliusikia mara nydingi, tukiulinganisha na uchungu wa kazi na wa kambi, hata imekuwa ni mfano wao, na unakumbushia moja kwa moja picha yao, kama inavyotokea kwa muziki na harufu fulani.

Hapa yupo dadangu, na rafiki fulani, na watu wengi wengine. Wote wanansikiliza, na mimi nawahadithia hadithi hii: mlion wa mlunzi uliofanywa na noti tatu, kitanda kigumu, jirani yangu ambaye mi ningependa ahame, lakini naogopa nimwamshe kwa sababu ana nguvu zaidi kuliko mimi. Nawahadithia pia mengi kuhusu njaa yetu, kipindi cha kuondolea chawa, na *Kapo* alienipiga puani na halafu amenituma nioge kwa sababu nilitokwa damu. Kukaa kwangu, pamoja na marafiki, na kuwa na mambo mengi ya kuwahadithia ni furaha kubwa, ya kimwili, tena isiyosemekana: lakini lazima nitambue kwamba hawa ndugu zangu hawanisikilizi. Tuseme kwamba wanaonekana hawajali kabisa: wanazungumzana kifujofujo, kama kwamba mimi sipo. Dadangu ananiangalia, anasimama na anaondoka bila kusema neno.

Papo hapo nasikitika, nahisi ndani yangu uchungu wa huzuni

uliofanana na majonzi ya utotoni niliyoyakumbuka kwa shida: ni uchungu halisi usiopunguzwa na ono la ukweli au mwingilio wa mambo ya nje, uchungu ulio sawasawa na zile zinazowaliza watoto; kwa hiyo ni afadhali nirudi tena kwangu, lakini mara hii nafumbua macho kwa kusudi ili niwe na uhakika kwamba nimeamka kabisa.

Ndoto ipo mbele yangu, bado hai, na mimi, ingawa nimeamka bado nimeshikwa na majonzi: na hapo ndipo nakumbuka kwamba hii sio ndoto ya kawaida, lakini tangu nilipofika hapa nilikuwa nimeshaiota, sio mara moja tu lakini mara nyingi, bila tofauti yoyote katika mabadiliko ya mazingira na maelezo. Sasa nafahamu vyema na nakumbuka kwamba nilimsimulia Alberto pia, na kwa ajabu yeye alinipa siri yake, yaani hii ni ndoto yake pia, na ndoto ya wengi wengine, labda ya wote. Kwa nini hiyo inatokea? Kwa nini uchungu wa siku zote unahama kwenye ndoto yetu daima, katika onyesho la simulizi lilosimuliwa lakini lisilosikilizwa?

...Huku nikiwaza hivyo, najaribu kupata faida ya kipindi cha mwamko kwa kukung'uta vijipande vya uchungu wa usingizi iliyotangulia, kwa kutohatirisha mtindo wa usingizi ujao. Nikijikunyata nimeketi gizani, naangalia huko na huko na natega masikio.

Walalaji wanaskika wakati wanapumua na wanakoroma, mtu fulani anaongea. Wengi wanalambitia na kutikisa mataya. Wanaota chakula: hii pia ni ndoto ya pamoja. Ni ndoto mbaya, yule aliye buni hekaya ya Tantalus labda alijua. Vyakula havioni tu, lakini ni kama vya ukweli mkononi na vya kimoja kimoja, mnukio wao mkali unasi kika; mtu fulani anatukaribia vyakula mpaka midomo, lakini hali fulani, na kila mara tofauti, inafanya tendo lile halikamiliki. Basi, ndoto imeisha na kugawanyika katika sehemu zake, lakini baadaye inajitengeneza tena, na inaanza tena sawasawa na tofauti: na hiyo bila kikomo, kwa kila mmoja wetu, kwa kila usiku na kwa wakati wote wa usingizi wetu.

Labda saa tano usiku imeshapita kwa sababu kwenda na kurudi kwa ndoo karibu na mlinzi wa usiku kumeanza. Ni hangaiko chafu na aibu isiyofutika: kila masaa mawili matatu hivi lazima tuamke, kwa kutupa

maji mengi ambayo wakati wa siku tunalazimishwa kunywa kwa supu ili tushinde njaa: maji yale yale ambayo wakati wa jioni yanatuvimbisha vifundo vya miguu na vishimo vya macho, yanazipatia sura zote ufananaji ulioumbuka, na mafigo yetu lazima yafanye kazi ngumu kwa kuyaondolea.

Sio suala la andamano la kuelekea hadi kwenye ndoo: sheria inataka kwamba mtumiaji wa mwisho wa ndoo lazima aende chooni kutupa yote yaliyomo ndani ya ndoo ile; na pia ni sheria kwamba, wakati wa usiku hatuwezi kutoka nje ya kibanda isipokuwa tukiwa na nguo za usiku (shati na chupi), na baada ya kumpa mlinzi namba yetu. Mara nydingi inatokea kwamba mlinzi wa usiku atajaribu kuwaachilia marafiki, watu wa taifa lake na wakuu wake; tuseme pia kwamba lakini wale wanaokaa kambini tangu zamani walinoa sana hisia zao, na hata wakiwa kitandani, walikuwa wamezoea kwa ajabu kutambua kutoka kwa kilio cha pande za ndoo ikiwa imejaa au sio, na mara nydingi wanashinda kuepuka kazi ya kwenda kuimwaga. Kwa hiyo, wale amba wanaoshughulikia kazi hiyo ya ndoo, kwa kila kibanda ni wachache sana, na badala yake lita za kuondolea ni kama mia mbili, na ndoo lazima iondolewe kama mara ishirini hivi.

Kwa kifupi tuseme kwamba hatari ni kubwa kwetu tusiozoea na tusiofadhiiliwa pia, kila usiku wakati ambapo haja inatusukuma kuelekea kwenye ndoo. Ghafla, mlinzi wa usiku anaruka kutoka pembeni pake na anatushika, anachorachora namba yetu, anatupatia jozi ya sapatu za mbaa na ndoo, na anatufukuza nje katika theluji, tukiwa tunatetemeka na kusinzia. Lazima tujijongeze mpaka choo cha kuvuta, kwa ndoo ambayo ina joto la kuchukiza na iliyogongana na mashavu yetu ya miguu uchi; ndoo imejaa kabisa na, bila shaka na kwa ajili ya mishtusho, matone machache yanaanguka juu ya miguu yetu, na ingawa kazi hii ni ya kuchukiza, afadhali tuamriwe sisi na sio jirani yetu wa kitandani.

Hivyo ndivyo usiku wetu unaendelea. Ndoto ya Tantalus na ndoto ya hadithi zinajitia ndani ya mchanganyiko wa picha zisizo wazi: uchungu

wa siku, uliotungwa na njaa, mapigo, baridi, kazi, hofu na changamano, wakati wa usiku unageuka katika majinamizi yasiyojulikana na ya ukatili wa pekee, ambayo wakati wa maisha huru yanatokea wakati wa usiku unaposhikwa na homa kali. Tunaamka kila dakika, tukiwa baridi kwa hofu, kwa mshtuko wa mwili, na chini ya amri iliyotolewa kwa kelele na sauti iliyokasirika sana, na kwa lugha haileweki. Andamano la ndoo na vishindo vya miguu juu ya sakafu ya mbaao zinageuzea katika andamano lingine la mfano: ndio sisi, wenye rangi ya kijivu na sawasawa, wadogo kama sisimizi na wakubwa mpaka angani, tumekazana, na tupo wengi sana toka nchi ya tambarare mpaka upeo wa macho; pengine tukiwa tumeungana katika dutu moja, mchanganyiko wa uchungu ambamo tunahisi tumeingizwa na kuzuiwa pumzi; mara nyininge tukiwa tunatembea katika duara, bila mwanzo na bila mwisho, kwa kizunguzungu cha kupofua na bahari ya kichafuko kinachopanda toka kifua mpaka kooni; hadi njaa, au baridi, au kibofu cha mkojo kilichojaa zinaelekeza ndoto katika taratibu za kawaida. Wakati ambapo jinamizi lenyewe au taabu yanatuamsha, tunatafuta bure kutatua sehemu zao, na kuzisukuma nje ya shamba la makini ya kileo, ili usingizi ulindwe na mwingizo wao: tunapofumba macho, mara nyininge tena tunatambua kwamba ubongo wetu umeanza kufanya kazi nje ya hiari yetu: unapiga na unavuma, hauwezi kupumzika, unatunga mazimwi na dalili za ukatili, na bila kikomo unazichorachora na unazipungusha kwenye ukungu wa rangi ya kijivu juu ya kinga ya ndoto.

Lakini wakati wa usiku mzima, kwa zamu zote za usingizi, mkesha na jinamizi, subira na hofu za kitambo cha mwamko zinatazama: kwa ajili ya uwezo wa siri ambaao wengi wanaujua, sisi tunaweza, hata bila saa, kutabiri kupiga kwake kwa makisio makubwa. Wakati wa mwamko, unaobadilika toka majira hadi majira lakini unatokea daima mapema sana kabla ya pambazuko, kengele la kambi linalia kwa muda mrefu, na wakati ule katika kila kibanda, mlinzi wa usiku humaliza zamu yake kazini: anawasha taa, anasimama, anajinyoosha, na anatamka maamuzi ya kila siku: – *Aufstehen*, – au mara nyangi, kwa Kipoland: – *Wstawać*.

Wachache, wanaendelea kulala wakati wanaposubiri *Wstawać*: ni kipindi cha kichomi kikubwa mno ili usingizi mzito usiishe inapokaribia. Mlinzi wa usiku anajua, na ni kwa hiyo hakuitamka kwa tamko la amri, lakini kwa sauti ya chini na vumilivu, kama ile ya yule anayejua kwamba wote watatega masikio, tangazo litasikilizwa vizuri na wote watatii.

Neno la kigeni linaanguka kama jiwe chini ya roho. “Simameni”: kizuo cha udanganyifu cha blanketiza joto, deraya nyepesi ya usingizi, ukimbizi wa kichomi wakati wa usiku, zote zinaanguka kwa vipande vipande karibu nasi, na tunajikuta tuko macho bila budi, tukikabiliwa na utadi, tukiwa uchi na kujeruhiwa kwa ukatili. Siku inaanza kama kila siku nyingine inavyoanza, ndefu hata hatuwezi kufikiria mwisho wake, baridi, njaa na kazi mno zinatutenga nao: kwa sababu hii afadhalii tuweke makini na tumai juu ya upande wa mkate wa rangi ya kijivu, ulio mdogo, walakini baada ya saa moja utakuwa wetu, na kwa dakika tano, mpaka tutapoula, utakuwa kila kitu ambacho, kulingana na sheria ya hapa, tunaweza kupata.

Wstawać ulipotamkwa, “tufani”¹ ilianza tena. Kibanda kizima kimejaa fujo: kila mtu hupanda juu, hushuka chini, hutandika kitanda na wakati ule ule anajaribu avae ili asiache vitu vyote vyake bila ulinzi; hali ya hewa imajaa uvumbi mpaka ilikuwa isiyopenyekeza nuru; wale wajanja zaidi wanakumbana kundi la watu kwa kuenda chumbani pa kunawia na chooni kabla foleni ifanyizwe. Mara waondoa takaa wanaingia jukwaani, na wakipiga makofii na kelele wanawafukuza wote.

Nilipokuwa nimetandika kitanda na nimevaa mavazi, nashuka chini sakafuni na ninavaa viatu. Papo hapo, majeraha ya miguu yananiuma tena, na siku mpya imeanza.

VI *Kazi*

Kabla ya Resnyk, Mpolandi mmoja alikuwa amelala nami, na hakuna mtu ajuaye jina lake; alikuwa mtu mpole na mnyamavu, aliumwa majeraha mawili ya zamani magokoni na wakati wa usiku alikuwa anatoa uvundo mbaya wa ugonjwa; pia alikuwa na tatizo kwa kibofu cha mkojo, kwa hiyo alikuwa anaamka na aliniamsha mara nane au kumi hivi kila siku.

Jioni moja alinipatia maglavu yake na aliingia hospitalini. Kwa nusu saa mi nilitumaini afisa ugavi asahau kwamba nilikuwa nimebaki mimi peke yangu kitandani lakini, kimya kilipokwisha kupigwa, kitanda kilitetemeka na mtu mrefu na mwekundu, mwenye namba ya Wafaransa wa Drancy, alipanda kitandani kandokando na mimi.

Msiba gani kuwa na mwenzi wa kitandani ambaye ni mrefu, maana yake ni kupoteza masaa ya usingizi: mimi ninapewa daima wenzi warefu, kwa sababu mimi ni mfupi na wawili warefu hawawezi kulala pamoja. Lakini, mara ilikuwa wazi kwamba hata hivyo Resnyk alikuwa mwenzi mwema. Alikuwa anasema kidogo na kwa upole, alikuwa safi, hakukoroma, alikuwa anaamka mara mbili tatu tu kila usiku, na kila mara kwa upole. Asubuhi amejitolea atandike ye ye mwenyewe kitanda (kwa kweli ile ya kutandika kitanda ni kazi isiyo rahisi na tena ya kuchosha, na zaidi ya hayo ni ya daraka kubwa kwa sababu wale wanaokitandika vibaya, yaani “schlechte Bettenbauer” huadhibiwa kwa bidii), na amefanya kazi hii haraka na vizuri; hata baadaye nilifurahi sana nilipoona uwanjani pa Mwito, kwamba alikuwa ameongezwa kwenye *Kommando* yangu.

Wakati tulipokwenda kazini, tukiyumbayumba katika mitalawanda mikubwa kwenye theluji, tulizungumza kidogo na nilijulishwa kwamba Resnyk ni Mpolandi; alikuwa ameishi mjini Paris kwa miaka ishirini,

lakini anaongea Kifaransa kisichosadikika. Ana miaka thelathini, lakini kama kwetu, ungeweza kufikiri kwamba umri wake ni wa miaka kumi na saba au hamsini. Alinisimulia mengi kuhusu maisha yake, lakini bila shaka, ilikuwa hadithi ya kuumiza, katili na ya kuhuzunisha na mimi nimeisahau; kwa sababu hivyo ndivyo ni hadithi zetu zote, mamia na maelfu, zote tofauti na zote zinajaa haja za ajabu. Tunazihadithiana wakati wa jioni, na historia hizi zimetokea nchini Norwe, Aljeria, Ukraina, na zote ni historia zisizo na mambo mengi na tena zisizofahamika vile vile kama historia za Biblia zilivyo. Lakini sio hizi pia historia za Biblia mpya?

Tulipofika kiwandani, tulipelekwa huko *Eisenröhreplatz*, ambayo ni uwanja ambapo mabomba ya chuma yanatelemshwa, halafu matukio ya kawaida yalianza kutokea tena. *Kapo* alirudia Mwito, amekubali kwa kifupi ununuzi mpya, amepatana na *Meister* wa kiraia kuhusu shughuli zote za kazi ya leo. Kisha alituacha mikononi mwa *Vorarbeiter* na amekwenda kulala karibu na jiko katika kibanda cha zana; huyo alikuwa *Kapo* asiyesumbua, yeye sio Myahudi na kwa hiyo hana hofu ya kupoteza kazi yake. *Vorarbeiter* alitupa mitaimbo na marafiki wake walipewa jeki; Pigano dogo la kawaida kwa kupata mitaimbo mepesi zaidi limeanza, na leo mimi sikuwa nimebahatika, ule wangu ulikuwa wa pindani na uzito wake ni kama kilo kumi na tano hivi; najua hata nikiutumia bure, baada ya nusu saa nitakufa kwa uchovu.

Kisha tuliondoka, kila mmoja kwa mtaimbo wake, tukienda kiwete katika theluji iliyokuwa ikiyeyuka. Kila hatua, theluji na tope zinaambata nyayo za mbao nasi tunakongoja juu ya mafungu mawili yasiyo kamili na sisi hatuwezi kujikomboa kutoka kwao; ghafla moja limetengenka, na ni kama kwamba mguu ulikuwa umefupika kidogo.

Leo inatubidi tuondolee bomba kubwa la chuma cha kusubu kutoka behewani: nafikiri ni bomba la sanisi, bila shaka uzito wake ni wa tani nyingi. Kwetu ni afadhali hivyo, kwa sababu inajulikana kwamba kazi ni kasoro kwa mizigo mikubwa kuliko ile midogo; hasa kazi imegawiwa zaidi na sisi tunapewa zana za kadir; lakini tupo hatarini, lazima tuwe

waangalifu, kupitiwa kwa dakika moja kunatosha na sisi tunaweza kufudikizwa nayo.

Meister Nogalla mwenyewe, mkuu wa waashi Mpolandi, aliye mtu mkali, mwaminifu na mnyamavu, alitazama operesheni ya kuondolewa mizigo. Sasa lile bomba lipo chini na *Meister Nogalla* anasema: – *Boblen holen*.

Moyo wetu umetung'oka. Maneno haya yanamaanisha: “Kuchukua mataruma” kwa kujenga, katika tope nyembamba, njia ya kuitishia bomba litakulosukumwa kwa mitaimbo mpaka kibandani. Lakini mataruma yameingizwa ardhini na uzito yao ni kilo themanini ambazo zitatuchosha kabisa. Wakifanya kazi wawili wawili, wale walio nguvu zaidi wanaweza kuchukua mataruma kwa masaa fulani; kwangu ni mateso tu, mzigo unanilemaza bega, na baada ya safari ya kwanza, kwa bidii najihisi kama ni kiziwi na kipofu, na niko tayari kutenda unyonge wowote ili niepuke safari ya pili.

Nitajaribu kufanya kazi pamoja na Resnyk anayeonekana ni mfanyakazi hodari, na zaidi ya hayo, akiwa mrefu, atawea kubeba uzito mwingi. Najua kwamba Resnyk atanikataa kwa dharau na atafanya kazi pamoja na mtu mwingine mwenye nguvu; basi mimi nitaomba niende chooni, nitabaki huko kwa muda mrefu unawezekanavyo, halafu nitajaribu nijifiche hata nikiwa na uhakika kwamba mara nitafuatiila, kuadhihakiwa na kupigwa; lakini yote haya ni bora kuliko kazi hii.

Lakini hapana: Resnyk anakubali, na zaidi ya hayo, anainua taruma peke yake na kwa upole analiwekea kwenye bega langu la kulia; halafu anainua upande mwingine anaobebrea kwenye bega lake la kushoto na tunaondoka.

Taruma lile limefunikwa kwa matope na theluji, na kila hatua linagongana na sikio langu na theluji inanyinyirika shingoni pangu. Baada ya hatua hamsini hivi, nipo karibu kushindwa: napiiga magoti, bega linaniuma kama kwamba limeshikwa kwenye mbano, usawa uko hatarini. Kila hatua, nahisi kama vile viatu vilikuwa vinanyonywa na tope kwa pupa, tope la Kipoland la kuenea pote ambalo hali yake ya

kutisha inajaza siku zote.

Ninauma midomo yangu kwa nguvu: tunajua kwamba kusikia maumivu ya aina nyingine kunatumiwa kama kichocheo kwa nguvu zetu za mwisho. *Kapos* pia wanajua: wengine wanatupiga kwa sababu tabia yao ni ya kinyama na ya kijouri, lakini wapo wengine ambaeo, kwa upendo kiasi, wanatupiga wakati ambapo tupo chini ya mizigo, na pamoja na mipigo wanafanya sisi tuwe na hamu wa kufanya kazi, kama wanavyofanya waendeshaji gari la farasi wakati ambapo farasi wenyewe wanaonekana wenye bidii.

Tumefika mahali pa bomba hilo, tunaweka lile taruma chini, na mimi nasimama kwa macho matupu, kinywa wazi na mikono iliyokuwa inaning'inia, nimezama katika furaha hili ya kitambo na mbaya iliyolingana pamoja na kikomo cha maumivu. Katika giza la uchovu, ninasubiri msukumo ambaeo utanilazimisha nirudi tena kazini, kwa hiyo najaribu kuchukua fursa ya kila sekunde ya kusuburi ili nipate nishati kidogo.

Lakini msukumo haufiki; Resnyik anagusa kisugudi changu, na pole pole iwezekanavyo tunarudi kwenye mahali mataruma yalipokuwapo. Pale, wengine wanatembeatembea, wawili wawili, wote walikuwa wakijaribu kuchelewesha wakati wa kuchukua mizigo.

— *Allons, petit, attrape* —. Taruma hili lilikuwa limekauka kwa hiyo jepesi zaidi kidogo, lakini mwishoni pa safari ya pili ninamwendea *Vorarbeiter* na naomba niende chooni.

Sisi tumefaidika kwa sababu choo chetu kiko mbali sana; kwa sababu hii, mara moja kwa siku tunaruhusiwa kutokuwapo kwa muda mrefu zaidi, na kwa hiyo hatuwezi kwenda chooni peke yetu, Wachsmann, aliye mtu mdhaifu na mparuzi zaidi kuliko wengine wa *Kommando*, alipata kazi ya *Scheissbegleiter*, “msindikizaji wa wale wanaoenda chooni”; kwa ajili ya kazi hiyo, kila jaribio letu la kutoroka (kwa kweli nadharia hii ni ya kuchekeshal), au la uchelewaji wetu ni juu ya Wachsmann.

Ombi langu lilikuwa limekubaliwa, naondoka kwenye tope na theluji ya rangi ya kijivu na kati ya mabaki ya madini, nikiwa nimesindikizwa

na Wachsmann, yule mdogo. Hatuwezi kuwasiliana kwa sababu hatuna lugha inayotuleta karibu; lakini wenzake wameniambia kwamba yeze ni rabi, na kwa kweli ni *Melamed*, yaani mtaalam wa *Thorà*, na zaidi ya hayo, katika nchi yake, yaani Galicia, alikuwa amejulikana kama mganga na mfanya miujiza. Nadhani ni kweli, hasa nikifikiri kwamba ingawa ni mdhaifu, mwembamba na mtu mpole, tangu miaka miwili ameshinda kufanya kazi bila kuugua wala kufa, na tena ni mtu mwenye mng'ariza wa macho na ustadi wa kuongea: kwa hivyo mara nydingi anatumia jioni zake akijadili mambo ya Talmudi, kwa njia isiyoleweka, kwa Kiyiddishi na Kiyahudi, pamoja na Mendi ambaye ni rabi wa mambo ya kisasa.

Choo ni mahali pa amani. Ni choo cha muda tu, kwa sababu Wajerumani hawajaweka pande za mbao zinazotenga sehemu mbalimbali: “*Nur für Engländer*”, “*Nur für Polen*”, “*Nur für Ukrainische Frauen*” na kadhalika, na pembedi kidogo, “*Nur für Häftlinge*”. Ndani ya choo, bega kwa bega, wanaketi *Häftlinge* wanne wenyenjaa; mfanyakazi mzee Mrusi mwenye ndevu na utepe wa rangi ya samawati OST mkononi pake pa kushoto; kijana mmoja Mpolandi, mwenye herufi kubwa ya P ya rangi nyeupe mgongoni na kifuanini; mfungwa wa vita Mwingereza mwenye uso laini wa rangi ya pinki anayevaa kivao cha askari cha rangi ya kaki kilicho safi na kupigwa pasi chenye alama kubwa ya KG (*Kriegsgefangener*) mgongoni. *Häftling* wa tano yuko mlangoni, na kwa sauti tulivu na isiyobadilika anamwuliza kila mtu wa kiraia anayeingia huku akivua ukanda: – *Etes-vous français?*

Wakati ninaporudi kazini, malori ya vyakula yanaoneka, maana yake ni saa nne asubuhi, na hii ni saa nzuri kwa sababu pindi la mchana linakaribia kwenye ukungu wa wakati ujao lakini wa mbali, na sisi tunawenza kuanza kupata nguvu kutokana na kusubiri.

Mimi na Resnyk tunaendelea kwa safari mbili tatu, tukitafuta kwa makini, pia tukisonga mbele mpaka malundo yaliyo mbali, ili tupate mataruma mepesi zaidi, lakini saa hizi yale bora zaidi yamekwisha chukuliwa, na yamebaki yale mengine mabaya yenye ncha kali na mazito kwa matope na barafu, na mabomba ya madini yaliyopigiliwa msumari

kwa ajili ya reli.

Franz anapokuja kumwita Wachsmann ili aende naye apatiwe chakula, inamaanisha kwamba ni saa tano na wakati wa asubuhi umepita kiasi, tena hakuna mtu anayefikiria wakati ujao wa alasiri. Halafu, saa tano na nusu kazi ngumu itarudi tena, na maulizo ya kawaida kama kwa mfano, leo supu ngapi, na ya aina gani, na tutapewa ili ya juu au ya chini na kadhalika; mi najitahidi nisilizile maswali haya, lakini natega masikio ili nipate majibu, na pua kuelekea moshi unaonijia toka jikoni pamoja na upopo.

Na mwishoni, kama nyota ya kiangani isiyio ya ulimwenguni na isiyio na nafsi kama ni alama ya Mungu, kengele ya mchana inasikika kwa nguvu ikitosheleza uchovu wetu na njaa yetu ya pamoja isiyojulikana. Na matukio ya kawaida hutoke: wote tunakwenda haraka kibandani, tunajiweka mstarini kwa sahani mkononi, sote tuna haraka ya kinyama ya kujaza matumbo yetu kwa maji yale ya moto, lakini hakuna mtu atakaye kuwa wa kwanza, kwa sababu atapata supu yenyе maji zaidi. Kama kawaida, *Kapo* anatudhihaka na kutukana kwa pupa yetu ya kula, akiepuka kwa makini kuchanganya supu ndani ya sufuria kwa sababu supu ya chini itakuwa kwake tu. Kisha inafika heri (Hiyo ni njema na ya hisia za ndani) ya mapumzikio na ya joto matumboni na kibandani karibu na jiko linalonguruma. Wavutaji sigara, pole pole na kwa hali ya ibada, wanatengeneza sigara nyembamba, nguo zetu zinazojaa matope na theluji, zinatoa moshi mnene karibu na mwali wa moto sana wa jiko, na zinatoa harufu ya mbwa na kondoo.

Mapatano ya siri yanataka kwamba tunyamaze: baada ya dakika moja wote wanasinziasinzia, wengine wamejikunyata, wengine wakianguka mbele kidogo na mara kuinuka tena migongoni. Nyuma ya macho yaliyofumbwa, ndoto zinatujuja kwa ukatili, na hizo ndizo ndoto za kawaida. Tupo nyumbani, katika hodhi yenyе maji ya moto. Tupo nyumbani, tumeketi mezani. Tupo nyumbani na tunasimulia hadithi ya kazi hii yetu isiyokuwa na tumaini lolote, kusikia njaa kwetu kwa kila siku, kulala kwetu usingizi wa watumwa.

Kisha, katika mavuke ya kazi duni ya matumbo, kiini kizito cha uchungu kinatuchoma na kinazidi hadi mipaka ya ufahamu, tena kinatuondolea ile furaha ya kule kulala kwetu. “*Es wird bald ein Uhr sein*”: saa saba baada ya mchana inakaribia. Kama ni kansa nyepesi na katili, kinaua usingizi wetu na kinatuingiza katika hali ya dhiki ya kihadhari: tunatega masikio kwa upopo unaovuma nje na kwa mchakacho mwepesi wa theluji dhidi kioo cha dirisha, “*es wird schnell ein Uhr sein*”. Huku kila mmoja wetu anang’ang’ania usingizi ili usituache, hisia zetu zote ni za wasiwasi kwa hofu ya ishara inayokaribia kuja, ambayo iko nje ya mlangoni, ambayo ipo hapa...

Tazama. Pigo moja kiooni, *Meister Nogalla* alitupa mpira ya theluji kwenye dirisha, na sasa amesimama nje akituonyesha upande wa mbele wa saa. *Kapo* anasimama, anajinyoosha, na anasema kwa sauti ya chini kama yule ambaye ana uhakika kwamba wote watatii: — *Alles heraus*, — wote nje.

Oh, Tuweze kulia! Oh, kama tuweze kupigana na upopo kama tulivyofanya zamani, kwa jinsi ya kulingana, na sio kama hapa, kama minyoo wasiokuwa na roho!

Tupo nje, kila mmoja anachukua mtaimbo wake. Resnyk anaweka kichwa kati ya mabega, anavaa kofia mpaka masikioni, na anainua uso akitazama anga ilio ya chini na ya rangi ya kijivu, na theluji inaendelea kunya: — *Si j'avey une chien, je ne le chasse pas dehors.*

VII

Siku njema

Ushawishi kwamba maisha yana kusudi umetiwa mizizi ndani ya kila seli ya mwanadamu, ni mali ya dutu la kibinadamu. Watu huru wanaitwa kusudi hilo kwa majina mengi, na kuhusu asili yake wengi wanafikiria na kuzungumza sana: lakini huku kwetu swali hili ni rahisi zaidi.

Leo na hapa, kusudi letu ni la kufika mpaka majira ya kuchipua. Siku hizi hatujali mengine. Nyuma ya mradi huu, haupo sasa, mradi mwingine. Asubuhi, wakati ambapo tupo mstarini kwenye Uwanja wa Mwito, tunangojeaongejea saa ya kuondoka kwenda kazini, na kila kishindo cha pumzi cha upepo kinapita chini ya mavazi na kinasababisha mitetemko mikali kwenye miili yetu dhaifu, na rangi ya kijivu inatuzunguka, na sisi pia ni wa rangi ya kijivu; asubuhi, wakati bado ni giza, wote tunachungulia anga upande wa mashariki, kwa kuona dalili za kwanza za majira tulivu, na kila siku tunazungumza kuhusu ucheachea: leo ni mapema kidogo zaidi ya jana; leo ni joto zaidi kuliko jana; na kabla ya miezi miwili, kabla ya mwezi mmoja, baridi itatupatia pumzi, nasi hatutakuwa na adui mwingine wa kushindana naye.

Leo, kwa mara ya kwanza jua limechomoza hai na nadhifu nje ya upeo wa matope. Ni jua la Kipolandi, la baridi, jeupe na mbali, na linapashia moto ngozi tu, lakini wakati ambapo limeyeyuka kutoka kwa mivuko ya mwisho, nung'uniko imekimbiakimbia juu ya kaumu yetu isiyo na rangi, na mimi pia nilipohisi joto kidogo kupitia mavazi, nimeelewa kwa sababu gani watu wanaweza kuabudu jua.

— *Das Schlimmste ist vorüber*, — Ziegler anasema akiyapa mabega yaliyochongoka juani: ubaya zaidi umeshapita. Karibu nasi lipo kundi la Wagiriki, yaani wale Wayahudi wa Saloniki wa kusifiwa na kuogofya, tena wagumu, wezi, wajuzi, wakali, lakini watu wanaopenda umoja

pia, na wenye nia ya kuishi, ni maadui wakali katika pigano la maisha; Wagiriki wale wanaokaa zaidi mekonii na kiwandani, wanaoheshimiwa na Wajerumani na wanaogofya Wapolandi. Wao wapo kambini tangu miaka mitatu na hakuna mtu ajuaye zaidi kuliko wao kambi ni nini; sasa wanasonicasonge katika duara, bega kwa bega, na wanaimba moja ya nyimbo zao za kufululiza.

Felicio, yule Mgiriki, ananifahamu: – *L'année prochaine à la maison!* – ananiambia kwa sauti ya juu; na anaongeza: – ...à la maison par la Cheminée! – Felicio alikuwapo Birkenau. Na wanaendelea kuimba, na wanacheza densi wakipiga miguu yao kwa muundo, na wanalewalewa kwa nyimbo.

Tulipotoka nje ya lango la kambi, jua lilikuwa limechomoza na kweupe. Upande wa kusini, milima ilioneka; upande wa magharibi, mnara – unaojulikana na usio na maana – wa Auschwitz (hapa mnara wa kanisa tu) na pande zote matufe yaliyoshikiliwa na zibo la maboromoko. Mivuke ya Buna ilikuwa ikisimama hewani pa baridi, na ulioneka mstari wa vilima vifupi vyenye rangi ya kijani kwa misitu iliyo: na miyo yetu ilichomwa, kwa sababu tulijua kwamba huko ni Birkenau, na wanawake wetu walipelekwa kule, na mapema sisi pia tutapelekwa vilevile: lakini bado hatujazoea kukoona.

Kwa mara ya kwanza tulitambua kwamba, pande mbili za barabara, huko pia mashamba ya nyasi ni ya rangi ya kijani: kwa sababu kama jua halipo, rangi ya shamba la nyasi ni kama sio ya kijani.

Buna hapana: hamna nuru huko Buna, na bila tumaini lolote, hasa ni mahala penye rangi ya kijivu. Tuseme kwamba mchanganyiko huu, usio na mwisho, wa chuma, sementi, udongo na moshi ni kinyume cha uzuri. Njia zake na majengo zinaitwa kama sisi, yaani kwa nambari au herufi, au kwa majina yasiyo ya kibinadamu na Maovu. Ndani ya boma lake haumo hata uzi mmoja wa nyasi, na ardhii ilijalisha maji ya sumu ya makaa na mafuta, na hamna kitu kilicho hai licha ya mashine na watumwa, na yale ni zaidi kuliko hawa.

Buna ni pakubwa kama mji; hapa, zaidi ya mameneja na mafundi

Wajerumani, wanafanya kazi pia wageni elfu arobaini, na vinasemwa vilugha kama kumi na tano au ishirini. Wageni wote hukaa katika *Lager* mbalimbali zinazozunguka Buma: yaani *Lager* ya wafungwa wa vita Waingereza, *Lager* ya wanawake Waukraina, *Lager* ya Wafaransa wa kujitolea, na nyagine ambazo sisi hatuzifahamu. *Lager* yetu (*Judenlager*, *Vernichtungslager*, *Kazett*) peke yake inapatia wafanya kazi elfu kumi wanaotoka mataifa yote ya Ulaya; na sisi ni watumwa wa watumwa, tumetawaliwa na wote, na jina letu ni nambari iliyochanjwa mkononi na kushonwa kifuani petu.

Mnara wa Kaboni, uliopo katikati ya Buma, na ncha yake ambayo haioneki vizuri ukunguni, tuluijenga sisi wenyewe. Matofali yake yalikuwa yameitwa *Ziegel*, *briques*, *tegula*, *cegli*, *kamenny*, *bricks*, *téglak*, na chuki iliyaunganisha; chuki na ugomvi, kama ule wa Mnara wa Babeli, kwa hiyo sisi tunauita *Babelturm*, *Bobelturm*; na tunachukia ndoto ya ukuu – iliyofichwa ndani yake – ya mabwana wetu, dharau yao kwa Mungu na binadamu, kwetu tulio watu.

Na leo, kama ilivyo katika hadithi ya zamani, sisi sote tunahisi kwamba Wajerumani wenyewe wanahisi kwamba laana – lisilo la fumbo au la Mungu, lakini la kudumu ndani na la kihistoria – liko juu ya mtungo ulionyeta, uliotegemezwa juu ya mchanganyiko wa vilugha na iliyosimikishwa kwa kukabili mbingu kama ni lahaul ya jiwe.

Kama tutakavyosema, kutoka kiwanda cha Buna haikutoka nije hata kilo moja ya mpira wa mchanganyiko – kwa kweli Wajerumani walikuwa wameshughulikia nacho kwa miaka minne, nasi tulitendewa na tulifariki dunia kwa wingi, ndani yake.

Lakini leo vidimbwi nya milele, utando wa mafuta unatetemeka juu yao, vinarudisha kweupe. Mabomba, maboriti, tanuu, zilizo bado za baridi kwa ajili ya barafu ya usiku, zinapukutika umande. Ardhi iliyovurugwa na machimbo, machungu ya kaa, vipande vikubwa nya sementi zinatoa kinyevunyevu cha majira ya baridi katika ukingu mwepesi.

Leo ni siku njema. Tunatazama pande zote, kama vipofu wanaoweza

kuona tena, na tunatazamana. Bado hatujawahi kututazamana juani: mtu mwingine anatabasamu. Isipokuwa kwa njaa!

Hiyo ndiyo ni tabia ya kibinadamu, yaani masikitiko na vichomi vilivyovumiliwa pamoja havijumilisha kamili miyoni mwetu, lakini vinajificha, vile vidogo nyuma ya vile vikubwa, kufuatana na sheria ya mbele na halisi. Na mambo haya ni ya kufaa, na yanaturuhusu kuishi kambini. Na ni kwa sababu hii pia kwamba mara nyingi na wakati wa maisha huru, inasikika kwamba mtu haridhiki: lakini, badala ya kutoweza kwa kibinadamu kuelekea hali njema kabisa, ni ujuzi usiotosha wa tabia yenye sehemu nyingi kuhusu hali ya huzuni, kwa hiyo sababu zake – zilizo nyingi na kuwekwa kufuatana na utaratibu wa daraja – zina jina moja tu, yaani lile la sababu ya kuu; mpaka hali hii itakapoisha, na wakati ule tutashangaa kwa uchungu tutakapotambua kwamba nyuma yake ipo nyingine; na kwa kweli, mfululizo wa nyingi zingine.

Kwa hiyo, baridi ambayo kwa majira yote yake ilionekana kuwa adui yetu ya pekee, ilipokwisha, sisi tulitambua tumeshikwa na njaa: na, tukirudia kosa lile lile, leo tunaendelea kusema: – “Isipokuwa kwa njaa!...”

Lakini kama tutakavyoweza kufikiri hatuoni njaa? *Lager* yenye we ni njaa: na sisi wenyewe ni njaa yaani njaa inayoiishi.

Upande mwingine wa barabara, kizoa taka chini ya maji kinafanya kazi. Ndoo, inayosimamishwa kutoka kwa nyaya, inafungua taya zenye meno, inaruka kwa muda kama ilikuwa ikisita katika uchaguzi wake, na ghafla inairukia ardhi ya udongo na laini, na inaiuma vibaya, wakati uvutaji wa moshi na mnene unatoka kwenye kijumba cha udhibiti. Halafu inainuka tena, inafanya nusu duara, inatapika nyuma mkupuo ulio mzito kwake, na inanza tena kazi yake.

Nasi tumetegemea majembe yetu, tunavutiwa kuitazama. Kwa kila kuumwa kwa ndoo, midomo hufunguliwa kidogo, maapulo ya Adamu huchenza juu na chini, na yanaonekana vibaya chini ya ngozi tepetevu. Tunashindwa kuondoka, tunabaki kuangalia na onyesho la chakula la kizoa taka.

Sigi ana miaka kumi na saba na njaa zaidi kuliko wote ingawa kila jioni anapatiwa supu kidogo zaidi na mhifadhi wake mmoja ambaye, bila shaka, anataka faida yake. Alikuwa ameanza kusema kuhusu nyumba yake mjini Wien na mamake, lakini halafu amepitia mada ya kupika na sasa anaendelea kunena kuhusu chakula cha sijui ndoa gani, na anakumbuka, kwa masikitiko ya kweli, hawezi kumaliza sahani ya tatu ya supu ya maharage. Na wote wanamnyamazisha, na kabla ya dakika kumi, Béla anatuonyesha mashamba yake ya Kihungaria, na mashamba ya mahindi, na mapishi ya kupika faluda tamu, na mahindi yaliyochoomwa, na bekoni, na viungo, na... na amelaaniwa, kutakanwa, na mtu wa tatu anaanza kusimulia...

Je, kwa kweli miili yetu ni dhaifu! Mi natambua kabisa kama fikra zetu kuhusu njaa ni bure, lakini siwezi kutoroka sheria ya kawaida, na mbele ya macho yangu utambi unaanza kucheza dansi; ule utambi ambaao Vanda, Luciana, Franco na mimi tulikuwa tumepika, huko Italia kwenye kambi la uchaguzi, na ghafla tulipata habari: kesho tutaondoka kwa kuja hapa, nasi tulikuwa tukiula (na ulikuwa tamu, wa rangi ya manjano, ngumu) na tuliacha kuula, sisi wapumbavu, sisi wajinga: ikiwa tungalijua! Na ikiwa itakutokea tena... Haiwezekani; ikiwa kitu fulani ni cha uhakika duniani, ni hicho: hakitatutokea tena.

Pilcher, mtu wa mwisho aliyefika, anatoa toka mfukoni kifurushi kilichotengeneza kwa uhalisi na Wahungaria, na ndani yake imo posho nusu ya mkate: yaani nusu ya mkate wa leo asubuhi. Inajulikana kwamba Nambari Kubwa tu wanaweka mkate wao mfukoni; miongoni mwetu tulio wazee hakuna mtu anayeweza kuweka mkate hata kwa saa moja. Nadharia mbalimbali zinaenezwa ili zihakikishe kutoweza kwetu huku: mkate ambaao umeliwa kidogo kidogo hautumiwi vizuri; ukiwa na njaa, mkazo wa neva ulio lazima kwa kuweka mkate bila kuuonja ni wa kuumiza na wa kudhoofisha sana; mkate mkuukuu unapoteza mapema ubora wake wa kulisha, kwa sababu hii, kama ukiliwa mapema sana utorialisha zaidi; Alberto anasema kwamba njaa na mkate mfukoni ni vijumlisho vyenye ishara ya kinyume vinavyofuatana navyo

moja kwa moja na haviwezi kuwa pamoja ndani ya binadamu mmoja; halafu, wengi wanasema kwa haki kwamba tumbo ni kasha la fedha la hakika dhidi ya uizi na ulipizi. – *Moi, on m'a jamais volé mon pain* – David anapiga kelele akijipigia tumbo lake vungu: lakini anaendelea kukazia macho juu ya Fischer anayetafuna pole pole na kwa utaratibu, yule “mwenye bahati” ambaye, saa nne asubuhi, bado ana nusu posho: – *...sacré veinard va!*

Lakini leo ni siku njema sio kwa sababu ya juu tu: wakati wa mchana mshangao utatujia. Zaidi ya posho ya kawaida ya asubuhi, ndani ya kibanda tunakuta sufuria ya ajabu ya lita hamsini ilijoja kiasi, sufuria kama zile za Jiko la Kiwanda. Templer anatutazama kwa shangwe: “matengenezo” haya ni kazi yake.

Templer ni mtengenezaji rasmi wa *Kommando* yetu: kwa supu ya Waraia ana huruma tamu sana, kama nyuki kwa maua. *Kapo* wetu, asiyé *Kapo* mbaya, anamruhusu kufanya hivyo, kwa haki: Templer anaondoka akifuata njia zisizoonekana, kama ni mbwa mkubwa wa kuwindia, na anarudi kwa habari ya thamani yaani wafanya kazi Wapolandi wa Methanol, kilometra mbili za umbali toka hapa, wameacha lita arobaini za supu kwa sababu ilikuwa na ladha iliyochachuka, au gari moja la tanipu limebaki katika reli isiyotumiwa ya Jiko la Kiwanda.

Leo lita ni hamsini, na sisi tupo kumi na watano, pamoja na *Kapo* na *Verarbeiter*. Ni lita tatu kwa kila mtu; moja tutaipata mchana, zaidi ya posho ya kawaida, na kwa zile mbili, baada ya mchana tutaenda kwa zamu kibandani, na watatupatia kwa chakari dakika tano za kikomo cha kazi ili tushibe.

Je, tutamani nini tena? Kazi pia inaonekana nyepesi, kwa matumaini ya lita mbili za rojorojo na za moto zinazotungojea kibandani. Kwa vipindi, *Kapo* anakuja kati yetu, na anaita: – *Wer hat noch zu fressen?*

Na sio kwa kutudhihaki au kutung’ong’aa, lakini kwa kweli jinsi yetu ya kulatukiwa kusimama, na kwa haraka, tukichoma mdomoni na kooni, bila kuwa na wakati wa kupumua, ni “*fressen*”, kula kama wanyama wanavyokula, na sio “*essen*”, kula kama watu wanavyokula,

wamekaa mezani, kwa moyo wa ibada. “*Fressen*” ni neno la kweli, lile tunalotumia sisi kwa kawaida.

Meister Nogalla anasimamia, na anafanya kama asione kwamba hatuendi kazini. Meister Nogalla pia anaonekana ana njaa, na isipokuwa kwa wajibu wa kijamii, labda hatakataa lita moja ya supu yetu ya moto.

Zamu ya Templer imefika, na wote tulikubali apatiwe lita tano, zilizochukuliwa kutoka kwa *chini* ya sufuria. Kwa sababu Templer, licha ya kuwa mtengenezaji mwema, ni mla supu mkubwa, na, kitu cha pekee, anawenza kusafisha matumbo, kwa kusudi, na kwa sababu ya chakula kingi: na njia hii inasaidia sana matumbo yake makubwa.

Yeye anafurahi sana kwa zawadi hii, na wote, Meister Nogalla pia, wanajua. Pamoja na shukrani ya sisi sote, Templer mfadhili anajifunga chooni kwa dakika chache, na anatoka amefurahi na tayari kufurahia matunda ya tendo lake:

— *Nu, Templer, hast du Platz genug für die Suppe gemacht?*

Wakati wa machweo, inasikika honi ya Feierabend, inayotangaza mwisho wa kazi; na kwa sababu wote tumeshiba kwa saa fulani, kwa hiyo hautakuwapo ugomvi, tunajihisi wema, na *Kapo* hatupigi, na tunawenza kuwafikiria mama zetu na wake wetu, na fikra hizi hazitokei mara nyingi. Kwa saa fulani, tunawenza kukosa furaha kama watu huru wanavyofanya.

VIII

Upande huu wa wema na uovu

Tulikuwa na mvuto usiorudika wa kuona mfano na dalili katika kila tokeo. Tangu siku sabini tulikuwa tukingojea *Wäschetauschen*, iliyo ibada ya ubadilifu wa nguo, na husikika habari ambayo hazina nguo mpya kwa sababu ya maendeleo wa upande wa mbele wa jeshi, Wajerumani walikuwa hawawezi kufikishia Auschwitz usafirishaji mpya, “kwa hivyo” ukombozi ulikuwa karibu sana; na sambasamba, ulipo ufanusizi wa kinyume, yaani kwamba uchelewaji wa ubadilifu ulikuwa dalili ya kweli kwamba kambi itakuwa imefungwa kabisa, tena mapema sana. Lakini ubadilifu umetokea na, kama kawaida, wale wa maongozi ya *Lager* walishughulika sana ili utokee ghafla na wakati ule ule katika vibanda vyote.

Lazima tuseme kwamba humo *Lager* hamna kitambaa, na kwa hiyo ni cha thamani; njia ya pekee tunayo ili tupate kipande cha kitambaa cha kufutia kamasi, au kwa miguu, ni kukata upindi wa shati wakati wa ubadilifu. Ikiwa shati lina mikono mirefu, mikono itakatwa; kama sivyo tutaridhi kuukata mraba wa chini, au tutashonoa kimoja cha viraka mbalimbali. Kwa hali yoyote, tunahitaji muda ili tupate sindano na uzi, na kwa kufanya operesheni vizuri ili uharibifu usionekane sana wakati wa kukabidhi nguo. Nguo chafu na zile zilizoraruka zinapitia ovyo ovyo Ushonaji wa Kambini, ambapo zinatililiwa kiraka, halafu zitatakaswa (hazitafuawa!) na kisha zinagawiwa tena; ili kulinda nguo zilizotumika dhidi ya ukeketaji uliotajwa, lazima ubadilifu utokee ghafla.

Lakini, kama kawaida, hawakuweza kuzuia mtazamo mwerevu uingie chini ya turubali ya gari liliokuwa linatoka nje ya utakaso, kwa hiyo wakati wa dakika chache kambi yote ilijulishwa kwamba *Wäschetauschen* ilikuwa inakaribia, na zaidi ya hayo, mara hii yalikuwapo mashati mapya kutoka kwa usafirishaji wa Wahungaria waliofika siku tatu zilizopita.

Habari hii ilitoa mwangwi wa ghafula. Washika wote – wasio wa haki – wa mashati ya pili – yaliyokuwa yameibwa au kupatwa kwa jinsi haramu, au yaliyonunuliwa kwa unyofu kwa mkate – ili wazue baridi au kutuma fedha ili kupata faidha katika kipindi cha neema, wale walikimbia kuelekea Nyumba ya Biashara ya Rasilimali, wakitumaini wamewadia klibadilisha shati lao la pili kwa mahitaji kabla ya msukosuko wa mashati mapya, au uhakika wa mfiko wao, utapunguza bei yao.

Nyumba ya Biashara ya Rasilimali hufaa daima. Ingawa kila aina ya biashara (yaani, kila aina ya mali) imekatazwa dhahiri, na ingawa upelelezi wa mara nyingi wa *Kapos* au *Blockälteste* uwarushe, kwa vipindi na moja kwa moja, wafanya biashara, wanunuizi na wachunguzi, walakini, kwenye kona ya kaskazini-mashariki ya *Lager* (kona iliyopo mbali zaidi kutoka kwa vibanda vya SS), wakati ambapo makundi yanarejea kutoka kazini, umati wenye fujo huketi nje wakati wa majira ya joto, na ndani ya chumba cha kunawia, wakati wa baridi.

Hapa, makumi ya watu wanatangatanga huku na huko, wakiwa na midomo iliyofunguliwa nusu, tena na mng'arizo wa macho, wana njaa kali, na silika danganyifu inawasukuma huku na huko, yaani mahali ambapo bidhaa zinazoonyeshwa zinafanya maumivu ya tumbo makali zaidi na zinaongeza mate midomoni yao. Waliokuwa na bahati nzuri kidogo, wana posho nusu ya mkate ambao, kwa bidii chungu sana, wamelimbikia tangu asubuhi, wakiwa na matumaini – yasiyo na maana – ya kuwahi kukutana na mtu yejote asijejua bei ya siku hizi sokoni, na kwa hivyo, kubadilishana mkate naye. Wengine, kwa uvumilivu wa kishenzi, kwa posho nusu yao wanunua lita moja ya supu, na baada ya kujitenga pembeni, wanaanza kuvitoa vipande vidogo vya viazi vilivyo chini; na baadye, wanaibadilishana tena ile supu kwa kipande kimoja cha mkate, na tena, ule mkate kwa lita mpya ya supu itakayotolewa viazi, na mambo haya hutokea hadi watachoka kabisa, au hadi mtu yejote, akiwa amedanganywa, na baada ya kuwafichua katika tendo la kutoa viazi, anawaadhibu akiwaweka kwa dhihaka mbele ya watu. Wale wanaokuja Nyumbani pa Biashara na Rasilimali ni wa aina ile ile, na hawa wanakuja

ili wauze shati lao la pekee; hawa wanajua sana yatakayotokea wakati *Kapo* atakapoona kwamba wako uchi chini ya koti zao. *Kapo* atawauliza shati lao liko wapi; ni swalii la fasaha ya lugha tu, ni desturi ya kufaa ili mazungumzo yaanzishwe. Watajibu kwamba shati lao liliibwa kwenye nyumba ya kufulia nguo; jibu hili pia ni la kawaida, na wote wanajua halitaaminiwa, na hata mawe yaliyopo kwenye *Lager* yanajua kwamba, mara tisini na tisa kati ya mia, yule ambaye hana shati ameliuza kwa sababu ya njaa, na kwamba kila mtu anahuwiwa kwa shati lake, kwa sababu lile shati ni la *Lager*. Kisha *Kapo* atawapiga, kisha watapewa shati lingine na, mapema au baadaye, wataanza tena shughuli lao la kubadilishana.

Kila mmoja, kwenye pembe lake la kawaida, wafanyabiashara wa kitaalamu wanakaa karibu na Nyumba ya Biashara; mionganoni mwao, wale wa kwanza ni Wagiriki, watulivu na wanyamavu kama *sphinxes*¹ wamejikunja chini, nyuma ya bakuli za supu nene – matokeo ya kazi yao, ya michanganyiko yao na mshikamamo wao wa kitaifa. Wagiriki, siku hizi, ni wachache sana, lakini wametoa msaada muhimu sana kwa shabihi ya kambi, na kwa kilugha cha kimataifa kinachosemwa kambini. Kila mmoja anajua kwamba neno la *caravana* linamaanisha bakuli na kwamba sentensi ya “*comedera es buena*” inamaanisha supu ni tamu; neno linaloelezea wazo la kawaida la uizi ni “*klepsi-klepsi*” ambalo, bila shaka, linatoka kwa lugha ya Kigiriki. Wasaliaji hawa wachache wa koloni la Kiyahudi ya Thesaloniki, wenyewe lugha mbili yaani Kihispania na Kigiriki, na wenyewe shughuli nydingi, hawa ni walinzi wa hekima ya kweli na yenyewe ufahamu, ambayo mila za ustaarabu wote wa bahari ya Rum zinakutana. Hapa kambini, hekima hii inaishia katika utendaji wa utaratibu na wa kisayansi wa uizi, na mapiganoo kwa kupata vyeo vya rasmi na katika uhozi wa Nyumba pa kubadilishana lazima isitufanye kusahau kwamba chuki yao kwa ukatili wa bure, na ufahamu wao wa ajabu kuhusu kuwako kwa utu, ilikuwa imefanya Wagiriki waliopo huko *Lager* ni kundi la kitaifa la wangwana na wastaarabu kabisa.

Nyumbani pa biashara unaweza kuwakuta wale wataalum katika uizi wa jikoni, wanaovaa koti zilizokuwa zinainuliwa na vivimbe vya

ajabu. Ingawa bei ya supu ni thabiti (nusu posho ya mkate kwa lita moja ya supu), bei za tanipu, karoti na viazi zinatofautiana sana, pamoja na mambo mengine, zinategemea bidii na rushwa za walini wanaofanya kazi ya zamu ghalani.

Mahorca inauzwa: Mahorca ni tumbaku mbovu sana, na inauzwa rasmi huko *Kantine* katika muundo wa vipande vya mbao na katika pakiti za gramu hamsini, dhidi ya kuponi-malipo ambayo Buna inapaswa kugawia wafanyakazi bora. Ugawaji huu unafanyika kwa njia isiyo ya kawaida, kwa udohodoho mkubwa na dhuluma wazi, kwa hiyo wale wema walio wengi wanaishia mikononi mwa *Kapos* na watu mashuhuri, moja kwa moja au kwa njia ya matumizi mabaya ya mamlaka; hata hivyo, kuponi-malipo huzunguka kwenye soko la *Lager* kama kwamba ni pesa, na thamani zao inabadilishwa kulingana na sheria za uchumi bora.

Kulikuwa na wakati ambapo bei ya kuponi-malipo ilikuwa posho moja ya mkate, kisha moja na robo, na hata moja na theluthi; siku moja ilikuwa imekadhiriwa kuwa moja na nusu, lakini siku moja utoaji wa Mahorca kwenye *Kantine* umeshindwa, na kwa sababu ya ukosefu huu wa bidhaa, bei ilishuka ghafla hadi robo ya posho. Kisha kulikuwa na wakati ambapo bei iliongezeka kutokana na hali fulani: yaani mabadiliko ya walini katika *Frauenblock*, na kuwasili kwa kikosi cha wasichana wa Kipolandi waliokuwa wenyewe nguvu. Kwa kweli, kwa kuwa kuponi-malipo ni halali (kwa wahalifu na wanasiasa: sio kwa Wayahudi ambao, kwa upande mwengine, hawana shida kwa ajili ya kizuizi hicho) kwa kuingia kwenye *Frauenblock* mara moja, na wale waliohusiwa wameihifadhi kwa bidii na haraka: na hili bei iliongezeka lakini kwa muda mfupi tu.

Kati ya *Häftlinge* wa kawaida, sio wengi wale wanaotafuta Mahorca ili waivute tu; mara nyangi inatokea kwamba wanaitoa nje ya kambi ili waweze kuwauzia tumbaku wafanyakazi wa kiraia wa Buna. Huu ni muundu wa *kombinacija* ulioenea sana: *Häftling*, baada ya kuokoa, kwa njia yoyote, kipande chake cha mkate, anakibadilisha kwa Mahorca; kwa tahadhari anawasiliana na mpenzi wa kiraia anayeinunua Mahorca

akilipa mara moja na dozi ya mkate zaidi ya ile ambayo mwuzaji alikuwa nayo hapo awali. *Häftling* atakula kipande kile cha faida na analeta tena sokoni kipande cha mkate kilichobaki. Biashara za aina hii zinaanzisha uhusiano kati ya uchumi wa ndani wa *Lager* na maisha ya kiuchumi ya ulimwengu wa nje: wakati usambazaji wa tumbaku kwa raia wa Krakow ulipokoma kwa bahati mbaya, habari ile ikipitia kizuizi cha waya ambao unatutenganisha na wanadamu wengine, mara ilikuwa na matokeo yasiyokusidiwa kambini, na ikisababisha ongezeko la bei ya Mahorca, na ya uponi-malipo vile vile.

Kesi iliyoelezwa hivi punde ni rahisi sana: nyingine ngumu zaidi ni hii ifuatayo: *Häftling* anatumia Mahorca kwa kununua mkate au mtu wa kiraia anampa zawadi ya kitambaa cha shati lililotatuka, tena kichafu na kibovu kabisa ambacho, bado, kimetolewa na matundu matatu ya kupitishia mikono na kichwa. Ikiwa kile kitambaa kina dalili za kutatuka kwa sababu kimetumiwa sana na kisichokuwa kimekatwa kwa makusudio, wakati wa *Wäschetauschen*, ni halali kama shati na kinakupa haki ya ubadilifu; labda yule aliyeonesha kitambaa hicho ataadhibiwa na kupigwa kwa sababu hakutunza vazi la kisheria.

Kwa sababu hii, ndani ya *Lager*, hakuna tofauti kati ya shati linalostahika kuitwa kwa jina hilo, na nguo mbovumbou wenye viraka; yule *Häftling*, bila shida yoyote, atamkuta rafiki ambaye ana shati la kufanya biashara lakini bila kuongeza bei yake kwa sababu hawezি kuwasiliana na wafanya kazi ya kiraia kutokana na eneo la mahali pa kazi, au kwa lugha au, tena kwa sababu yule hawezি kuwasiliana nao.

Huyo wa mwisho ataridhika kwa kiasi kidogo cha mkate ili kukubali ubadili ule; kwa kweli, *Wäschetauschen* ijayo, kwa namna fulani, itaanzisha tena kusawazisha usawa kwa kuzitoa nguo nzuri au mabaya kwa nasibu. Lakini yule *Häftling* wa kwanza, ataweza kuingiza huko Buna shati lake jizuri la magendo na kumwuzia mtu yule wa kiraia (au mtu mwingine) kwa vipande vinne, sita hadi kumi vya mkate. Uwezekano wa faida hii kubwa ni sawa na hatari kubwa ya kuondoka kambini ukivaa zaidi ya shati moja au kurudi bila shati lolote.

Kuna tofauti nyingi juu ya mambo haya. Wapo walio tayari kung'olewa vifuniko vya dhahabu kwenye meno yao kwa kuviuza baadaye huko Buna badala ya mkate na tumbaku; kesi ya biashara iliyofanywa kupitia mhusika mwininge ni ya kawaida. "Nambari Kubwa" mmoja, yaani mtu aliyefika tangu muda mchache lakini ameshapumbaa kwa njaa na kwa hali ngumu ya maisha kambini, anatazamwa na nambari ndogo kwa kifuniko chake cha thamani kwenye meno; "nambari ndogo" anamtolea "nambari mkubwa" vipande vitatu au vinne vya mkate ili akubali kung'olewa vifuniko vya meno vilivyo vya thamani. Ikiwa "nambari mkubwa" anakubali, yule "nambari ndogo" analipa, anachukua dhahabu huko Buna, na ikiwa ataweza kuwasiliana na mtu wa kiraia mwaminifu, ambaye hakuna haja ya kuogopa misengenyo au udanganyifu, anaweza kupata faida kama vipande kumi hadi ishirini na zaidi vitakavyolipwa kwake hatua kwa hatua, yaani kimoja au viwili kwa siku. Tunaona kwamba, kinyume na kile kinachotokea huko Buna, vipande vinne vya mkate ndio faida kubwa zaidi ya biashara inayofanywa kambini, kwa sababu hapa haiwezekani kuingia maktaba wa mkopo, na kuhifadhi kiasi kikubwa cha mkate kutokana na uchoyo wa wengine na njaa yetu pia.

Kufanya biashara na watu wa kiraia ni jambo la pekee la *Arbeitslager*, na kama tulivyoona, kuamua maisha yake ya kiuchumi. Kisha, ni jinai, inayofikiriwa kwa wazi na kanuni ya kambi na inahuishwa na jinai ya kisiasa. Kwa hivyo, kunaadhibiwa kwa ukali.

Häftling ambaye ameshawishika kuhusu "*Handel mit Zivilisten*", ikiwa hana marafiki muhimu, atatumwa huko Gleiwitz III, Janina, Heidebreck kwenye machimbo ya makaa ya mawe; na hiyo inamaanisha kifo kutokana na uchovu baada ya wiki chache. Zaidi ya hayo, mfanyakazi wa kiraia pia, yaani msaidizi wake, anaweza kushtakiwa na mamlaka wa Kijerumani yenye uwezo, na kuhukumiwa kupita huko *Vernichtungslager*, tena katika hali zetu hizo hizo, kipindi ambacho – kama najuavyo mimi – ni kati ya siku kumi na tano hadi miezi minane. Wafanyakazi wanaoteseka aina hii ya kulipiza kisasi, kama sisi, wamevuliwa nguo

mlangoni, lakini vitu vyao vyote vinawekwa kwenye ghala maalum. Hawachanjwa wala kunyolewa, na kwa hivyo wanaweza kutambuliwa, lakini kwa muda wa adhabu watafanya kazi kama sisi na watakuwa chini ya nidhamu sawa kama sisi, isipokuwa kwa uteuzi.

Wanafanya kazi kwa *Kommandos* maalum, na hawawezi kuwasiliana na *Häftlinge* wa kawaida. Kwa kweli, kwa *Lager* ni adhabu, na ikiwa hawatakuwa kwa uchovu au magonjwa, wana uwezekano mkubwa wa kurudi kati ya watu; ikiwa wangeweza kuwasiliana nasi, hili lingekuwa ni ufa katika ukuta ambao unatufanya tuwe wafu kwa ulimwengu, na shubaka katika siri iliyotawala mionganoni mwa watu huru kuhusu hali zetu.

Kwetu *Lager* sio adhabu; hakuna tarehe ya mwisho kwetu, na *Lager* ni maisha ambayo tulipewa, bila wakati, ndani ya utaratibu wa kijami wa Kijerumani.

Upande wa kambi yetu umekusudiwa kwa wafanyakazi wa kiraia, wa mataifa yote, ambao lazima wakae hapo kwa muda mfupi au mrefu zaidi, kwa kulipia kosa lao la uhusiano wao wa haramu na *Häftlinge*. Upande huu umetenganishwa na upande mwingine wa kambi kwa seng'enge yenye miiba na unaitwa *E-Lager*, na *E-Häftling* wanaitwa wageni wake. “E” ni herufi ya kwanza ya “*Erziehung*”, na maana yake ni “elimu”.

Michanganyiko yote iliyoelezwa hadi sasa inategemea magendo ya bidhaa za *Lager*. Kwa sababu hii SS ni wakali sana katika matendo ya kuyarejesha: dhahabu ya meno yetu ni mali yao, kwa kuwa, imevunjwa kutoka kwa taya za walio hai au wafu, kila kitu, mapema au baadaye, kinaishia mikononi mwao. Kwa hiyo wanashughulika sana ili dhahabu haitolewi nje ya kambi.

Lakini usimamizi wa kambi hauna kinga dhidi ya uizi wenywewe. Hii inadhihirishwa na mtazamo wa urafiki ambao ulionyeshwa na SS kuhusu magendo wa kinyume.

Hapa mambo ni rahisi zaidi. Yaani mambo ya kuiba au kupokea maagizo ya zana mbalimbali, vyombo, vifaa, bidhaa na kadhalika..., tunazotumia kila siku huko Buna kwa sababu ya kazi; kuleta vitu hivi kambini wakati wa jioni, kukuta mteja, na kuvibadilishana kwa mkate

au supu. Biashara hii ni kubwa sana: kwa vitu ambavyo ni muhimu kwa maisha ya kawaida kwenye *Lager*, hii, ya uizi huko Buna, ni njia ya pekee na ya kawaida kwa ugavi wa mahitaji. Matukio ya kawaida ni yale ya fagio, rangi, waya wa umeme, grisi kwa viatu. Biashara ya bidhaa hii ya mwisho ni mfano unaofuata.

Kama tulivyotaja pengine, utaratibu wa kambi unaagiza kwamba kila asubuhi viatu lazima vipakwe mafuta na visafishwe, na kila *Blockältester* anawajibika kwa SS kwa kufuata agizo la watu wote katika kibanda chake. Unaweza kufikiri kwamba grisi ya viatu inatolewa mara kwa mara kwa kila kibanda lakini sivyo: utaratibu ni tofauti. Kwanza kabisa, ni lazima kusema kwamba kila kibanda kinapokea, kila jioni, posho ya supu ambayo ni ya juu kuliko posho wa kawaida; kiasi cha ziada kinagawanywa kulingana na uamuzi wa *Blockältester* ambaye anatoza kwanza zawadi kwa marafiki na walindwa wake, halafu, kwa wafagiaji wa barabara, walinzi wa usiku, wadhibiti chawa na maafisa wengine wote. Kinachobaki (na kila *Blockältester* ni mwangalifu ili kibakie) kinatumika kwa ununuvi.

Mengine yanaelewa: *Häftlinge* wanaopata fursa, huko Buna, ya kujaza bakuli kwa grisi au mafuta ya mashine (au kitu kingine chochote: yaani dutu yoyote nyeusi na ya grisi ambayo inafikiriwa kuwa muhimu kwa kusudi hilo), jioni wanapofika kambini, wanatembeatembea vibandani mpaka watakapokuta *Blockältester* anayehitaji bidhaa hizo au anataka kuzipata tu. Baada ya yote, kila kibanda kina mwuzaji wake wa kawaida, na ada maalum ya kila siku imekubaliwa naye, kwa sharti ya kupatia grisi kila wakati bidhaa zinakaribia kuisha.

Kila jioni, karibu na milango ya *Tagesräume*, makundi ya wauzaji wanakaa kwa utilivu: wanasi mama kwa masaa mengi, katika mvua au theluji wakizungumza kwa msisimko lakini kwa sauti ya chini kuhusu bei na thamani ya kuponi-malipo. Mara kwa mara mtu fulani anaondoka kwenye kundi, anatembelea Nyumbani pa biashara kwa muda mfupi, anarudi na habari mpya za mwisho.

Zaidi ya zile zilizokuwa zimetajwa, kuna bidhaa nyingi zinazopatikana huko Buna, zinazoweza kuwa muhimu kwa *Block*, au zitakazopendezwa

na *Blockältester*, au tena zitakazoamsha shauku au udadisi wa watu maarufu. Matungi ya taa, brashi, sabuni ya kawaida na ya ndevu, tupa, makoleo, maguria, misumari; zinauzwa alkuli ya *Methyl* inayotumiwa kwa kutengeneza vinywaji, na petroli, uliofaa kwa vyuma nya kufanya cheche ambavyo ni miujiza ya kiwanda cha siri cha mafundi wa *Lager*.

Katika hali hii ngumu ya uizi wa aina mbalimbali, inayochochewa na uadui usioonekana kati ya vikosi nya SS na mamlaka ya kiraia huko Buna, kazi muhimu ni ile ya Ka-Be. Ka-Be ni mahali pa upinzani mdogo, hapa ni rahisi kutofuata kanuni na kuepuka ulinzi wa viongozi. Wote wanajua kwamba ndio wauguzi wanaoweka sokoni, tena kwa bei nafuu, nguo na viatu nya wafu na nya wale waliochaguliwa wanaoenda Birkenau wakiwa uchi; ni wauguzi na madaktari ambaao husafirisha *sulfonamides* walizopewa na wanaziuzia watu wa kiraia kubadilishana na chakula.

Wauguzi hupata pesa pia kutokana na biashara ya vijiko. Wageni hawapokei vijiko kutoka kwa *Lager*, hata ikiwa supu ina maji mengi na haiwezi kuliwa vinginevyo. Vijiko vinatengenezwa, kwa siri na wakati wa kipumziko kidogo, huko Buna na *Häftlinge* wanaofanya kazi kama mafundi maalum katika *Kommandos* za wafua chuma na batii: vijiko vile ni vyombo vibaya na vikubwa viliviotengenezwa kutoka kwa sahani za nyundo, na mara nyingi, vyenye mpini mkali ili uweze kutumika kama kisu cha kukatia mkate. Watengenezaji wenyewe wanaviuza moja kwa moja kwa wageni: kijiko cha kawaida kina thamani ya nusu posho ya mkate, kijiko-kisu, robo tatu ya posho ya mkate. Sasa, ni sheria kwamba mtu anaweza kungia kwenye Ka-Be na kijiko, lakini hawezi kutoka nacho. Kwa wale waliopona, wakati wa kuondoka na kucaa, kijiko chao kinachukuliwa na wauguzi ambaao kisha wanakirudisha kwenye Nyumba ya biashara. Kisha, tukiongeza vijiko nya wale waliopona, vile nya waliokufa na vile nya wale waliochaguliwa, wauguzi wanapata mapato ya uuzaaji wa vijiko hamsini kila siku. Kwa upande mwingine, wagonjwa walioachiliwa, wanazimika kurudi kazini na hasara ya awali ya nusu posho ya mkate itakayotumiwa kwa kununua kijiko kipyaa.

Hatimaye, Ka-Be ni mteja mkuu na tena mahali pa kuwekea bidhaa

zilizoibwa huko Buna: lita ishirini ya supu iliyokusudiwa kwa Ka-Be, kila siku zinachukuliwa kuwa uwekaji wa wizi kwa ununuzi wa bidhaa mbalimbali kutoka kwa wataalamu. Kuna wale wanaoiba bomba jembamba la mpira, litakalotumiwa huko Ka-Be kwa kuingizia dawa mkunduni au mirija ya mpira ya kuingiza matumboni; kuna wale wanaokuja kuuza penseli na wino za rangi rangi ambazo zinahitajika kwa kuandika hesabu ya duka la Ka-Be; na vipimajoto na vyombo vyia kioo na vitendanishi vya kemikali vinavyotoka nje ya maghala ya Buna kwenye mifuko ya *Häftlinge* na hutumiwa kwenye zahanati kama vyombo vya mambo ya afya.

Na singependa kuwa na hatia ya ukosefu wa adabu nikiongeza kwamba likiuwa letu, langu na la Alberto, wazo la kuiba magombo ya karatasi ya kimetriki kutoka kwa mashine za *thermographs* kwenye Idara ya Kukausha, na kumpatia Daktari Mkuu wa Ka-Be, tukimshauri ayatumie kama fomu za grafu za kiwiko cha mkono-hali joto.

Mwisho, uizi katika Buna unaoadhibiwa na Usimamizi wa Kiraia, badala yake umeruhusiwa na kuthibitishwa na SS; uizi katika kambi, ambao umekomeshwaa kwa ukali na SS, badala yake unacfikiriwa na watu wa kiraia kuwa operesheni ya kawaida ya kubadilishana bidhaa; uizi kati ya *Häftlinge*, unaadhibiwa lakini adhabu ni sawa sawa kwa mwizi na yule aliyeibiliwa.

Sasa tungependa kumkaribisha msomaji kutafakari yanamaanisha nini, kwenye *Lager*, maneno yetu yafuatayo: “wema” na “uovu”, “haki” na “udhalimu”; hebu, kila mmoja afahamu, kwa kuzingatia picha tulioelezea na mifano ilioonyeshwa hapo juu, ni kiasi gani cha ulimwengu wetu wa maadili kinawenza kuendelea kuwapo upande huu wa seng’enge yenye miiba.

IX

Waliozama na waliookolewa

Haya ni maisha ya *Lager* yenyе maana nyingi. Tumeshazungumza juu ya haya na tutazungumzia tena. Katika hali hii ngumu, watu wengi wa siku hizi walikuwa wameishi wakiwa wamesongwa chini, lakini kila mmoja kwa kipindi tu; kwa hivyo tunapaswa kujuliza ikiwa ni lazima, au ni sawa, ibakie kumbukumbu fulani ya hali hii ya kibinadamu ambayo ni ya pekee.

Tukiulizwa swali hili, tutajibu ndio. Tuna uhakika kwamba hakuna mambo ya maisha ya kibinadamu yasiyo na maana, na yote yanastahili kuchambuliwa, na zaidi ya hayo, kuna maadili ya msingi, hata kama sio mazuri daima, yanayoweza kutolewa kutoka kwa ulimwengu huu ambaao tunasimulia. Tungependa kufikirisha kama *Lager* ilivyokuwa pia uzoefu mkubwa wa kibiolojia na kijamii.

Maelfu ya wanadamu wanaotofautiana kwa umri, hali, asili, lugha, utamaduni na mila, waliofungwa kati ya seng'enge zenye miiba, hapa wamelazimishwa kuwa chini ya utawala wa maisha wa sikuzote ulioweza kuongozwa, na kuwa sawasawa kwa wote lakini usio wa kufaa kwa mahitaji yote: kwa kweli ni hali ngumu kabisa ambayo mchunguzi angeweza kuanzisha ili aweze kubaini kile ambacho ni muhimu na kile kinachopatiwa katika tabia ya mnyama-mwanadamu mbele ya mapambano kwa maisha.

Hatuamini dhana iliyo wazi: kwamba mtu ana tabia ya ukatili, ubinafsi na ujinga, kama anavyotenda wakati ambapo kila muundo wa kiraia unaondolewa, na kwamba *Häftling* ni mwandamu asijejizuia kufanya yoyote. Badala yake, tunafikiri kwamba zaidi ya hayo, tunaweza kudhani kwamba mbele ya uhitaji na usumbufu wa kimwili, mila na silika nyingi za kijamii zimenyamazishwa.

Tunafikiri kwamba tukio hili linastahili kuzingatia: inaonekana kuna aina mbili za watu: yaani waliozama na waliookolewa. Jozi zingine za vinyume (wema na wabaya, wenye akili na wajinga, waoga na wajasiri, wenye bahati mbaya na waliobahatika) zinatofautiana kidogo, zinaonekana zisizo za kuzaliwa nazo, na zaidi ya hayo zinakubali digrii nydingi na ngumu za katii.

Mgawanyiko huo hauonekani sana katika maisha ya kawaida; katika maisha haya, mara chache hutokea kwamba mwanadamu anapotea, kwa sababu mwanadamu kwa kawaida haishi peke yake, na wakati wa kupanda kwake na kushuka, yeche amehusiana na majaliwa ya wengine; kwa sababu hii, ni jambo la kipekee lile ambalo mwanadamu akue bila vikomo vinavyowezekana ndani yake, au azidi kuenda chini, ushinde baada ya ushinde hadi uharibifu wa mwisho. Halafu, kila mwanadamu ndani yake ana akiba za aina mbali mbali kama za kiroho, za kimwili na za kifedha, hata tukio la tufani au upotetu mkubwa maishani mwake limekuwa uwezekano mdogo kabisa. Lazima tuongeze kwamba tendo la muhimu la kudhoofisha limetelekezwa na sheria na maadili ambayo ni sheria ya ndani; kwa hiyo nchi inachukuliwa kuwa ya kiraia ikiwa sheria zake ni za busara na za ufanisi zinazozua maskini azidi kuwa maskini na mwenye uwezo azidi uwezo wake.

Lakini huko *Lager* ni tofauti: hapa mapambano ya kuishi hayana msamaha, kwa sababu kila mmoja ni peke yake akiwa katika hali ya ukali na kukata tamaa. Ikiwa Null Achtzehn yejote yuko katika hali ya kuchanganyikiwa na udhaifu hatakuta mtu yejote ambaye atamsaidia, badala yake atakutana na mtu ambaye atamsukuma pembedi, kwa sababu hakuna mtu anayejali kwamba Mwislamu mmoja zaidi kila siku anajikokota kwenda kazini; ikiwa mtu, kwa muujiza wa uvumilivu wa kishenzi na ujanja atapata njia mpya ili aweze kuepuka kazi ngumu zaidi, yaani ujanja mpya ambao unamfanya apate gramu chache ya mkate, atajaribu kutofunua siri yake, na kwa sababu hii ataheshimiwa na kusifiwa, tena, wakati huo huo huyo atapata faida yake ya kipekee na ya kibinagsi; atakuwa na nguvu zaidi, na kwa hiyo ataogopwa zaidi, na

yule atakayeogopwa ni, *ipso facto*, mwandamu ajaribuye kuishi.

Katika historia na katika maisha, mara kwa mara inaonekana kutambua sheria kali inayorudia misemo kama vile “alicho nacho atapewa; asiye nacho atachukuliwa”. *Lager*, mahali ambapo mwandamu yuko peke yake na mapambano ya maisha yalikuwa yanapunguzwa kwa utaratibu wake wa kwanza, ile sheria isiyu na haki iko wazi na kutambuliwa na wote. Wakubwa wenyewe wanafurahi kudumisha uhusiano hata wa kirafiki na wale wanaofaa, yaani wale wenye nguvu, kwa sababu wanatumaini kuwa wataweza kupata matumizi yoyote kutoka kwao baadaye. Lakini haifai kuongea na waislamu, yaani wanadamu wanaokaribia kutoweka, kwa sababu wote wanajua kwamba wale wangelalamika na kunena juu ya kile walichokila nyumbani kwao. Kwa kweli, haifai kabisa kuwa marafiki nao, kwa sababu hawana marafiki mashuhuri kambini, hawali chochote zaidi ya posho yao, hawafanyi kazi katika *Kommando* zenye faida, tena hawajui njia yoyote ya siri ya kupanga mpango. Na mwishowe, inajulikana kuwa wapo hapa kwa kipindi tu, na katika wiki chache watakuwa majivu tu kwenye kambi fulani isiyu mbali, na namba zao zitatiwa alama kwenye daftari. Ijapokuwa wamemezwa na kusukumwa bila kutulia na umati usiohesabika wa wanadamu wenzao, wanateseka na kujikokota wakiwa katika upweke wa ndani usio wazi, na kwenye upweke wao wanakufa au kutoweka, bila kuacha alama yoyote kwenye kumbukumbu ya mtu ye yeyote.

Matokeo ya mfuatano huu mbaya wa uteuzi wa asili yangeweza kusomwa katika takwimu za *Lager* mbalimbali. Huko Auschwitz, mnamo 1944, wafungwa wa vita wa Kiyahudi (hana hatutazungumza juu ya wengine kwa sababu hali zao zilikuwa tofauti), “*kleine Nummer*”, idadi ndogo chini ya elfu laki moja na hamsini, mamia wachache walinusurika; hata mtu mmoja mionganoni mwao alikuwa *Häftling* mmoja wa kawaida anayeishi akiwa na hali ya kutokuwa na utulivu katika *Kommmandos* za kawaida na alikuwa amekinai kwa posho yake ya kila siku. Wale walio baki ni madaktari, mafundi cherehani, washona nguo, wanamuziki, wapishi, mashoga vijana na wa kuvutia, marafiki au ndugu

za khabila moja; hawa wote walikuwa wenzi wa watu wenye uwezo huko kambini; na hasa watu wasio na huruma wala ubinadamu na wenye uwezo, waliokuwa wametulia (kufuatana na uchunguzi kwa amri ya SS, ambao katika uchaguzi huu walithibitika kuwa na ujuzi wa kibinadamu wa kishetani) katika ofisi za *Kapo*, *Blockältester* na kadhalika; hatimaye wale ambao, hata bila kuwa na kazi maalum, kutokana na ujanja na nguvu zao walikuwa wameweza kujipanga kwa mafanikio, wakipata, pamoja na faida ya nyenzo na sifa, anasa na heshima kutoka kwa wenye nguvu wa kambini. Yule asiyejua kuwa *Organisator*, *Kombinator*, *Prominent* (ufasaha mbaya wa maneno) atakuwa mapema mwislamu. Njia ya tatu ipo maishani ambapo kwa hakika ni kanuni; lakini haipo kwenye kambi ya mateso.

Kushindwa ni jambo la rahisi zaidi: inatosha kufuata maagizo yote yanayopokelewa, kula posho tu, kushikamana na nidhamu ya kazi na ya kambini. Uzoefu umeonyesha kwamba mtu hawezi kudumu zaidi ya miezi mitatu. Waislamu wote wanaoenda chumbani pa gesi wana historia sawasawa; au, tuseme, hawana historia; walikuwa wamefuata mteremko mpaka chini, kama vijito vinavyoelekea baharini. Walipokuwa wameingia kambini, kwa sababu ya kutokuwa na ujuzi au kwa bahati mbaya au tukio lolote dogo, walikuwa wameshindwa wakati ambapo bado hawajajirekebisha; wamechelewa, wanaanza kujifunza Kijerumani na kutambua kitu chochote katika mtatio wa sheria na makatazo wakati ambapo miili yao iko katika kuoza na hakuna kitu ambacho kingeweza kuwaokoa kutokana na kuchaguliwa au kifo kwa ulegevu. Maisha yao ni mafupi lakini idadi yao haina mwisho, wao ni dhahabu, *Muselmänner*¹ yaani waliozama, uthabiti wa kambi, umati usiojulikana ambao unaendelea kufanya upya na daima kufanana wa wasio watu wanaotembea na kufanya kazi kimya kimya, cheche ya kimungu imekwisha zimwa ndani yao, tena wako watupu kwa kuona uchungu. Tunasitasita kuwaita “wakiwa hai”, tunasitasita kukiita ‘kifo’ kifo chao, nao hawaogopi mbele yake kwa sababu wamechoka mno kwa kuielewa.

Wanajaza kumbukumbu zangu kwa kuwapo kwao bila uso na ikiwa

ningeweza kufunga ndani ya picha moja uovu wote wa wakati wetu ningechagua picha hii ambayo ninaifahamu: mtu dhaifu, mwenye paji la uso liliolinama na mabega yaliyopinda, ambaye usoni na machoni mwake hakuna alama ya mawazo inayoweza kusomeka.

Ikiwa waliozama hawana historia, na njia ya upotevu ni moja tu na pana, badala yake njia za wokovu ni nydingi, ngumu na zisizotarajiwu.

Barabara kuu, kama tulivyosema, ni ile ya *Prominenten*. “Prominenten” ni majina ya viongozi vya kambi, kuanzia mkurugenzi-*Häftling* (*Lagerältester*) hadi *Kapos*, wapishi, wauguzi, walinzi wa usiku, wafagiaji wa viwanda na *Scheissminister* na *Bademeister* (wasimamizi wa vyoo na vyumba vya kuogea). Hapa, tutazungumza kuhusu Wayahudi mashuhuri, kwani ingawa wale wengine walipewa vyeo moja kwa moja walipokuwa wanaingia kambini, kwa sababu ya ukuu wao wa asili, Wayahudi walilazimika wajishughulishe na kupigana kwa bidii ili kuvipata vyeo vile.

Wayahudi mashuhuri hufanyiza jambo la kusikitisha na la ajabu la kibinadamu. Mateso ya sikuzote, ya zamani na tena la zamani kabisa na mila na elimu ya uadui dhidi ya mgeni yanaungana ndani yao, ili kuwafanya kuwa kama zimwi wasiopenda jamaa na wasio na hisia.

Wao ni mfano wa kawaida wa muundo wa *Lager* ya Kijerumanii: wakati ambapo baadhi ya watu waliopo kwenye hali ya utumwa wanapewa nafasi ya upendeleo, urahisi wowote na nafasi nzuri ya kuishi, kwa kubadilishana na usaliti wa mshikamano wa asili na ndugu zao, bila shaka atakuwepo atakayekubali. Huyo ataondolewa kutoka kwa sheria ya kawaida, tena hatashikika kabisa, kwa hiyo atakuwa na chuki na kuchukiwa kadiri anavyopewa mamlaka zaidi. Atakapokabidhiwa jukumu la kuamuru kundi la watu maskini wenye bahati mbaya, akiwa na haki ya maisha au mauti juu yao, atakuwa mkatili na dhalimu, kwa sababu anaelewa kwamba asingkuwa hivyo, mwingine atasifiwa na ataingia mahali pake. Basi itatokea kwamba uwezo wake wa kuchukia ambaa haujatimizwa kwa wadhalimu utamwagikia watu wanaodhulumiwa: naye atajisikia kuridhika atakapowatupia walio chini

yake lile kosa alilopokea kutoka juu.

Tunatambua kwamba haya yote ni mbali na vile tunavyofikiri, yaani kwamba waliodhulumiwa wanaungana, hata kama sio katika tendo la kupinga, angalau ili kuvumilia. Inawezekana kwamba mambo haya yanatokea wakati ambapo dhulumu haizidi kikomo fulani cha mateso, au wakati ambapo mdhalimu – ama asiye na uzoefu, ama ni mwema sana – anakivumilia au kukipendelea. Hata hivyo, tunaona kwamba siku hizi, katika nchi zote zilizokuwa zimetawaliwa na watu wa kigeni, imeanzishwa hali sawasawa ya ushindani na chuki mionganini mwa wateswa; na mambo haya, kama mengine yanayohusiana na hali ya kibinadamu, tuliweza kuyaona kwenye *Lager*, hasa kwa uchungu. Hatuna mengi ya kusema kuhusu mashuhuri wasio Wayahudi, ingawa walikuwa wengi zaidi (hakuna *Häftling* mwariani hakuwa na ofisi, hata ya kawaida). Ilikuwa ni ya kawaida kwamba walikuwa wapumbavu na wenye tabia ya kinyama; kwa kweli, wengi wao walikuwa wahalifu waliochaguliwa kwa usahihi kutoka magereza ya Kijerumani ili waajiriwe kama wasimamizi katika kambi kwa Wayahudi; tena tunaamini kwamba hili lilikuwa chaguo sahihi sana, kwa sababu hatuvezi kudhani kwamba mifano ile mibovu ya kibinadamu tulioiona kazini inawakilisha sampuli ya wastani si ya Wajerumani kwa ujumla hata ya wafungwa wa Kijerumani tu. Ni vigumu zaidi kuelewa jinsi ambavyo, huko Auschwitz, wanasiasa mashuhuri wa Kijerumani, wa Kipolandi na wa Kirusi walishindana katika ukatili na wahalifu wa kawaida. Lakini ilikuwa inajulikana kwamba huko Ujerumani sifa ya uhalifu wa kisiasa ilikuwa ilitumika pia kwa vitendo kama vile biashara ya kifichoficho, mahusiano ya kiharamu na wanawake Wayahudi, wizi dhidi ya viongozi wa Chama. Wanasiasa halisi waliishi na kufa kwenye kambi zingine – ambazo majina yao sasa ni maarufu sana – katika hali mbaya mno zinazotofautiana, na zile zilizokuwa zimeelezwu hapa.

Lakini, pamoja na wale wanaotambuliwa kama maofisa, kuna kundi kubwa la wafungwa wa vita ambao, tangu mwanzoni hawakupendelewa na ajali na wanajitahidi kwa nguvu zao wenyewe ili waweze kuishi.

Lazima kuelekea asili: kupigana kila siku na kila saa dhidi ya uchovu, njaa na baridi, na hali ya uzembe inayotokana nayo; kupinga maadui na kutokuwa na huruma kwa washindani; kufanyiza akili kuongeza subira na kujitahidi sana. Au pia, kukandamiza kila aina ya utu na kuzima kila nuru ya dhamiri, kupigana kama makatili dhidi ya makatili wengine, kujiruhusu kuongozwa na zile nguvu za ndani, hizo ndizo zilizozama na zisizoonekana, zinazosimika koo na watu binafsi katika nyakati za ukatili. Kumekuwa na njia nyingi ambazo tumebuni na kuzitekeleza ili tusife: kadiri ni tabia za kibinadamu. Zote zinahusisha mapambano makali ya kila mmoja dhidi ya wote, na nyingi zinahusisha kiasi kikubwa cha hitilafu na maelewano ili tuendelee kuishi. Kuishi bila kukataa chochote cha ulimwengu wa maadili, isipokuwa miingilio ya bahati yenye nguvu, kulikuwa kumetolewa kwa watu wachache tu, yaani wale wa juu ambao walikuwa na tabia sawa na watakatifu na wafia dini.

Tutajaribu kuonyesha kwa njia ngapi wokovu unaweza kupatikana kwa kusimulia hadithi za Schepschel, Alfred L., Elias na Henri.

Schepschel anaishi huko *Lager* tangu miaka minne iliyopita. Alikuwa ameona makumi ya maelfu ya wenzake waliokufa karibu naye, kuanzia na *pogrom* ambayo ilimpokuza kutoka kijiji chake huko Galicia. Alikuwa na mke na watoto watano, na duka la matandiko ya farasi liliolofanikiwa, lakini tangu muda mrefu hivi amezoea kujifikiria kama ni gunia linalohitaji kujazwa tena mara kwa mara. Schepschel ni mwembamba, sio jasiri sana wala mwovu, hata hana ujanja na hajawahi kupata rekebisho ambalo lingemfanya kuwa mtulivu kidogo, lakini analazimika kutumia njia ndogo na za mara kwa mara, *kombinajé* kama zinavyoitwa hapa.

Mara kwa mara anaiba ufagio huko Buna na anamwuuzia *Blockältester*, anapofanikiwa kuokoa pesa-mkate kidogo, hukodisha zana kwa mshona viatu wa *Block* ambaye ni mtu wa kwake, na hufanya kazi peke yake kwa masaa machache; anaweza kutengeneza mishipi kwa uzi wa umeme uliosokotwa; Sigi aliniambia kwamba wakati wa pindi

la mchana alimwona akiimba na kucheza dansi mbele ya kibanda cha wafanyakazi wa Slovakia ambao, wakati fulani, wanamzawadia mabaki ya supu yao.

Baada ya kusema haya, tunahisi kumfikiria Schepschel kwa huruma, kama ni mwenzetu maskini ambaye roho yake ina nia nyenyekevu na ya kimsingi ya kuishi, mtu anayeendelea kwa ushujaa mapambano yake madogo ili asishindwe. Lakini Schepschel hakuwa mtu wa pekee, na fursa ilipotokea, hakusita kumfanya Moischl – ambaye alimsaidia kuiba jikoni – ahukumiwe kwa kupigwa viboko. Alitumaini, lakini bure, kusifiwa na *Blockältester*, na kuweka uhitaji wake kwa mahali pa chokora.

Historia ya mhandisi Alfred L. inaeleza, zaidi ya mambo mengine, jinsi ambavyo hadithi ya usawa wa asili kati wa wanadamu ni bure.

Nchini kwake, L. alikuwa ameendesha kiwanda muhimu sana cha bidhaa za kemikali, na jina lake lilikuwa limejulikana (na hata leo linajulikana) katika milango ya viwanda kote Ulaya. Alikuwa mtu mshupavu, wa miaka hamsini hivi; sijui alikamatwa vipi, lakini aliingia kambini kama sote tulivoingia: uchi, peke yake na kama mtu asiyejulikana. Nilipokutana naye, alikuwa amedhoofika sana, lakini aliweka usoni mwake sifa za nishati ya nidhamu na ya utaratibu; wakati huo mapendeleo yake yalikuwa yale ya kusafisha kila siku sufuria ya wafanyakazi wa Kipolandi: kazi hii, ambayo upekee wake alikuwa ameupata sijui vipi, ilimlipa nusu sahani ya supu kwa siku. Kwa hakika hii haikutosha kutosheleza njaa yake; walakin hakuna mtu aliyewahi kumsikia kulalamika. Kwa kweli, maneno machache aliyoyasema yalikuwa yanamfanya mtu afikirie kuhusu mali za siri, yaani mpango imara na wa kufaa.

Na hayo yalithibitishwa na sura yake. L. alikuwa na utaratibu wake mwenyewe: daima mikono na uso vilikuwa safi, alipenda kufua shati lake mara moja kwa wiki mbili bila kungojea ubadilifu wa kila miezi miwili (tunadokeza hapa kwamba kuosha shati kunamaanisha kupata sabuni, kuwahi, kupata nafasi kwenye chumba cha kufulia nguo kilichojaa

watu; kujifunza kusimamia kwa uangalifu – bila kuondoa macho hata dakika moja – shati lililowana, kulivaa likiwa bado linalowana wakati wa saa ya ukimya taa zitakapozimiwa); alikuwa na jozi ya nyayo za mbao kwa kwenda kuoga, na hata vazi lake la mistari, safi na mpya, lilikuwa linamfaa. Kwa machache tuseme kwamba L. alikuwa amepata sura yote ya mtu mashuhuri na muda mrefu kabla ya kuwa mmoja wao: kwa sababu muda mrefu baadaye nilikuwa nimejulishwa kwamba ushaufu huu wote wa usitawi L. alikuwa ameweza kuupata kwa ushupavu wa ajabu, akilipa kila kitu kwa mkate wa posho yake, akiongeza pungufu zake zingine.

Mpango wake ulikuwa wa muda mrefu, jambo ambalo ni la kushangaza sana kwa sababu lilikuwa limeanzishwa kwenye mahali ambapo mawazo ya kitambo yalitawala; na L. aliitekeleza kwa nidhamu kali ya ndani, bila huruma kwake mwenyewe wala kwa wenzi wake waliozia njia yake. L. alijua kwamba kati ya hali ya kuheshimiwa na ile ya kuheshimika njia ni fupi sana, tena kwamba popote, lakini haswa katikati ya sawazisho la *Lager*, sura ya heshima ndio dhamana bora ya kuheshimiwa. Alichukua tahadhari kubwa ili asichanganyiwe na kundi la kondoo: alikuwa anafanya kazi kwa bidii ya kujisifu, akiwahimiza, kila ilipotokea, rafiki zake wavivu kwa sauti ya kushawishi na ya kuombea; alikuwa anaepuka mapambano ya kila siku kwa nafasi nzuri zaidi kwenye foleni kwa chakula, na alikuwa amezoea kupokea kila siku posho la kwanza ambalo, kama inavyojulikana, ni wa maji zaidi, ili atambuliwe na *Blockältester* kwa nidhamu yake. Alikuwa akiwatendea wenzake kwa adabu inayochukuliana na ubinafsi wake ambao ulikuwa kamili. Na umbali baina yake na kundi la watu wengine ulikuwa ukiongezeka zaidi na zaidi.

Wakati *Kommando* ya Kemia – kama tutakavyosema – ilipoanzishwa, L. alielewa kwamba muda wake ulikuwa umefika: ili awashawishie *Kapo* na *Arbeitsdienst* kuwa yeze ndiye alikuwa mtu wa kweli aliyeokolewa, tena anayefaa kuwa mashuhuri; yeze alihitajia vazi lake safi na uso wake uliokuwa mwembamba, bila shaka, lakini laini, akitofautiana na

kundi la wenzi waliokuwa wachafu na wachovu; kwa hivyo (aliye nayo, atapokea), alipewa cheo cha maalum na amepata kazi ya fundi mkuu wa *Kommando* na kuajiriwa na Usimamizi wa Buna kama mchambuzi katika maabara ya idara ya *Styrene*. Kisha, aliagizwa kuchunguza – kwa taratibu – ununuzi mpya wa *Kommando* ya Kemia ili kuhukumu uwezo wao wa kitaaluma: kazi hii aliifanya kwa ukali, hasa juu ya wale ambao alishuku wataweza kuwa washindani wake wa baadaye.

Sijui historia yake iliendeleaje; lakini ninaamini kwamba ilikuwa inawezekana ametoroka kifo, na siku hizi anaishi maisha yake matupu, kama anavyoishi mtawala mwenye nguvu na asiye na furaha.

Elias Lindzin, namba 141565, siku moja alifika ghafla kwenye *Kommando* ya Kemia. Alikuwa kibete mwenye urefu wa mita moja na nusu hivi, lakini nilikuwa sijawahi kumwona mtu mwingine mwenye nguvu zake za kimwili. Akiwa uchi, inawezekana kutofautisha kila musuli wake wenyewe nguvu unapofanya kazi chini ya ngozi yake, kama ni kitu cha pekee; mwili wake – ukipanuliwa bila kubadilisha uwiano wake – ungekuwa mfano mzuri kwa sanaa ya Hercules: lakini lazima tusiangalie kichwa chake.

Mishono ya fuvu inatoka kichwani ikionekana vizuri. Fuvu lake ni kubwa na linaonekana kuwa la chuma au la jiwe: kikaoneka pia kikomo cha rangi nyeusi cha nywele zilizokuwa zimenyolewa, ambacho ni kidole kimoja mbali kwenye nyusi. Pua yake, kidevu, paji la uso na mashavu yanayotungama yanaonyesha kwamba huyo ni mtu mwenye afya nzuri, na uso wake mzima unafanana na kichwa cha kondoo dume, chombo cha kufaa kwa kupiga. Hisia za nguvu za mnyama zinatoka kwenye mwili wake.

Wakati wa kazi, Elias mwenyewe ni onyesho la kushangaza; *Meister* wa Kipolandi, na wale wa Kijerumani pia, mara nyingi wanasi mama kumwangalia huku Elias yuko kazini. Inaonekana kwamba hakuna jambo lisilowezekana kwake. Wakati sisi tunaleta gunia moja la sementi, tena kwa shida, Elias anayaleta mawili, matatu, hata manne akiziweka

katika usawa – nasi hatujui anafanyeje – tena, huku akitembea kwa miguu yake mifupi na minene na akiwa chini ya mzigo, hukunja uso wake, hucheka, huapiza, hupiga kelele, huimba; kwa kweli anaonekana ana mapofu ya chuma. Licha ya nyayo za mbao, Elias anapanda katika majengo kama ni tumbili, na haogopi kukimbia kwenye boriti ambazo zimesimamishwa katika utupu; anachukua, kwa mara moja, matofali sita pamoja yanayoelea juu ya kichwa chake; anajua kutengeneza kijiko akitumia kipande kimoja cha madini, na kisu kwa kipande cha chuma cha pua; anapata popote karatasi, kuni na makaa ya mawe, tena kavu, na, katika dakika chache, anaweza kuwasha moto hata kama mvua inanyesha. Anaweza kufanya kazi mbalimbali kama, kwa mfano, mshonaji, seremala, mshona viatu, kinyozi; anatema mate kwa mbali sana; anaimba kwa sauti ya chini sana lakini ya kupendeza nyimbo za Kipolandi na za Kiyiddishi ambazo bado hatujawahi kuzisikiliza; anaweza kumeza lita sita, nane, kumi za supu bila kutapika au kuhara na anarudi kazini mara moja. Anajua jinsi ya kujifanya mwenye nundu kati ya mabega, na anaendaenda upande kibandani akipiga kelele na kusema maneno yasiyolewaka, akiwafurahisha watu mashuhuri wa kambi. Nilimwona akipigana na Mpolandi aliyekuwa mrefu zaidi kuliko ye ye na kumshinda kwa pigo la kichwa – lenye nguvu na halisi kama manati – kwenye tumboni. Sikumwona kupumzika hata mara moja, sikumwona kunyamaza au kusimama, sikujuu kama alikuwa amejeruhiwa au kuagua.

Hakuna mtu ambaye ana habari za maisha yake ya mtu huru; hata hivyo, kwa kweli, kumfikiria Elias kama mtu huru kunahitaji jitihadi ya ufahamu na mantiki. Anaongea Kipolandi na kile Kiyiddishi kibaya cha Warsaw; zaidi ya hayo, haiwezekani kuzungumza naye kwa maana. Labda ana umri wa miaka ishirini au arobaini; anasema ana miaka thelathini na mitatu, na kwamba amezaa watoto kumi na saba: na habari hii inawezekana. Anaongea bila kikomo juu ya mambo mbalimbali; sikuzote kwa sauti ya juu, kwa tamko la mneni akitumia mwigo wa mwenda wazimu tena wa ukatili. Kama ni mwigaji mbele ya watazamaji

wengi: na kwa kweli watazamaji wapo. Wale wanaoelewa lugha yake wanasiakia maneno yake ya ajabu na kuangua kicheko, wanampiga kikofi begani kwa idili wakimchochea ili acendele; wakati ye ye akiwa mkatili na kutokwa na jasho, anazunguka kama mnyama katika duara la wasikilazaji, akishambulia sasa mmoja, sasa mwingine; ghafla anamshika mmoja kifuani kwa jembe lake dogo na lenye kombo, anamvutia kwake, anamtupia usoni maneno yasiyoeleweka, kisha anamrusha nyuma kama ni kibanzi na, kati ya mashangilio na vicheko, akimnyoosha mikono yake kuelekea angani kama ni zimwi mdogo anayetabiri; anaendelea kusema maneno yake ya hasira na ya kichaa.

Sifa ya kuwa mfanyakazi wa kipekee ilienea haraka sana na, kwa sababu ya sheria ya kipuuzi ya *Lager*, wakati huo aliacha kufanya kazi ya kawaida. Kazi yake iliombwa moja kwa moja na *Meister*, kwa kazi zilizohitaji ujuzi na nguvu fulani.

Zaidi ya kazi hizi, alisimamia kazi yetu ya kila siku, akiwa mwenye jeuri na mkatili, mara kwa mara akipitiliwa mbali kwa matembezi na matukio ya ajabu – kwenye sehemu za siri kiwandani – na alikuwa anarudi kwa mifuko iliyojaa, na mara nyingi tumbo pia linaonekana limejaa.

Elias ana tabia ya mwizi ya asili, naye anadhihirisha ujanja wa silika wa wanyama wa pori. Hakukamatwa katika tendo hilo kwa sababu anaiba wakati fursa isiyo ya hatari inapotokea: lakini inapotokea, Elias anaiba na haiwezekani kutabiri wakati atakapoiba, kama vile haiwezekani kutabiri wakati jiwe lililoachwa litakapoanguka. Mbali na ukweli, kumkamata ni vigumu sana vile vile ni wazi kwamba kumwadhibu kwa kuiba kwake hakutakuwa na maana: kitendo cha kuiba ni muhimu sana maishani mwake, kama kupumua na kulala.

Sasa tunaweza kujiuliza Elias huyo ni nani. Ikiwa ni mwenda wazimu, mtu wa asiyeeleweka na binadamu wa ziada, aliyeishia kwenye *Lager* kwa bahati tu. Ikiwa huyu ni aina ya umbo la zamani lililotofautiana na ulimwengu wetu wa kisasa, na kwa hivyo linafaa zaidi kwa hali ya maisha ya kambini. Au, badala yake, ye ye mwenywewe ni tunda la kambini, kama

tutakavyokuwa sisi pia ikiwa hatutakufa kambini, au kambi yenyewe haitamalizika kwanza.

Kuna ukweli katika mawazo haya matatu. Elias alikuwa ameishi baada ya uharibifu kutoka nje kwa sababu ana mwili usioharibika; alikuwa amepinga maangamizo kwa sababu ni mwenye kichaa. Basi, kwanza yeche ni msaliali: yeche ndiye anayefaa zaidi, kweli yeche ni mfano wa kibinadamu anayefaa zaidi kwa jinsi hii ya kuishi.

Ikiwa Elias atapata tena uhuru wake, atajikuta amefungwa ukingoni mwa wanadamu, gerezani au ndani ya hospitali ya kutunzia wenyewe wazimu. Lakini hapa, katika *Lager* hakuna wavunja sheria kwa sababu kanuni ya mema na mabaya haipo; hakuna wenyewe wazimu, kwa sababu sisi sote ni washupavu na kila tendo letu, kwa wakati na mahali, ni la pekee linalowezekana.

Katika *Lager*, Elias anafanikiwa na kushangiliwa. Ni mfanyakazi mzuri na mtengenezaji mwema; kwa sababu hizi mbili, yupo salama kutokana na uteuzi na kuheshimiwa na viongozi na marafiki. Kwa wale wasio na nguvu za ndani, kwa wale wasioweza kuchukua – kutoka kwa kujitambua – nguvu za kutosha ili waweze kuishi, njia ya wokovu yaenda kwa Elias: kwa ujinga na unyama wa hila. Njia zote zingine hazifai.

Basi, labda mtu yejote angependa kutoa hitimisho kuhusu mambo yaliyohadithiwa, na labda kanuni pia kwa maisha yetu ya sikuzote. Si hawapo kati yetu Elias wengine waliofanikiwa? Si hatuwaoni wanadamu wanaoishi wakati hawana kusudi, watu ambao hawawezi kufahamu kila aina ya kujidhibiti na dhamiri? Na hawa hawaishi licha ya mapungufu hayo, lakini sawasawa kama Elias kulingana nao.

Jambo hili ni zito, na halitachunguliwa zaidi, kwa sababu hizi ni hadithi zinazohusiana na *Lager* tu, na kuhusu mtu ambaye yuko nje ya *Lager* mengi yameshaandikwa. Lakini tungependa kuongeza kitu kimoja tu: Elias, kwa kadiri tunavyoweza kuona kutoka nje, na ingawa maneno yanayofuata yanaweza kuwa na maana ya ajabu, Elias, kwa kweli, alikuwa binadamu mwenye furaha.

Henri, kwa upande mwingine, ni mwanadamu mstaaarabu anayefahamu sana, tena ana nadharia kamili na ya kitendaji kuhusu jinsi ya kuishi katika *Lager*. Ana miaka ishirini na miwili tu: ana akili nyingi mno, anaongea Kifaransa, Kijeruman, Kiingereza na Kirusi, ana elimu ya kisayansi na ya kilatini na kiyunani.

Kakake amekufa huko Buna wakati wa majira ya baridi yaliyopita, na tangu siku ile amekatiza kila aina ya vifungo vya kipenzi, akijifunga ndani yake kama ndani ya deraya na anajitahidi kuishi kwa nguvu zake zote anazoweza kupata kutoka kwa akili na elimu yake bora, tena bila kukengeushwa. Kulingana na nadharia ya Henri, kuna njia tatu ambazo mwanadamu anaweza kuzitumia ili aepuke maangamizi na kuendelea kustahili jina la mtu: hizo ni mpangilio, kutia huruma na, mwishoni, uizi.

Yeye mwenyewe huzitumia hizi tatu zote. Hakuna mtaalamu wa mkakati aliye bora kuliko Henri kwa kuwadanganya (“kwa kulima”, kama anavyosema yeye) wafungwa wa vita Waingereza. Mikononi mwake, hawa wanageuka kuwa kuku wanaotaga mayai ya dhahabu; inatosha kufikiri kwamba kutoka kwa badilishano la sigara moja ya Kiingereza, huko *Lager*, unaweza kupata chakula cha kutosha kwa siku moja nzima. Siku moja, Henri alioneka huku alikuwa akila yai la kutokosa lililokuwa la kweli.

Biasara ya bidhaa za Kiingereza inahusia Henri, na hadi sasa ni swala la mpangilio; lakini amezoea kuwakaribia Waingereza na wengine akitumia njia ya kuwatia huruma. Henri ana mwili na uso wenye sifa maridadi na potovu unaofanana sana ule wa picha ya Mtakatifu Sebastian² iliyochorwa na mchoraji aliyejulikana kwa jina la Sodoma: macho yake Henri ni meusi na ya kupenya; bado hana ndevu, anatembea kwa mwendo wa umaridadi (ingawa, wakati unaofaa, anaweza kukimbia na kuruka kama paka, na tumbo lake linawenza kujaa chakula kiasi tu kuliko lile la Elias). Henri anafahamu kabisa weledi zake na anazitumia kwa ustadi ule ule wa yule anayetumia chombo cha kisayansi: matokeo ni ya kushangaza. Ni ugunduzi tu: Henri amegundua kwamba huruma ni

hisia tena ya msingi na isiyoonyeshwa, ambayo ikiwa imetumiwa vizuri, inajilingiza katika zile roho za asili za wale washenzi wanaotutawala, za wale wasiokuwa na kizuio chochote kutupiga ngumi bila sababu, na kutukanyaaga wakati ambapo tupo chini, naye, Henri, ameelewa vizuri umuhimu wa ugunduzi huu, ambao juu yake yeye alijenga kiwanda chake binafsi.

Kama nzi aliyejulikana kwa jina la *ichneumon* anawapoozesha mafunza wenye manyoya wengi, akiwajeruhi katika kifundo cha neva cheo cha pekee tu anaweza kuelewa ikiwa mwanadamu mmoja ni “son type”; anazungumza naye kwa kifupi, akitumia lugha ya kifaa kwa kila mmoja, na yule “type” ameshaanguka: anamsikiliza kwa huruma inayoongezeka, amevutiwa na hatima ya yule kijana mwenye bahati mbaya, na baada ya muda mchache ataanza kuwa wa kufaa.

Hakuna mwanadamu mwenye roho ngumu ambaye Henri hawezি kuvutia, ikiwa anafanya kazi yake kwa bidii. Katika *Lager* na huko Buna pia, walinzi wake wapo wengi sana: wanajeshi, Waingereza, wafanyakazi raia Wafaransa, Waukraina, Wapolandi, “wanasiasa” Wajeruman; angalau *Blockälteste* wanane, mpishi mmoja na hata SS mmoja. Lakini kambi yake ya kupendeza ni Ka-Be; huko Ka-Be, Henri anaweza kuingia bila tatizo lolote, daktari Citron na daktari Weiss, zaidi ya kuwa walinzi wake, ni marafiki, na wanamlaza kila anapotaka, na kwa utambuzi wa ugonjwa anaopenda. Mambo haya yanatokea hasa uteuzi unapokaribia au katika vipindi vya kazi nzito zaidi: “kupitia kipindi kigumu cha baridi kali” kama anavyosema yeye.

Akiwa na marafiki wa muhimu kama hawa wote, mara chache tu, Henri atapitia njiani pa tatu, yaani ile ya uizi; kwa upande mwingine, ni wazi kwamba hapendi kuzungumza juu ya kitu hicho.

Wakati wa kupumzika, kuongea naye kutufurahisha. Tena ni muhimu: kwenye kambi hakuna kitu chochote ambacho hajui na hajafikiria juu yake, kwa jinsi yake ya kawaida, yaani thabiti na ya kulingana. Juu ya mateka wake anasema kidogo tu, kama kwamba ni mawindo tu, lakini anaongea sana na kwa hamu kuhusu jinsi ambavyo

alimkaribia Hans akimwuliza habari za mwanawe aliyekuwa vitani; na Otto pia akimwonyesha makovu aliyo nayo miguuni pake.

Kuzungumza na Henri kunafurahisha na ni muhimu; mara kwa mara inatokea pia kumwona kama mtu mwema na tena kama rafiki, inaonekana kwamba inawezekana kuwasiliana naye, kusihii roho yake yenye uchungu na ufahamu wake wa utu usio wa kawaida. Lakini dakika inayofuata, tabasamu lake la huzuni linatoweka katika finyo la uso ambalo linaonekana kama lile la mwigaji; Henri anaomba msamaha kwa upole (“...*j'ai quelque chose à faire...*”, “...*j'ai quelqu'n à voir...*”), na mara anarudi tena kuwinda na kupigana kwake: mgumu na wa mbali, akiwa amejifunga ndani ya ‘deraya’ yake, adui wa wote, asiye na utu na asiyeleweka kama Nyoka wa Kitabu cha Mwanzo.

Kutoka kwa mazungumzo yote na Henri, hata kutoka yale ya kupendeza zaidi, kila mara mimi nimejikuta kama nimeshindwa; nikiwa na shaka iliyochanganyika kwamba mimi pia, kwa namna fulani, sikuwa mtu mbele yake lakini chombo, mimi pia, mikononi mwake.

Leo najua kwamba Henri yuko hai. Ningependa sana kujulishwa kuhusu maisha yake ya mtu huru, lakini sina hamu ya kumwona tena.

X

Mtihani wa kemia

Kommando 98, iliyoitwa *Kommando* ya Kemia, ingebidi kuwa Idara ya wataalamu.

Siku ambayo matengeneo yao yalitangazwa rasmi, kundi dogo la *Häftlinge* kumi na watano walikusanyika karibu na *Kapo* uwanjani pa Mwito wakati wa alfajiri yenyе rangi ya majivu.

Ule ulikuwa ushaufu wa kwanza: alikuwa bado “pembetatu yenyе rangi ya kijani” yule mkosaji mtaalum, na wale wa *Arbeitsdienst* waliamua sio lazima *Kapo* wa *Kommando* ya Kemia ni mwanakemia. Kumwuliza swali kutakuwa kazi bure kwa sababu hatajibu, au atajibu kwa kelele au mateke. Kusema kweli, sura yake isiyo tipwatipwa na fupi zaidi ya kawaida, iliburudisha.

Alisema maneno machache kwa Kijerumanî kichafu cha kijeshi, na ushaufu ulikuwa umeimarishwa. Ndio wale walikuwa wanakemia: basi, yeye alikuwa Alex, na kama hawa walikuwa wakifikiri wameingia peponi, walikosea. Kwanza, hadi siku ya kwanza ya uzao, *Kommando* 98 itakuwa *Kommando-usafirishaji* ya kawaida ya ghala ya Kloridi ya Magnesiamu. Halafu, kama wakidhani, kwa kuwa *Intelligenten* na wataalamu, wataweza kumdhihaki, Alex, *Reichsdeutscher*, basi, *Herrgottssacrament¹*, yeye ndiye angeliwaonyesha, (na, akikaza ngumi na kwa kidole cha shahada kilichopindwa, alikuwa akikata hewa pembedi kwa kitendo cha tisho cha Wajerumanî); na hatimaye, sio lazima wafikiri kumdanganya mtu, ikiwa mtu fulani, akisema uwongo, alikuwa amejitambulisha kuwa mwanakemia: mtihani, ndio, siku moja hivi karibuni; mtihani wa kemia, mbele ya watu watatu wa Idara ya Upolimishaji: yaani *Doktor Hagen*, *Doktor Probst*, *Doktor Ingenieur Pannwitz*.

Kwa mambo haya, *meine Herren*, muda mrefu sana ulikuwa

umeshapotezwa, wale wa *Kommandos* 96 na 97 walikuwa wameshaenda, mbele *marsch*, na, tangu mwanzoni, yule asiyekuwa akiandamana kwa hatua na mstarini ataona hasira yake.

Yeye alikuwa *Kapo* kama *Kapos* wengine.

Tukitoka nje ya *Lager*, mbele ya bendi ya muziki na mahali pa hesabu ya SS, tunaenda taratibu watano watano, kofia mkononi, mikono imebandika viunoni na shingo ngumu, haturuhusiwi kuongea. Halafu, tunaendelea watatu kwa watatu, na wakati huu tunaweza kutaja neno fulani katikati ya uvumo wa makelele ya jozi elfu kumi za mitalawanda barabarani pa makoko.

Hawa wenzangu wanakemia ni nani? Alberto anatembea karibu nami, huyu ni mwanafunzi wa mwaka wa tatu, na mara hii pia tumeshinda kutotengana. Yule wa tatu, yupo upande wangu wa kushoto, sijawahi kumwona hata mara moja, anaonekana kama ni kijana sana, ni mweupe sana kama nta, ana namba ya Waholanzi. Migongo mitatu mbele yangu ni mipya pia. Ni hatari sana kugeuka nyuma, ningeweza kukosa mwendo wa askari au kukwaa; lakini najaribu kwa dakika tu, nimeona uso wake Iss Clausner.

Wakati tunapotembea hatuna muda kwa kufikiri, lazima tujali tusimtoe mitalawanda yule anayelegea mbele yetu, na tena ile yetu isitolewe na mtu anayelegea nyuma; pengine iko nyuzi ya kurukia, bwawa la mafuta la kuepuka. Mi najua tupo wapi, tumeshapita na kwa *Kommando* yangu ya kwanza, hapa ni H-Strasse, njia ya ghalani. Namwambia Alberto: kwa kweli tunakwenda Kloridi ya Magnesiamu, angalau huu haukuwa uwongo.

Tumefika, tunashuka katika chumba kikubwa sana chenye ukungu na hewa hupita popote ndani yake; hapa ni mahali pa *Kommando*, panaitwa Bude. *Kapo* anatugawanya katika makundi matatu; wanne wabwage magunia, watu saba wayapeleke chini, wanne wayapange ghalani. Hawa ni mimi, Alberto, Iss na yule Mholanzi.

Hatimaye, tunaweza kuongea, na yale Alex aliyojasema yanaonekana kama ni ndoto ya mwenye kichaa.

Kumbe, inatubidi kufanya mtihani wa kemya tukiwa na hizi nyuso zetu tupu, vichwa vyetu imenyolewa na mavazi ya aibu. Na utakuwa kwa Kijerumanî, bila shaka; na lazima twende mbele ya *Ario Doktor* fulani mwenye nywele za rangi ya kitani, na wakitumaini hatutafuta kamasi, kwa sababu huyu labda hatajua kwamba sisi hatuna kitambaa cha kufutia kamasi, na hatutaweza kumweleza. Na tutakuwa nasi mwenzi wetu wa zamani, yaani njaa, na tutapata shida kusimama, naye atasikia harufu hii yetu tuliyozoea iliyotusumbua sana siku za kwanza: harufu ya tanipu na kabichi mbichi, zilizopikwa na kumeng'enywa.

Ndio hivyo, Clausner anathibitisha. Ni kweli kwamba Wajerumanî wanahitaji sana na wanakemia? Au ni ujanja mpya, mashine mpya “*pour faire chier les Juifs?*” Je, wanafahamu jaribio la kushangaza na la kipuuzi linaloulizwa kutoka kwetu, sisi ambao hatuko hai, sisi ambao tayari tuna wazimu kwa matarajio mabaya ya chocotte?

Clausner ananionyesha upande wa ndani ya chini ya bakuli lake. Mahali ambapo wengine wamechonga namba zao, na mimi na Alberto tumechonga majina yetu, Claussner ameandika “*Ne pas chercher à comprendre*”.

Ingawa sisi hatufikiri juu yake kwa zaidi ya dakika chache kwa siku, na pia kwa jinsi ya kushangaza na ya mbali, sisi tunajua vizuri kwamba tutaishia kwenye uteuzi. Mi najua kwamba tabia yangu haina nguvu ili nivumilie, mi ni mstaarabu sana, bado ninafikiria mno, ninajichosha kazini. Na sasa najua kwamba nitaishi ikiwa nitakuwa Mtaalum, na nitakuwa mtaalum ikiwa nitashinda mtihani wa kemia.

Leo, leo hii, ni siku ambayo nakaa mezani na kuandika, mimi mwenyewe sina uhakika kwamba mambo haya yalikuwa yametokea kwa kweli.

Siku tatu zilipita, tatu kati ya siku za kawaida zisizokumbukwa, zilizokuwa ndefu sana huku zilikuwa zikipita, na fupi sana zilipokuwa zimeshapita, na wote walikuwa wameshachoka kuamini mtihani wa kemia.

Kommando ilipunguzwa kuwa wanaume kumi na wawili: watatu walikuwa wametoweka kwa njia ya kawaida ya mahali pale, labda katika kibanda kilichokuwa karibu, labda wameondolewa ulimwenguni. Kati ya wale kumi na wawili, watano hawakuwa wanakemia; wote watano walikuwa wamemwomba Alex waruhusiwe kurudi kwenye *Kommandos* zao za zamani; hawakuepuka kupigwa, lakini bila kutarajia, hatujui mkuu gani aliamua wabaki kama wasaidizi katika *Kommando* ya Kemia.

Alex alifika selani pa Kloridi ya Magnesiamu na walituita, sisi saba, ili twende nje kufanya mtihani. Tupo hapa, kama vifaranga saba wajinga wanaofuata koo la kuku, vile vile tukafuata Alex juu ya daraja ndogo ya Upolimishaji-Buro. Tupo ukumbini, mlangoni lipo bamba dogo lenye yale majina matatu maalum. Alex anapiga hodi kwa heshima, akavua kofia, akaingia; sauti tulivu unasilika; Alex anatoka nje tena: – *Rube, ietz Warten* –, Kusubiri kwa kimya.

Haya yanatufurahisha. Unaposubiri, wakati unaenda taratibu na hakuna haja ya kujitia ili uusogee mbele, lakini unapofanya kazi kila dakika inaenda kwa bidii na inapaswa ifukuzwe kwa nguvu. Sisi tunapenda sana kusubiri, tunaweza kusubiri kwa muda mrefu kwa uvivu kamili wa kijinga wa buibui katika utandi wao.

Alex ana wasiwasi, anaenda na kurudi, nasi tunasogea kila anapopita. Sisi pia, kila mmoja moyoni mwake, tuna wasiwasi; sote isipokuwa Mendi. Mendi ni rabi, anatoka Urusi, sehemu ya chini ya Milimani Carpathian iliyokaliwa na mchanganyiko wa makabila mengi, kila mtu huongea kama lugha tatu, na Mendi anaziongea saba. Anajua mengi, licha ya kuwa rabi, yeze ni mpambanaji Myahudi, mwanaaisimu, alikuwa mpiganaji mzalendo na mwanasheria; yeze si mwankemia lakini anataka kujaribu vilevile, ni mtu mdogo lakini mshupavu, mshujaa na mwenye akili nydingi.

Balla ana penseli na wote wanamfuata. Hatuna uhakika ikiwa tutaweza kuandika, tungependa kujaribu.

Kohlenwasserstoffe, Massenwirkungsgesetz: Majina ya Kijerumanii ya misombo na sheria za kemikali: nashukuru akili yangu, kwa kweli

sikuitunza sana lakini bado inanitumikia vizuri.

Tazama Alex. Mimi mwanakemia: je! Nina uhusiano gani na huyu Alex? Anasimama mbele yangu, anapanga kola ya koti langu takribani; anachukua kofia yangu kisha ananiwekea kichwani, halafu anarudi nyuma, anaangalia matokeo, ananiangalia kwa hali ya kuchukiza na kugeuka akinung'unika: – *Was für ein Muselman Zugang!* – Je! Ununuzi mpya chakavu huyu!

Mlango umefunguliwa. Madaktari watatu wameamua kwamba makandidati sita watafanya mtihani asubuhi. Yule wa saba hapana. Na mimi ndimi yule wa saba, nina namba ya juu kabisa, lazima nirudi kazini. Baada ya mchana Alex anakuja kunichukua; bahati mbaya we, sitawenza hata kuwasiliana na wengine ili wanijulishe “wameuliza maswali gani?”.

Mara hii tupo! Tunapopanda daraja, Alex ananiangalia kwa chuki, anaona aibu kwa sura yangu mbaya. Ananichukia kwa sababu mimi Mwitaliano, kwa sababu mimi Myahudi na kwa sababu, kati ya wengine, mimi ndimi ninayetofautiana zaidi na fikra zake za kijeshi kuhusu ume. Kwa mlinganisho, hata hajui kitu, na akiwa na majivuno kwa kutoweza, anaona shaka kubwa kuhusu uwezo wangu wa kushinda mtihani.

Tumeingia. Yupo *Doktor* Pannwitz tu, Alex, akiwa na kofia mkononi, anamwambia kwa sauti ya chini: – ...ni Mwitaliano, yupo katika *Lager* tangu miezi mitatu tu, ni karibu *kaputt...* *Er sagt er ist Chemiker...* – lakini yeye Alex anaonekana kuwa na mashaka juu ya haya.

Kwa kifupi Alex alikuwa anauzuliwa na kuwekwa pemberi, nami najihisi kama Aedipus mbele ya *Sphinx*. Fikra zangu ni sawa, na najua kwamba sasa hivi hatari ni kubwa; na mimi najihisi msukumo ndani yangu yaani nitoweke, nisifanye mtihani.

Pannwitz ni mrefu, mwembamba na nywele zake ni za rangi ya kitani: macho yake, nywele zake na pua yake ni kama Wajerumani wote wanapaswa kuwa nazo, na anaketi kwa kutisha nyuma ya deski ya pekee. Mimi, *Häftling* 174517, nasimama katika ofisi yake iliyo ofisi ya kweli, safi, nadhifu na wazi, na nafikiri nitaacha doa la uchafu popote nitakapogusa.

Alipomaliza kuandika, aliinua macho na alinitazama.

Tangu siku ile, nimemfikiria *Doktor Pannwitz* mara nyingi na kwa njia nyingi. Nilijiliza mwendo wake wa ndani, kama mwanamume binafsi, ni mwendo gani; na anafanya nini nje ya Upolimishaji na ya ufahamu wa kihindi-kijerumani; na hasa, nilipokuwa tena mtu huru, nilitamani nikutane naye tena, lakini sio kwa kisasi, lakini kwa uchunguzi wangu kwa roho ya kibinadamu.

Kwa sababu tazamo lile halikwepo kati ya wanaume wawili, na kama ningeweza kueleza vizuri tabia ya tazamo lile, lililopita kwa ukuta wa glasi wa tangisamaki kati ya wanadamu wawili wanaokaa malimwengu mawili, angeeleza pia kiini cha uwazimu mkubwa wa Ujerumani wa tatu.

Yale ambayo sisi sote tulifikiri na tulisema kuhusu Wajerumani yalifahamiwa wakati uleule punde hivi. Ubongo uliotawala macho yale ya kibuluu na mikono yale laini ulisema: “Kitu hicho kilicho mbele yangu ni cha aina ambayo, bila shaka, ni sawa kukiuu. Na hapo, mwanzoni ni lazima kuyakinisha kwamba hakina kitu fulani cha kutumia”. Na kichwa changu, kama mbegu za boga tupu: “Macho ya kibuluu na nywele za rangi ya kimanjano ni kali kabisa. Haiwezekani kuwasiliana naye. Mimi mtaalum wa kemia madini. Mimi mtaalum wa kemia kaboni. Mimi mtaalum...”.

Na hoja ilianzishwa, huku Alex ambaye ni mfano wa tatu wa zoolojia, alikuwa akipiga miayo na kusaga meno yake kule pembeni alipokuwapo.

– *Wo sind Sie geboren?* – anasema nami akitumia neno la *Sie*, maana yake ni “*lei*”³ kwa kiitaliano: loh! *Doktor Ingenieur Pannwitz* hana ucheshi. Jamani! Hajitahidi hata kidogo kuongea Kijerumani kinachoeleweka zaidi.

– Nimepata digrii mjini Turin mwaka 1941, *summa cum laude*, – na, huku nakisema haya, nahisi siaminiwi, kusema kweli mimi pia siamini, inatosha kutazama mikono yangu michafu na iliyoyeruhiwa, na suruali yangu ya mfungwa wa vita iliyotiwa matope. Lakini mimi ndimi,

yule mwenye digrii kutoka Turin, bali, hasa wakati huu haiwezekani kuwa na shaka kuhusu mimi ni nani mbele yake, na hakika wingi wa makumbuko ya kemia kaboni, ingawa ulegevu mrefu, unajibu swalii kwa utii usiotarajiwa; na tena ulevi huu wa kufahamu na furaha hii ninayohisi kama ni ya joto mishipani mwangu, mi naitambua vizuri, ni homa ya mtihani, homa *yangu* ya mitihani *yangu*, yaani uhamasishaji ule wa hiari wa vitivo vyote vya kimantiki na fikra zote ambazo wenzangu shulenii waliniionea wivu.

Mtihani ulikuwa ukienda vizuri. Kama ninavyotambua, naona nilikuwa nimekua katika kimo. Sasa ananiuliza tasnifu yangu ni juu ya maada gani. Lazima nijitahidi sana ili nipate mafuatano haya ya makumbuko yaliyo mbali sana: ni kama nijaribu kukumbuka matokeo ya umwilisho wa awali.

Kitu fulani kinanilinda. Aryan huyu mwenye nywele za rangi ya kitani na maisha yasiyo na matatizo yoyote anavutiwa sana na yale madaa yangu maskini ya zamani, yaani *Vipimo vya viboreshaji vya dielectri*: ananiuliza kama najua Kiingereza, ananionyesha kitabu cha Gattermann⁴, na tendo hili pia ni la kipuuzi na haliwezekani, nina maana hapo chini, upande mwagine wa seng'enge yenye miiba, kipo kitabu cha Gattermann sawa sawa na kile nilichokuwa nimekisoma huko Italia, wakati wa mwaka wa nne, nyumbani kwangu.

Basi sasa: msisimko ulionidhumisha wakati wote wa mtihani ghafla unapungua na kama mjinga asiye na sauti mimi nautazama ule mkono mweupe ambaao, huku ukitumia alama zisizoleweka, unaandika bahati yangu juu ya ukurasa mtupu.

— *Los, ab!* — Alex anarudi jukwaani, na mimi nikoo tena chini ya mamlaka yake. Anamsalimu Pannwitz akibonyeza visigino vyake, lakini anapokea konyezo dogo la jicho. Mi napapasapapasa kwa muda nikitafuta jinsi inayofaa kwa kuaga: lakini bure, kwa Kijerumani mi naweza kusema kula, kufanya kazi, kuiba, kufa; naweza kusema pia asidi ya sulfidi, shinikizo la anga, na jenereta la wimbi fupi, lakini sijui kabisa jinsi ya kuagana na mtu mheshimiwa.

Tupo tena darajani. Alex anarukaruka ngazi: viatu vyake ni vya ngozi kwa sababu yeze sio Myahudi, ni mwelesi miguuni kama mashetani ya *Malebolge*⁴. Ananigeuka kutoka chini akinifinya uso, wakati mimi ninashuka kwa shida na kwa kishindo kwa ajili ya mitalawanda yangu mikubwa iliyotengwa, huku nikiganda ukinguni kama ni mzee.

Inaonekana sawa, lakini afadhalii nisitegemee. Nafahamu sana hali ya *Lager* na najua kwamba lazima usifanye utabiri, hasa kama ni wa matumaini. Hakika ni kwamba nimetumia siku moja bila kufanya kazi, kwa hiyo usiku huu sitashikwa sana na njaa, na hii ni faida ya kweli na iliyopatikana.

Ili turudi huko Bude, lazima kupitia uwanjani panapojaa mihimili na chanja vilivyokusanywa. Kabe ya silingi inakata barabara, Alex anaishika kwa kupita juu yake, *Donnerwetter*, sasa anatazama mkono wake mweusi uliochafuka kwa mafuta ya kuponyoka. Wakati huo huo nilimfikia: bila chuki wala dhihaka, Alex anasugua mkono begani pangu, kiganja na mgongo wake, ili ausafishe, na atashangaa sana, yule Alex mkorofii asiye na hatia, ikiwa mtu yeote atamwambia kwamba, kwa sababu ya tendo lake hili, leo mi namhukumu, yeze na vile vile Pannwitz na wale wasiohesabika, wa muhimu na wasio muhimu, waliokuwapo kama yeze katika Auschwitz na kokote.

XI *Canto ya Ulysses*¹

Tulikuwa watu sita tukifuta na kusafisha ndani ya tanki la chini ya ardhi; mwanga wa mchana ulitufikia tukupitia mlango mdogo wa kuingilia. Ilikuwa kazi ya kifahari, kwa sababu hakuna mtu aliyetudhibiti; hata hivyo kulikuwa na baridi na mvua. Vumbi la kutu liliwaka chini ya kope zetu na kufanya koo na midomo yetu kuonja karibu kama damu.

Ngazi ya kamba iliyokuwa ikining'inia kutoka kwa kilango iliinuka: mtu alikuwa anakuja. Deutsch alizima sigara yake, Goldner alimwamsha Sivadjan; sote tukaanza tena kwa nguvu kufuta ukuta wa sauti ya chuma.

Hakuwa *Vorarbeiter*, alikuwa Jean, *Pikolo* wa *Kommando* yetu. Jean alikuwa mwanafunzi kutoka Alsace; ingawa alikuwa na umri wa miaka ishirini na minne, alikuwa *Häftling* mdogo zaidi wa *Kommando* ya Kemia. Kwa hivyo ilikuwa juu yake msimamo wa *Pikolo*, yaani mjumbe-kimaandiko, anayesimamia kusafisha kibanda, kutoa vifaa, kuosha bakuli, akihesabu saa za kazi za *Kommando*.

Jean aliongea vizuri sana Kijerumani na Kifaransa: mara tu walipotambua viatu vyake kwenye hatua ya juu ya ngazi, kila mtu aliacha kununa: – *Also, Pikolo, was gibt es Neues?*

– *Qu'est-ce qu'il y a comme soupe aujourd'hui?*

... *Kapo* alikuwa katika hali gani? Na jambo la viboko ishirini na tano kwa Stern? Hali ya hewa ilikuwaje nje? Alikuwa amesoma gazeti? Jiko la kiraia lilikuwa na harufu gani? Ilikuwa saa ngapi?

Jean alikuwa amependwa sana na *Kommando*. Lazima ujue kwamba cheti cha *Pikolo* ni cha hatua ya juu sana katika uongozi wa *Prominenz*: *Pikolo* (ambaye kwa kawaida ana umri usio zaidi wa kumi na saba) haifanyi kazi kwa mikono, anaweza kupata chakula kinachobaki chini ya sufuria na anaweza kukaa siku nzima karibu na jiko: “kwa hivyo”

ana haki ya kupata posho zaidi ya nusu, na ana nafasi nzuri ya kuwa rafiki na msiri wa *Kapo*, tena rasmi anapewa naye nguo na viatu vyake viliviyotupwa. Sasa, Jean alikuwa *Pikolo* wa peke yake. Alikuwa mwerevu na mwenye nguvu, na wakati huo huo alikuwa mpole na mwenye urafiki: wakati akifanya mapigano yake ya siri dhidi ya kambi na dhidi ya kifo kwa uthabiti na ujasiri, hakupuuza kudumisha uhusiano wa kibinadamu na ndugu walio na upendeleo mdogo; kwa upande mwingine, alikuwa hodari na mvumilivu kwa kujithibitisha kwa imani ya Alex, yaani *Kapo*.

Alex alikuwa ametimiza ahadi zake zote. Alikuwa amejidhihirisha kuwa mnyama mkali na msaliti, akiwa na silaha na ujinga thabiti na madhubuti, isipokuwa akili yake na mbinu zake kama mtaalam na mtesaji kamili. Hakuwahi kukosa nafasi ya kujitangaza kuwa na kiburi kwa damu yake safi na pembetatu yake ya rangi ya kijani, na alionyesha dharau na kiburi kwa wanakemia wake masikini na wenye njaa: – *Ihr Doktoren! Ihr Intelligenten!* – aligugumia kila siku wakati aliwaona wakikusanyika na bakuli *wakinyoosha* kwa mgawo wa posho. Kuelekea *Meisters* raia alikuwa mtiifu sana na mtumishi, na kwa SS alihifadhi uhusiano wa urafiki mzuri.

Alitishwa wazi wazi na daftari ya *Kommando* na ripoti yake ya matendo ya kila siku, na hii ndiyo ilikuwa njia ambayo *Pikolo* alikuwa amechagua kumfanya awe muhimu kwao. Ilikuwa ni kazi ya polepole, ya tahadhari na ya hila, ambayo *Kommando* nzima ilikuwa imeifuata kwa mwezi mmoja kwa kusitasita; lakini mwishowe ulinzi wa nungu ulipenya, na *Pikolo* alithibitisha ofisini, kwa kuridhika kwa wote wanaohusika.

Ingawa Jean hakutumia vibaya msimamo wake, tulikuwa tayari tumeona kwamba neno lake, lililosemwa kwa sauti sahihi na wakati unaofaa, lilikuwa na uwezo kubwa; mara kadhaa lilikuwa tayari ameweza kuokoa wengine wetu kutoka kwa mjeledi au shutumu kwa SS. Tulikuwa marafiki kwa wiki moja: tuligundulika ghafla wakati wa nafasi ya kipekee ya kengele ya ndege, lakini baaadaye, tukichukuliwa na mpigipigo mkali wa *Lager*, tuliweza kuagana kwa haraka tu, kwenye vyoo, kwenye nyumba ya kunawia.

Akining'inia kwa mkono mmoja kutoka kwa ngazi inayoyumbayumba, aliniambia:

— *Aujourd'hui c'est Primo qui viendra avec moi chercher la soupe.*

Hadi jana alikuwa Stern, ambaye alikuja kutoka Transylvania na alikuwa na macho ya msalaba; sasa huyu alikuwa amepotea umuhimu wake kwa sababu sijui ni hadithi gani ya mifagio ilioibwa kutoka ghalani, na *Pikolo* alikuwa ameweza kuunga mkono uhitaji wangu kama msaidizi katika “*Essenholen*”, katika huduma za chakula.

Alikwenda nje, nami nikamfuata, nikipepesa katika mwangaza wa mchana. Kulikuwa na joto nje, jua lilikuwa likiondoa kutoka ardhi ya kimafuta harufu nyepesi ya rangi na lami vilinikumbusha pwani ya majira ya joto ya utotoni mwangu. *Pikolo* alinipa moja ya nguzo mbili, na tukaanza kutembea chini ya anga safi ya Juni.

Nilianza kumshukuru, lakini alinikatiza, haikuwa lazima. Unaweza kuona milima ya Carpazi iliyofunikwa na theluji. Nilipumua hewa safi, nilihisi ndani yangu uvumilivu usio wa kawaida.

— *Tu es fou de marcher si vite. On a le temps, tu sais.*

Chakula kilipatiwa kilomita moja mbali; basi ilikuwa ni lazima kurudi na sufuria ya kilo hamsini iliyokwama kwenye nguzo. Ilikuwa kazi ya kuchosha kabisa, lakini ilihuisha safari nzuri bila mzigo, na fursa inayofaa kila wakati kukaribia jikoni.

Tulipunguza mwendo wetu. *Pikolo* alikuwa mtaalam, alikuwa amechagua njia hiyo kwa busara ili tungefanya safari ndefu, tukitembea angalau saa moja, bila kuamsha mashaka. Tulizungumza juu ya nyumba zetu, Strasbourg na Turin, kusoma kwetu, masomo yetu. Kuhusu mama zetu: kumbe! kama mama wote wanavyofanana! Hata mama yake alimshutumu kwa kuwa hakujua kamwe alikuwa na pesa ngapi mfukoni mwake; hata mama yake atashangaa akiweza kujuu kuwa amefaulu, kwamba siku hadi siku alifanikiwa.

SS mmoja alipita kwa baiskeli. Ni Rudi, yaani *Blockführer*. Simama, tena kwa umakini, uvue kofia. — *Sale brute, celui-là. Ein ganz gemeiner Hund* —. Je! Haijalishi kwake kuzungumza Kifaransa au Kijerumanii? Yeye

hajali, anaweza kufikiria katika lugha zote mbili. Alikuwapo mkoani Liguria kwa mwezi mmoja, anapenda Italia, angependa kuifunza Kiitaliano. Ningefurahi kumfundisha Kiitaliano: hatuwezi kuifanya? Tunaweza. Hata mara moja, jambo moja ni zuri kama lingine, jambo muhimu ni kutopoteza wakati, kutopoteza saa hii.

Limentani, yule kutoka Rome, anapita, akikokota miguu yake, na bakuli lililofichwa chini ya koti lake. *Pikolo* ni mwangalifu, hushika maneno machache ya mazungumzo yetu na kuyarudia akicheka: – Supu, sham – ba, ma-ji.

Frenkel, yaani yule jasisi, anapita. Kaza mbio, huwezi kujua, yule hufanya ubaya kwa ubaya.

...Canto ya Ulysses. Nani anajua jinsi na kwa nini ilinijia akilini: lakini hatuna wakati wa kuchagua, saa hii sio saa tena. Ikiwa Jean ni mwerevu ataelewa. Ataelewa: leo nimekuwa nikijihisi hodari sana.

...Dante ni nani. *Divina Commedia* ni nini. Unahisi hisia gani ya mambo mapya ikiwa unajaribu kuelezea kwa kifupi *Divina Commedia* ni nini. *Jehanamu/Inferno* imepangwa vipi, na adhabu ni nini. Virgil ni Sababu, Beatrice ni Theolojia.

Jean ni mwangalifu sana, na ninaanza, polepole na kwa makini:

Pembe kubwa ya mwali wa kale
Ilianza kubomoka, ikinung'unika,
Hata kama ule ambaao upepo unachosha.
Kisha, kanda hapa na pale ikipiga
Kana kwamba ni ulimi ulioongea
Ikatoa sauti yake, ikasema: wakati ambapo...

Hapa nimesimama na kujaribu kutafsiri. Msiba gani: Dante masikini na Kifaransa masikini! Walakini, uzoefu unaonekana utafaa: Jean anakubali tabia ya kushangaza ya lugha hiyo, na ananishauri neno linalofaa kuifanya iwe “ya zamani”.

Na baada ya “Wakati ambapo”? Hakuna kitu. Tundu kwenye kumbukumbu “Kabla Enea aliiitaja”. Tundu lingine. Sehemu fulani

isiyoweza kutumiwa inakuja juu: “...huruma Ya baba mzee, wala upendo unaofaa Ambao Penelope ilibidi umfurahishe...” itakuwa sahihi?

...Lakini nilijiweka mwenyewe kwenye bahari iliyopanwa.

Kuhusu haya, ndio nina uhakika, naweza kumwelezea *Pikolo*, jinsi ya kutofautisha kwa nini “nilijiweka mwenyewe” sio “*je me mis*”, ina nguvu na ujasiri zaidi, ni dhamana iliyovunjika, ni kujitupa mwenyewe kupita kwa kizuizi, tunajua msukumo huu vizuri. Bahari kuu: *Pikolo* amesafiri baharini na anajua inamaanisha nini, ni wakati upeo wa macho unapojifunga wenyewe, huru sawa na rahisi, na sasa hakuna kitu kingine zaidi ya harufu ya bahari: vitu vitamu vya mbali kwa ukatili.

Tumefika huko *Kraftwerk*, mahali ambapo wale wa *Kommando* ya kuweka kebo wanafanya kazi. Lazima yupo mhandisi Levi. Tazama, kinaoneka kichwa tu nje ya mfereji. Ananipungia mkono, yeye ni mtu mwerevu, sijawahi kumwona chini, hakusema juu ya kula.

“Bahari kuu (*mare aperto*)”. “Bahari kuu (*mare aperto*)”. Najua yanafanya shairi na “Jangwa (*diserto*)”: “...yule rafiki Mdogo wa kike, ambaye sikuachwa”, lakini sikumbuki kama yanakuja mbele au nyuma. Na safari pia, ile safari ya kishujaa iliyopitia Nguzo za Hercules, inasikitisha vipi, nalazimishwa kuihadithia kwa nathari: ukufuru gani. Niliooka aya moja tu, lakini inafaa kusimama:

...Ili huyo mtu asijiweke mbali zaidi.

“Ajiweke”: ilinibidi kuja huko *Lager* ili nigundue kuwa ni usemi sawa na hapo awali, na “nilijiweka”. Lakini mimi simwambii Jean, sina uhakika ni wazo muhimu. Je! Kuna mambo mengine mangapi inayabidi kusemwa, jua tayari liko juu, adhuhuri iko karibu. Nina haraka, haraka ya hasira.

Hebu, angalia *Pikolo*, sikiliza na uwe makini, nahitaji uelewe:

Fikirieni mbegu yenu:
Hamkuumbwa kuishi kama wanyama,
Lakini mfuate wema na maarifa.

Kama vile mimi pia nilikuwa nikisikia kwa mara ya kwanza: kama mlío wa tarumbeta, kama sauti ya Mungu. Kwa muda mfupi, nilisahau mimi ni nani na nipo wapi.

Pikolo anaomba nirudie. *Pikolo* mtu mzuri, ameona kuwa ananisaidia. Au labda ni jambo zaidi: labda, ingawa tafsiri ni butu na elezo ni baya na la haraka, ye ye amepokea ujumbe, amesikia kuwa unamhusu, kwamba unawahu su watu wote wanaosumbua, na haswa sisi; na kwamba inatuhusu sisi wawili, ambao tunathubutu kufikiria juu ya mambo haya na nguzo za supu kwenye mabega yetu.

Marafiki wangu nillwafanya wenyewe akili...

...nami najitahidi, lakini bure, kueleza neno la “-a akili” lina maana ngapi. Hapa tena kuna pengo, wakati huu halilwezi kutengenezwa. “...taa ilikuwa chini ya mwezi” au kitu kama hicho; lakini kwanza? ... Hakuna wazo, “*keine Abnung*” kama wanavyosema hapa. Samahani *Pikolo*, nilisahau angalau beti nne za mistari mitatu .

– *Ça ne fait rien, vas-y tout de même.*

...Mlima uliponitokea, mweusi
Kwa umbali, na ulinionekana mrefu hivyo
Na mi sijawahii kuona mwingine.

Ndiyo, ndiyo, “mrefu kiasi”, sio “mrefu sana”, pendekezo mfululizo. Na milima, ilipooneka kutoka kwa mbali... milima... Loh, *Pikolo*, *Pikolo*, sema neno fulani, ongea, usiniache nifikirie milima yangu, ili yotokea gizani pa jioni nilipokuwa ninarudi Turin kutoka Milan kwa treni!

Basi, lazima tuendelee, haya ni mambo ya kufikiria si ya kuzungumzia. *Pikolo* anasubiri na kuniangalia.

Ningekupa supu ya leo kwa kujua jinsi ya kuunganisha “sikuwa na nyine” kwa mwisho. Najitahidi kujenga kwa mashahiri, nafunga macho, nauma vidole vyangu: lakini haifai, kinachobaki ni kimya. Beti nyine zinanichezea akilini: “...Ardhi iliyolia ilikupa upепо...”² hapana, ni kitu kingine. Imechelewa, imechelewa, tumewasili jikoni, lazima tuhitimishe:

Mara tatu ilimfanya ageuke na maji yote,
Mara ya nne inua tezi nyuma
Na upinde huenda chini, kama wengine walivyopenda ...

Ninamshikilia *Pikolo*, ni muhimu kabisa na ya lazima asikilize, na alewe maneno haya “kama wengine walivyopenda”, kabla ya kuchelewa mno, kesho yeye au mimi tunaweza kufariki, au kutoonana tena, lazima nimwambie kumweleza juu ya Zama za Kati, juu ya kosa la tarehe la kibinadamu na la lazima na walakini lisilofikiriwa, na mengine zaidi, kitu kikubwa sana ambacho mimi mwenyewe nimeona sasa tu, katika ufahamu wa sekunde moja, labda sababu ya hatima yetu, ya kuwapo kwetu hapa leo...

Sasa tupo mstarini kwa kupata supu, kati ya umati wa watu waovu na wenye kuchakaa wa wamiliki wa supu wa *Kommandos* zingine. Wageni wanajazana nyuma yetu. – *Kraut und Rüben?* – *Kraut und Rüben* –. Imetangazwa rasmi kuwa leo supu hiyo ni ya kabichi na tanipu: – *Choux et navets.* – *Kaposzta és répák.*

Hatimaye bahari ilifungwa juu yetu.

XII

Matukio ya majira ya joto

Wakati wa majira ya kuchipua, usafirishaji mwingi ulikuwa umefika toka Hungaria; mfungwa wa vita mmoja juu ya wawili alikuwa Mhungaria, na Kihungaria kimekuwa ni lugha ya pili kambini, baada ya Kiyahudi.

Mwezi wa Agosti 1944, sisi tuliokuwa tumeingia tangu miezi mitano iliyopita, siku hizi tulikuwa kwenye kundi la wazee. Kwa hiyo, sisi wa *Kommando 98* hatukushangaa kwamba ahadi zilizotolewa, tena mtihani wa kemia uliopitishwa, hazikuleta faida yoyote: hatukushangaa wala kusikitika sana: tuseme kwamba wote tulikuwa na hofu kidogo kwa mabadiliko: “Wakati badiliko linapotokea, litakuwa baya zaidi” kama methali moja kambini ilivyosema. Kwa kawaida, tuseme kwamba mara nyingi uzoefu umetuonyesha kwamba kufanya utabiri ni bure: kwa nini tujisumbue kwa kuona wakati ujao, huku kila tendo letu, kila maneno yetu hayawezi kuushawishi? Tulikuwa *Häftlinge* wazee: ujuzi wetu ulikuwa “kutojaribu kabisa kuelewa”, yaani kutowaza wakati ujao na kutojisumbua kuhusu jinsi au kuhusu kila kitu kitakwisha lini: kutouliza maswali na hasa kutojiuliza maswali.

Kumbukumbu za maisha yetu ya zamani zilikuwa ndani yetu, lakini zilikuwa hafifu na mbali, na kwa hiyo tamu na za huzuni, kama, kwa kila mmoja, zilivyo zile kumbukumbu za utotonu na za vitu vyote vilivyokwisha; kwa kinyume, kwa kila mmoja wetu, wakati wa kuingia hapa kambini ulikuwa asili wa ufuatano tofauti wa kumbukumbu zilizokuwa karibu na tena ngumu, zinathibitishwa mara kwa mara na uzoefu wa siku hizi, kama yalivyo yale majeraha yanayofunguliwa kila siku.

Habari tulizopata kiwandani – majeshi ya marafiki huko Normandia,

shambulio la Urusi na jaribio la jinai dhidi ya Hitler ambalo lilikuwa limeshindwa – zilikuwa zimepandisha mawimbi ya tumaini makali na ya kupita upesi. Siku kwa siku, kila mmoja alikuwa anahisi kwamba nguvu zake zilikuwa karibu zinakwisha na hamu ya kuishi pia ilikuwa karibu inayeyuka, na tena akili ilikuwa imetiwa giza; nchi za Normandia na Urusi zilikuwa mbali sana na majira ya baridi karibu mno: njaa na upweke zilikuwa za kweli, huku mambo yote mengine yalikuwa yanaonekana kama sio halisi, hata haikuwezekana kufikiri kwamba kuna dunia na wakati ghairi ya ulimwengu wetu wa tope, na wakati wetu uliokuwa haufai na tisti ambazo hatukuweza kufikiria mwisho wao.

Kwa watu walio hai, vipimo vya wakati huwa na thamani ambayo ni kubwa zaidi kadiri zinavyoongezeka rasilimali za ndani za wale wanaoipitia, lakini kwetu, masaa, siku na miezi zilikuwa zinamiminika pole pole toka wakati ujao ndani ya wakati wa zamani, na kila siku polepole mno; zilikuwa mbaya na sio za kufaa, mambo ambayo tulikuwa tukijaribu kuyaondoa haraka iwezekanavyo. Ulipokwisha wakati wa zamani ambapo siku zilikuwa zikifuatana kwa furaha, siku za thamani sana zilizokamilika; wakati ujao usiobadilika ulikuwa mbele yetu wenye rangi ya kijivu, kama kizuio kisichoshindika. Kwetu, historia ilikuwa imesimama.

Lakini mwezi wa Agosti 1944, milipuko ya mabomu ilianzishwa juu ya Upper Slesia na iliendelea, bila utaratibu, wakati wa majira ya joto na majira ya kupukutika kwa majani hadi anguko la mwisho.

Huko Buna, kazi ya kutisha iliyokuwa ya utaratibu, mbaya na tena ya pamoja, ilisimama ghafula, na mara iligeuka katika shughuli za fujo, zilizofadhaika. Siku ambayo utengenezaji wa mpira ya sintetiki ungepaswa kuanzishwa, na mnamo Agosti ilionekana kuwa karibu sana, pole pole ilicheleweshwa, na Wajerumani hawakuzungumzia tena.

Kazi ya kweli ilikoma kabisa; uwezo wa kundi kubwa la watumwa uligeuka pengine, na siku baada ya siku ulikuwa umepata halifu zaidi na wa adui. Kila mara lilipotokea shambulio jipya, ilitubidi kutengeneza mivunjo mipyta; kukongolea na kusogezza mashine zenye sehemu nyingi

ambazo zilikuwa zimeanza kazi zao tangu siku chache tu; kujenga haraka haraka makimbilio na kingo ambazo, wakati wa shambulio la pili zinafumbulika hazifai kabisa na hazina maana.

Sisi tulikuwa tumedhani kwamba kila kitu kitaweba kuwa cha kupendeza zaidi kuliko uchoshi wa siku ndefu zisizobadilika, na ubaya wa taratibu na wa kawaida uliokuwapo huko Buna; lakini ilitubidi tughairi wakati mahali pa Buna palipoanza kuanguka kwa vipande vipande popote, yaani palionekana kuwa chini ya laana ambayo sisi pia tulihisi kuhusika. Ilitubidi kutokwa jasho kwenye uvumbi na mabaki ya majengo yenyе moto sana, na kutetemeka kama wanyama tukijibana chini huku ndege za kutupia makombora zilikuwa zikizuka kwa hasira yao yote; wakati wa jioni tulikuwa tunarudi kambini tukiwa na kiu kali na kuvunjwavunjwa na uchovu; zile zilikuwa jioni ndefu na za upepo mwangi za majira ya joto ya Kipoland, na tulikuwa tukikuta fujo kambini: hakuna maji ya kunywa na ya kuogea, hakuna supu kwa mishipa mitupu, hakuna taa ili tulinde mkate kutoka njaa ya mwingine, na kwa kupata tena, kesho yake, viatu na mavazi katika ghasia ya giza na ya makelele ya *Block*.

Huko Buna Wajerumani wa kiraia walikuwa wakali sana, wakiwa katika ukatili wa mtu mwenye uhakika anayeamka na kujikuta nje ya ndoto ndefu ya utawala, na anaona anguko lake mbele yake na hawesi kulielewa. Hatari ilipofika, *Reichsdeutsche* wa *Lager*, na wanasiasa pia walitambua kifungo cha damu na cha ardhi. Tukio jipya lilitrudisha nyuma, yaani kwenye msingi, mchanganyiko wa machukio na hali ya kutolewana na lilitenga tena zile kambi mbili: wanasiasa pamoja na wale wa pembetatu za rangi ya majani na SS waliona au walidhani kuona, juu ya nyuso zetu dhhaka na furaha yenyе uchungu za kisasi. Wale walikubaliana kuhusu haya na kwa hiyo walizidisha mara mbili ukatili wao.

Hakuna hata Mjerumani mmoja ambaye aliweza kusahau kwamba sisi tulikuwapo upande wa pili: yaani upande wa wapandaji wale wabaya waliokuwa wanasafriri kwenye anga ya Kijerumani, kama kwamba ndio

hao walikuwa mabwana, juu ya kila kizui na wanapinda chuma cha kazi zao bora, kila siku wakileta mauaji nyumbani mwao, yaani ndani ya nyumba za watu wa Ujerumani ambazo bado hazijanajisiwa.

Kuhusu sisi, hatuwezi kuogopa kwa sababu tumeshaharibika. Wale wachache ambao bado walikuwa na uwezo wa kuelewa na kusikia waliwahi kupata nguvu mpya na matumaini kutoka mashambulio kwa makombora; wale ambao bado hawajashindwa kabisa na njaa, mara nyingi walichukua fursa ya wakati wa hofu ya pamoja ili wafanye safari kwenye jiko la kiwanda na ghalani. Safari hizi ziliwu za hatari mara mbili (zaidi ya hatari kwa sababu ya mashambulio, uizi uliofanywa wakati wa hatari ulikuwa umeadhibiwa kwa kunyongwa). Lakini wengi wao walistahimili hatari na shida mpya kwa moyo mgumu: haukuwa uvumilivu wa kufahamu lakini ufu wa wanyama waliofugwa kwa mapigo na hawakuumwa tena mapigo.

Sisi hatukuruhusiwa kuingia kwenye makazi ya kivita. Wakati ardhi ilipoanza kutetemeka, tulikuwa tukijikokota, kuduwa na kuchechemea kupitia mioshi inayochoma kutokana na mabomu ya machozi, mpaka kwenye nyanda gugu za kutisha na zisizo na mimea, zilizofungwa katika boma la Buna; kule tulikuwa tumelaza kama wafu, mmoja juu ya mwingine, ingawa tulikuwa tukihiisi utamu wa kupitia wa viungo vilivyokuwa vimepumzika. Tuliangalia kwa macho makavu nguzo za moshi na za moto zikilipuka karibu nasi: katika vipindi vyta utulivu, tukiwa tumejaa kelele jepesi lakini la kutisha ambalo kila Mzungu analifahamu tulichuma, kutoka kwa ardhi tuliyokuwa tumeikanyaga mara mia, mchicha wa porini na maua dhaifu ya *chamomile* na tuliyatafuna kimya kimya.

Kengele ilipokwisha, tulikuwa tumerudi kwetu kutoka sehemu mbali mbali kama kundi la kondoo wengi, wasiohesabika, walio kimya na kuzoea hasira ya watu na ya vitu; na tumerudia kazi yetu ya kila siku iliyokuwa inachukiza kama kawaida, na zaidi ya hayo, bure na haina maana.

Katika dunia hii iliyokuwa imetikiswa sikuzote na mitetemeko ya mwisho uliokaribia, kati ya nchi mpya na matumaini na kipindi cha utumwa uliokomaa, ilitokea kwamba nilikutana na Lorenzo.

Historia ya husiano yangu na Lorenzo ni ndefu na fupi pia, rahisi na ngumu pia, ni historia ya wakati na hali ambazo zimefutwa na kila ukweli uliopo, na kwa hiyo siamini kwamba itaeleweka kwa jinsi tofauti ambayo mambo ya hadithi na historia ya zamani yanaeleweka.

Kwa kweli, hii ni historia fupi: mfanyakazi wa kiraia Mwitaliano alinipatia kipande cha mkate na mabaki ya posho yake ya kila siku kwa miezi sita; alinizawadia sweta lake lililoja viraka; kwa ajili yangu aliandika na kutuma kadi Italia, na alinirudishia majibu. Kwa yote haya hakuomba wala kukubali malipo, kwa sababu alikuwa mwema na mkarimu, na akafikiri kwamba wema hauna bei.

Lazima yote haya yasioneokane madogo. Kesi yangu haikuwa ya pekee, kama nilivyosemwa, wengine kati yetu walikuwa na mahusiano mbali mbali na watu wa kiraia, na walikuwa wanafaidika mahitaji ya lazima: lakini yalikuwa mahusiano ya aina tofauti. Wenzetu walikuwa wanazungumzia kwa tamko lililokuwa na maana mbili, na tena na maneno yanayodokezwa kama wanaume wa tanashati wanavyozungumzia husiano zao na wasichana: yaani mambo ya mapenzi ambayo wanaweza kujivuna au kuonewa wivu. Lakini mambo haya ya mapenzi, hata kwa dhamira za kipagani, yapo kati ya wema na ubaya; kwa sababu hii kungekuwa si sahihi kuzungumza juu yao kwa kuridhika mno. Vivyo hivyo *Häftinge* wananaena kuhusu “walinzi” wao na “marafiki” wa kiraia: na wanajifanya wasiri, bila kutaja majina yao, ili wasipate matatizo na pia kwa kutokuwa na maadui wa mapenzi. Wale wazoefu zaidi, yaani wale wanaotamanisha sana kama Henry kwa mfanu, hawazungumzii kabisa; wanafunika mafanikio yao kwa utando wa siri isiyoeleweka, wanadokezea na kuonya kwa fumbo ili wasikilizaji waamini hadithi iliyochanyikiwa na ya kusisimua kwamba hufaidhika upendeleo wa watu wa kiraia wenye nguvu na wakarimu. Na hayo yote kwa makusudi maalu: umaarufu wa kuwa na bahati, kama tulivyosema,

una manufaa makubwa kwa wale wanaojua sana kuzungukwa nao.

Umaarufu ya mbembezi, ya yule “anayepanga”, inaansha wivu, dhihaka, dharau na sifa. Yule anayejionyesha wakati anakula chakula ‘kilichopangwa’ anakadiriwa kwa ukali; tendo hili linamaanisha ukosefu wa adhabu na heshima, zaidi ya ujinga mkubwa. Vile vile kuuliza maswali juu ya mambo haya kumefikiriwa ni ujinga na ujeuri “Nani alikupatia? Umempata wapi? Umefanyeje?”. Nambari Kubwa tu, wapumbavu wa bure na wasio na walinzi ambao hawafahamu chochote kuhusu mazoezo ya *Lager*, wanauliza maswali hayo; lakini maswali haya hayajibowi, au yanajibika “*Verschwinde, Mensch!*”, “*Hau' ab*”, “*Uciekaj*” “*Schiess' in den Wind*”, “*Va chier*” yanayomaanisha “*Potelea mbali*”, sentensi hizi zipo nyangi kwa kilugha cha kambi.

Yuko pia ambaye anashughulikia kampeni za ujasusi zisizo rahisi na za subira kwa kufichua mtu wa kiraia ama kundi la kiraia walio walinzi wa mtu na halafu anajaribu kila njia ili achukue nafasi yake. Yanazuka mapambano ya kuwa kwanza yasiyo na mwisho, haya ni magumu zaidi kwa yule aliyeshindwa kwa sababu mtu wa kiraia mmoja ambaye amekwisha “*zoea*” ni wa faida zaidi tena wa uhakika kuliko mwingine ambaye yuko mwanzoni mwa mawasiliano nasi. Ni mtu wa kiraia wa thamani zaidi, kwa sababu ya mapenzi na ya kimwili: anafahamu misingi ya “*mipango*”, sheria zake na hatari zake, na zaidi ya hayo ameonyesha kuwa anaweza kushinda vizuuo vya tabaka.

Kusema kweli, kwa maoni yake mtu wa kiraia sisi ni wale wasioguswa. Wale wa kiraia, kwa uwazi wa kutosha, na kwa digrii zote zilipo kati ya dharau na huruma, wanafikiri kwamba ikiwa tulihukumiwa kwenye maisha yetu haya, kwa kuwa hali zetu ni za chini kabisa, lazima tuwe na hatia yak osa la ajabu na kubwa sana. Wanatusikia tunaongea lugha tofauti ambazo wao hawaelewi, na wanahisi sauti zetu kama zile za wanyama; wanatufikiria watumwa wasio na nywele, heshima na jina, ambao kila siku hupigwa, kila siku wa ovyo ovyo, na hawakuona kwenye macho yenu nuru ya uasi au ya amani au ya imani. Wanatufahamu kama ni wezi na wasioaminifu, wenye madoa ya matope, wa ovyo ovyo na

wenye njaa, na wakichanganya athari kwa sababu, wanatukadiri kuwa tunastahili kukataliwa kwetu. Nani ataweza kutofautisha nyuso zetu? Kwao sisi “*Kazett*”, yaani umoja wa upande wowote.

Bila shaka, haya yote hayawazuif watutupie mara kwa mara kipande cha mkate au kiazi, au kutupa, baada ya mgao wa “*Zivilsuppe*” kiwandani, sahani zao za kukwaruza na za kurudisha kuoshwa.

Wao wanafanya hivyo ili waepuke mtazamo fulani wa mwenye njaa na wa usumbufu, ama kwa msisimko wa wakati wa utu, ama kwa udadisi wa rahisi wa kutuona tunavyokimbia kila mahali ili kupigania tonge, tena kwa unyama na bila heshima, mpaka yule mwenye nguvu zaidi anapolimeza kwa pupa, na wengine wote wanaondoka wakiona aibu na kuchechemea.

Sasa, kati yangu na Lorenzo hakuna hata moja ya haya yaliyotokea. Hata kama sio muhimu kutaka kutaja sababu ambazo maisha yangu, kati ya maelfu ya mengine yanayolingana, yameweza kushinda jaribio, na bado nipo hai naamini ni kwa sababu ya Lorenzo; na sio kwa msaada wake wa nyenzo lakini kwa kuwa amenikumbusha sikuzote, kwa kuwapo kwake, kwa jinsi yake ya kuwa mwema, kwamba bado ulimwengu mwema upo nje ya ule wetu, kwamba kitu na mtu fulani ni bado safi, asiye fisadi wala mshenzi, mgeni wa kuchukia na kuogopa; kitu kisichobainika, na uwezekano wa mbali wa wema, kwa sababu zote hizi kuishi kunafaa.

Wahusika wa kurasa hizi sio watu. Utu wao umezikwa, au wameuzika wao wenyewe, chini ya kosa walilotesekaau kulitenda. SS wabaya na wajinga, *Kapos*, wanasiasa, wahalifu, wale maarufu wakubwa na wadogo mpaka *Häftlinge* wasiotofautishwa na watumwa, ngazi za tabaka majununi ilityoakiwa na Wajerumani, vinavyonganishwa katika huzuni ya pamoja ya ndani.

Lakini Lorenzo alikuwa mtu; utu wake ulikuwa halisi na usiochafuliwa; alikuwa nje ya ulimwengu huo wa kukataa. Kwa ajili ya Lorenzo, ilinitokea nisisahau kuwa mtu mimi mwenyewe.

XIII *Oktoba 1944*

Tulitumia nguvu zetu zote ili majira ya baridi yasifike. Tulikamata kila saa ya hali ya hewa fufutende, kila mara jua lilipotaka kupunga, tulijaribu kuchelewesha jua angani bado kidogo, lakini bure. Jana jioni jua lilijilaza kabisa katika msuko wa ukungu mchafu, dohani na nyaya, na leo asubuhi majira ya baridi yamefika.

Sisi tunajua maana yake nini, kwa sababu mwaka jana – yaani majira ya baridi – tulikuwa hapa, na wengine watajifunza mapema. Maana yake ni kwamba, wakati wa miezi hii, tangu mwezi wa Oktoba mpaka mwezi wa Aprili, kati yetu tulio kumi, watu saba watakufa. Yule ambaye hatakufa, ataona uchungu dakika kwa dakika, kila siku, kwa siku zote: tangu alfajiri hadi saa ya mgawo wa supu ya jioni, atapaswa kusimama kwa misuli migumu, kurukaruka mguu kwa mguu, kutikisatikisa mikono chini ya makwapa ili aweze kuvumilia bardi. Itambidi atumie mkate wake kwa maglavu, na kupotea masaa ya usingizi kwa kuyashona yatakaposhonelewa. Kwa sababu itakuwa haiwezekani kula nje, itatubidi tule vyakula vyetu kibandani, tena tukiwa tumesimama kwa sababu kila mmoja ana nafasi kubwa kama kiganja cha mkono na hairuhusiwi tuegemee vitandani. Wataumwa wote wana majeraha mikononi, na ili tupate kutibiwa jeraha, kila jioni lazima tusubiri kwa muda na kusimama katika theluji na baridi.

Kama njaa yetu si hisia ya yule asiyekula chakula raka moja, hivyo jinsi yetu ya kusikia baridi ingehitaji jina lisilo la kawaida. Sisi tunasema “njaa, tunasema “uchovu”, “hofu”, na “uchungu”, tunasema “majira ya baridi”, lakini haya ni maneno yaliyo na maana tofauti. Haya ndiyo maneno huru, yaliyotungwa na kutumiwa na watu huru walioishi, wakiwa na furaha, na kuwa na uchungu, nyumbani mwao. Ikiwa

Lager zingelidumu zaidi, lugha mpya na kali ingelitungwa; na tunahisi tunaihitaji kwa kueleza maana ya kufanya kazi siku nzima tukishindana na upepo, kwa hali ya hewa iliyo chini ya digrii sifuri, tukivaa shati, chupi, koti na kaputula ya marekani, na mwilini udhaifu na njaa na ufahamu wa mauti yajayo.

Kwa jinsi tunavyoona tumaini limeisha, hivyo leo asubuhi ni majira ya baridi. Tilitambua tulipotoka nje ya kibanda kwa kwenda kuoga: nyota hazikuwapo, hali ya hewa ya giza na ya baridi ilitoa harufu ya theluji. Asubuhi mapema, katika uwanja wa Mwito, kwa mkutano wa kuenda kazini, hapakuwa na mtu aliyeongea. Tulipoona theluji ya kwanza, tulifikiri kwamba, ikiwa mwaka jana wangalitumbia kwamba tungalionia bado majira ya baridi ndani ya *Lager*, tungalikwenda kugusa kimia cha umeme; na sasa pia tungekwenda, kama tukiwa na akili, kama sivyo kwa baki hili lisilo la maana lakini la maana la tumaini hilo lisilotangazwa.

Kwa sababu “majira ya baridi” yana maana nyingine pia.

Majira ya kuchipua yaliyopita, Wajerumani walijenga hema kubwa mbili uwandani pa *Lager* yetu. Kila moja, kwa majira ya joto, iliwapokea zaidi ya watu elfu moja; siku hizi hema zimekongolewa, na wageni elfu mbili wanajaza mno vibanda vyetu. Sisi tulio wafungwa wa zamani, tunajua kwamba Wajerumani hawapendi utovu huu wa taratibu na kwamba jambo fulani litatokea ili tupunguzwe kwa namba.

Michaguo ilisikika kama ipo karibu sana. “*Selekcja*”: lile neno nusu la kilatini na la kipolandii linasikika mara moja, mara mbili, mara nyingi, limetiwa kati ya mazungumzo ya kigeni; mwanzoni lilikuwa halitambuliwi, halafu linajionyesha vizuri zaidi na mwishoni linatudhulumu.

Leo asubuhi Wapolandi wanasema: “*Selekcja*”. Wapolandi ni wale wa kwanza wanaopata habari, na kwa kawaida wanajaribu zisitangazwe kwa sababu kujua kitu chochote wengine bado hawajakijua kutakuwa ni faida. Wakati wote watakapojuwa kwamba uteuzi unakaribia, yale matendo madogo ambayo mtu ataweza kujaribu kuyatenda ili avuke

(kwa mfano, kumhonga daktari au mkuu fulani kwa mkate au kwa tumbaku; kupitia kibandani kwa kuenda Ka-Be na kadhalika, na yote katika muda barabara, ili aipige chenga tume) yatakuwa uhozi wao.

Siku zinazofuata, hali ya *Lager* na ile ya kiwanda ilikuwa imejaa “*Selekja*”: hakuna mtu ajuaye habari halisi na wote wanazungumza kuhusu hiyo, hata wafanyakazi huru, Wapolandi, Waitaliano, Wafaransa, ambao tunawaona kwa siri kazini. Haiwezekani kusema kwamba hali yetu ya ndani imeshikwa na ulegevu. Tabia yetu ya pamoja ni kama kizimwe na haina kila aina ya mapenzi, kwa hiyo haiwezi kuwa geugeu. Kupigana dhidi ya njaa, baridi na kazi hakuachi nafasi kwa fikra, ingawa ni fikra hiyo. Kila mtu ana jibu lake la pekee, lakini wachache sana wana mikao ambayo ingeonekana sawa kwa sababu ya ukweli, yaani uvumilivu au ukosefu wa tumaini.

Wale wanaoweza kutenda wanatenda; lakini hawa ni wachache kwa sababu kutoroka uteuzi ni ngumu sana, Wajerumani wanafanya haya kwa makini na kwa bidii.

Wale ambao hawawezi kutenda wanajaribu kujilinda kwa njia nyingine. Vyooni na chumbani pa kunawia, sisi tunatazamana vifua, matako, mapaja, na wenzetu wanatutuliza: – Usiwe na wasiwasi, haitakuwa zamu yako... *du bist kein Muselmann...* lakini mimi... – na wao pia wanaweka kaputula zao chini na shati juu.

Hakuna mtu amkataye mwingine sadaka ya aina hii: hakuna mtu aliye na uhakika kuhusu nasibu yake hata apende kumhukumu mwingine. Mimi pia nilimwambia Mzee Wertheimer uwongo mkubwa; nilimwambia kwamba akihojiwa, lazima ajibu ana miaka arobaini na mitano, na asisahau anyolewe jioni mbele, kwa vyo vyote hata atumie robo ya mkate; na kwamba, asiwe na wasiwasi, na hatuna ukweli kwamba ni uteuzi kwa gesi: si amesikia toka *Blockältester* kwamba waochaguliwa watakwenda Jaworszno kwenye kambi ya kupata ahueni?

Ni muhali kwamba Wertheimer atumaini: anaonyesha umri kama miaka sitini, ana mishipa iliyovimba daima, hasikii vizuri kwa sababu

ya njaa. Lakini anaenda kitandani mtulivu na kwa furaha, na, ikiwa mtu anamwuliza maswali, anamjibu kwa maneno yangu ambayo siku hizi ni neno la siri la kambi: mimi mwenyewe niliyarudia kama, kila jambo moja moja, nilivyosikia yamesemwa na Chajim aliye huko *Lager* tangu miaka mitatu iliyopita, na kwa kuwa ni mtu mwenye nguvu na kakawana, anajiamini sana; na mimi nilimwamini.

Kutokana na msingi huu mdogo, mimi pia nimepitia uteuzi mkubwa wa Oktoba 1944 kwa utulivu usio wa kufahamika. Nilikuwa mtulivu kwa sababu nilikuwa nimeshinda kujihadithia uwongo wa kutosha. Jambo ambalo sikuchaguliwa limetegemea kwanza na bahati na walihakikisha kwamba itibari yangu ilikuwa imewekwa juu ya msingi wa kweli.

Monsieur Pinkert pia, bila kujali, alionekana amehukumiwa kifo: inatosha kuangalia macho yake. Ananiita akinashiria, na kwa hali ya kutania ananiambia yote aliyoyajua – hawezi kusema nani alimjulisha – na kwa kweli mara hii kuna habari mpya: Ukao wa Baba mtakatifu, kwa Msalaba Mwekundu wa Kimataifa... kisha, ye ye mwenyewe anathibitisha kwamba, hamna hatari ya aina yoyote kwake na kwangu: alipokuwa raia – kama tunavyojua – ye ye alikuwa mtu wa ubalozi wa Ubelgiji mjini Warsaw.

Basi, kwa jinsi mbalimbali, siku hizi za vijilia zinaposimuliwa zinaonekana kama za kuumiza zaidi ya uwezekano wa kibinadamu, zinapitapita kama siku nyininge.

Maongezi ya *Lager* na Buna hayajapunguzwa, kazi, baridi na njaa zinatosha tuendelee kuwa waangalifu kabisa.

Leo si siku ya Jumapili na tena si ya kazi, *Arbeitssonntag*: tunafanya kazi mpaka saa saba mchana, kisha tunarudi kambini ili tuoge, tunyolewe na kwa mkaguo wa kigaga na matitiri kiwandani, kwa siri, sote tulijulishwa kwamba uteuzi utakuwa leo.

Habari imefika, kama kawaida, pamoja na kivuli cha mambo yenye hitilafu na shuku: leo asubuhi uteuzi ulianza katika zahanati: asilimia ilikuwa ya saba kwa mia kwa jumla, yaani ya thelathini, hamsini kwa mia ya magonjwa. Huko Birkenau dohani ya Mahali Pachomwapo maiti

panatoa moshi tangu siku kumi. Lazima ifanyizwe nafasi kwa ajili ya usafirishaji mkubwa sana utakapofika kutoka *ghetto* ya Porsen. Vijana wanawaambia vijana kwamba watachuguliwa wazee wote. Watu wazima wanawaambia wazee kwamba watachaguliwa wagonjwa tu. Watakatazwa wataalum. Watakatazwa Wayahudi Wajerumani. Watakatazwa wale wa Nambari Ndogo. Utachaguliwa wewe. Nitachaguliwa mimi.

Kwa kawaida, tangu saa saba kamili mchana, kiwanda kinaanza kuwa kitupu na umati mrefu sana wa watu wa rangi ya kijivu uanapita safu safu kwa masaa mawili mbele ya vituo vya usimamizi, ambapo kama kila siku tunahesabiwa na kuhesabiwa tena, na mbele ya bendi ambayo, kwa masaa mawili bila kikomo, inapiga muziki na sisi, wakati wa kuingia na kutoka nje, lazima kulinganisha hatua zetu kufuatana muziki huu.

Inaonekana kwamba kila kitu kinaendelea kama kawaida, dohani ya meko hutoa moshi, na mgawo wa supu unaanzishwa. Lakini baadaye kengele inasikika na hapo ndipo tunaelewa kwamba imetokea.

Kwa sababu kengele hii inalia kila siku alfajiri, na hapo ndipo ni mwamko, lakini inapolia baada ya mchana ina maana ya “*Blocksperrre*”, yaani kujitenga kibandani, na hiyo inatokea wakati ambapo uteuzi ulipo, kwa sababu hata mmoja asitoroke, na waliochaguliwa wanapoondoka kwenda kwenye gesi, na kwa sababu hata mmoja awaone safari yao.

Blockältester wetu anajua kazi yake. Ameyakinisha kwamba wote wameshaingia ndani, amefunga mlango kwa ufunguo, amempatia kila mmoja cheti yenyenamba, jina, kazi, umri na utaifa, na alitoa amri kila mmoja avue kabisa na abaki na viatu tu. Hivyo, tukiwa uchi na cheti mkononi, tutasubiri tume ifike kibandani kwetu. Sisi ni kibanda namba 48, lakini hatuwezi kujua mbele ikiwa wataanza toka kibanda namba 1 au 60. Kwa vyovyyote, kwa saa moja tunaweza kuvumilia, maana hatuwezi kukaa chini ya mablanketi vitandani kwa kupata joto.

Wengi wameshasinzia, na ghafla mfululizo wa amri, makufuru na mapiga unamaanisha kwamba tume inakaribia. *Blockältester* na wasaidizi wake, kwa ngumi na makelele, toka chini ya bweni, wanaweka mbele

foleni ya wale walio uchi waliopagawa na hofu, na wanawasumbua kwa kusonga ndani ya *Tagesraum*, ambayo ni mahala pa Uongoziwa Kijeshi. *Tagesraum* ni chumba kidogo cha mita saba kwa minne: uwindaji ulipokwisha, ndani ya *Tagesraum* ulikazwa umoja wa watu uliokuwa wa moto na mshupavu, uliovamia na kujaza kabisa kila kona na unagandamiza ukutani pa ubao hata unazifanya zidate.

Sasa tupo sote ndani ya *Tagesraum*, na zaidi ya kutokuwa na muda, hakuna nafasi kwa hofu. Hisia ya miili ya joto inayogandamiza popote ni ya pekee na tena ya kupendeza. Lazima pua iwe juu ili tuweze kupumua, tena inatubidi tusikunje vibaya au kupotea kile cheti tulicho nacho mkononi.

Blockältester amefunga mlango wa *Tagesraum*-bweni na ameifungua ile mingine miwili ambayo toka *Tagesraum* na bwenini inaelekea nje. Hapa, mbele ya milango hii, yupo mwamuzi wa bahati yetu aliye askari wa SS asiye na kamisheni. Kulia kwake yupo *Blockältester* na kushoto yupo afisa ugavi wa kibanda. Kila mmoja wetu, anayetoka uchi nje ya *Tagesraum* katika hali ya hewa baridi ya Oktoba, lazima apite kwa mbio zile hatua chache zilizo kati ya milango hii miwili na mbele ya wale watatu, ampatie SS kile cheti na aingie tena kwa mlango wa bwenini. Yule SS, katika sehemu ya sekunde kati ya vivuko viwili vinavyofuatana, akitazama usoni na mgongoni anaamua majaliwa yakila mmoja wetu, na anampa cheti yule aliye upande wake wa kulia kwake au mwininge aliye upande wa kushoto, na maana yake ni kuishi au kufa kwetu. Katika kipindi cha dakika tatu au nne kibanda kimoja chenye watu mia mbili “kimefanywa”, na alasiri kambi nzima yenye watu elfu kumi na mbili.

Mimi, nilijejazwa nyumbani pa kuhifadhi maiti pa *Tagesraum* nilihisi pole pole shinikizo la kibinadamu karibu nami likipungua, na mara zamu yangu ilifika. Kama wengine wote, nilipita kwa mwendo wa haraka na mwepesi, nikijaribu kuweka kichwa changu juu, kifua mbele, na misuli ikilegea na kuonekana wazi. Kwa pembe ya jicho nilijaribu kutazama nyuma, na ilionekana kwangu kwamba cheti changu kiliishia upande wa kulia.

Huku tukirudi bwenini taratibu, tunaweza kuva tena. Bado hakuna anayejua kwa uhakika hatima yake, kwanza kabisa ni lazima ijulikane ikiwa vyeti vilivyohukumiwa vilikuwa vile vilivyokabidhiwa kulia au kushoto. Hakuna maana sasa kuepusha hisia za mtu na mwenzake kwa mambo ya kishirikina. Wote wanakusanyika karibu na wazee zaidi, na waliodhoofika zaidi, “*Muselmann*” zaidi; kama vyeti vyao vilikwenda upande wa kushoto, ndio maana kwamba upande ule ni upande wa waliohukumiwa.

Hata kabla uteuzi haujaisha, wote wameshajua kwamba upande wa kushoto ulikuwa kwa kweli “*schlechte Seite*”, upande mbaya. Kwa kawaida, kulikuwa na makosa fulani: René kwa mfano, kijana na mwenye nguvu, aliishia upande wa kushoto, labda kwa sababu amevaa miwani, labda kwa sababu anatembea akiinama kidogo, kama wadhaifu wa macho wanavyotembea, lakini inawezekana pia kwamba lilikuwa kosa tu: René alipita mbele ya tume mara moja mbele yangu, na labda kunaweza kuwa na makosa na vyeti vyetu. Nawaza na kuwazua halafu nazungumza na Alberto, na tunakubaliana kwamba nadharia tete inawezekana: sijui nitafikiri nini kesho au baadaye; leo hainisababishi hisia yoyote.

Vivyo hivyo labda ilikuwa kwa Sattler, mkulima mnene kutoka Transylvania ambaye siku ishirini zilizopita alikuwa bado kwake; Sattler hajui kijerumani, hakuelewa kabisa imetokea nini na amebaki pembeni akitia kiraka shati lake. Inanibidi niende kumwambia hatahitaji tena shati lake?

Hakuna cha kushangaza kuhusu makosa haya: uchunguzi ni wa haraka sana na usio na maana, na, kwa hali yoyote, jambo muhimu kwa utawala wa *Lager* si kwamba wafungwa wa vita wasio na maana zaidi waondolewe, bali ni kwamba kufanya nafasi zitengenezwe haraka kulingana na asilimia maalum.

Kibandani mwetu uteuzi umeisha, lakini unaendelea katika vingine, kwa hiyo lazima tukae ndani. Lakini kwa sababu mabakuli ya supu yamefika, *Blockältester* anaamua kuendelea kwa mgawo. Wachaguliwa

watapata posho mbili. Sikupata kujua ikiwa hii ilikuwa mpango wa hisani na tena wa kejeli ulioanzishwa na wale *Blockälteste* au amri wazi ya SS, lakini kwa kweli, kwa vipindi vyta siku mbili tatu (mara kwa mara virefu zaidi) kati ya uteuzi na ondokeo, waliohukumiwa huko Monowitz-Auschwitz hufurahishwa kwa fadhili hii.

Ziegler anatoa sahani yake, anapata posho ya kawaida, halafu amekaa anasubiri. – Unataka nini tena? – *Blockältester* anauliza: yeye hajui kwamba Ziegler apewe supu zaidi, anamfukuza akimsukuma, lakini Ziegler anarudi akisisitiza kwa unyenyekevu: yeye aliwekwa upande wa kushoto, wote waliona, *Blockältester* lazima aende kuangalia cheti: ana haki ya posho mbili. Anapoipata, anarudi mvumilivu na kula kitandani.

Sasa kila mmoja anakunakuna chini ya sahani kwa kijiko kupata chengechenge za supu, na inasikika shamrashamra ya madini na maana yake ni kwamba siku imeisha. Kimya kinashinda polepole, na papo hapo, toka kitanda changu kilicho ghorofani pa tatu, namwona na namsikia Mzee Kuhn anayesali, kwa sauti, na kofia kichwani, akining’iniza kifua kwa nguvu. Kuhn anashukuru Mungu kwa sababu hakuchaguliwa.

Kuhn ni mwenda wazimu. Haoni kwamba kando kando yake kitandani yupo Beppo, Mgiriki ambaye ana miaka ishirini, kesho kutwa ataenda kwenye gesi, na anajua, na anakaa ametandama na anakazia macho taa bila kusema neno na kutofikiri kitu? Si Kuhn anajua kwamba mara ijayo itakuwa mara yake? Si Kuhn anaelewa kwamba hilo lilikuwa limetokea leo ni chukizo la pekee na hakuna sala, samaha wala fidia ya wakosefu, basi hakuna kitu ambacho mtu atawenza kukifanya kitakachowez ka kumponya?

Ningekuwa Mungu, sala ya Kuhn ningeitema chini.

XIV
Kraus

Mvua inaponyesha tungependa kuwa na uwezo wa kulia. Ni mwezi wa Novemba, mvua inanyesha toka siku kumi zilizopita, na ardhi ni kama chini ya bwawa. Kila kitu cha kibao kina harufu ya nyoga.

Nikiweza kuendelea kwa hatua kumi upande wa kushoto, uko ubati, ningejificha mvua; litanitosha gunia tu kwa kujitanda mabegani, au tumaini ya moto ili nikauke; au kitambaa kibovubovu kimekaushwa nikivae katи ya shati na mgongo. Nafikiri, katи ya pigo moja la jembe na lingine, na nadhani kwamba kuwa na kitambaa kibovu kimekaushwa kungekuwa raha ya kukubali.

Sasa tumelowa kabisa na zaidi ya hivyo haiwezekani; lazima tujimudu kidogo iwezekanavyo, na hasa lazima tusifanye myendo mipya, ili tuzue sehemu nyingine ya ngozi igusane, bure, na nguo za barafu zilizorishai.

Kwa bahati nzuri, leo upopo hauvumi. Ajabu, kwa jinsi yoyote tunaona tumebahatika, kwani tukio fulani, labda dogo mno, linatuzuia ukandoni pa huzuni na linaturuhusu kuishi tena. Mvua unanyesha, lakini upopo hauvumi. Au, mvua unanyesha na upopo unavuma, lakini unajua kwamba leo jioni utapatiwa supu zaidi, na kwa hivyo, leo pia moyoni mwako utapata nguvu ya kuvumilia mpaka jioni. Au tena, mvua, upopo, na njaa ya kawaida, na hapo ndipo unafikiri kwamba kama itatubidi, ikiwa moyoni mwako utahisi – kama inavyotokea mara nyingi – kichomi na uchovu hata inaonekana upo chini; basi, wakati ule pia sisi tunafikiri kwamba tukitaka, wakati wowote, tunaweza kwenda kugusa uzio wa umeme, au kujitupa chini ya treni zinaokimbia, na hapo ndipo mvua ungeacha kunyesha.

Tangu leo asubuhi tulikuwa tumezama topeni, kwa miguu mipana,

bila kusonga miguu kutoka kwenye mashimo mawili yaliyochimbwa kwenye ardhi ya kunata; tukiyuayua viunoni kila pigo la jembe. Mimi nipo kwenye nusu ya shimo, Kraus na Clausner wapo chini, Gounan yupo juu yangu, usawa wa ardhi. Gounan ni mtu wa pekee anayeweza kuangalia popote, na kwa silabi moja moja, mara kwa mara, anamjulisha Kraus kuhusu uwezekano wa kuharakisha mwendo wa pigo au kupumzika, kulingana na nani anayepita njiani. Clausner anapiga sululu, Kraus ananipitishia udongo, na mimi ninampitishia Gounan ambaye anaurundika pembeni. Wengine wanaenda na kurudi kwa mikokoteni wakichukua udongo hatujui wapi, lakini hatujali, leo dunia yetu ni shimo hili la udongo tu.

Kraus amekosa pigo, na matope yanaruka na yanabanika kwenye magoti yangu. Hii sio mara ya kwanza, kwa hivyo na bila matumaini, ninamwonya kuwa makini: ye ye ni Mhungaria na haelewi vizuri kijerumani na hajui kabisa kifaransa. Ni mrefu sana, amevaa miwani na ana uso wa ajabu, uliopinda na mdogo: anapochecka anafanana na mtoto, na anapochecka mara nydingi. Anafanya kazi mno, na kwa nguvu mno: bado hajajifunza sanaa yetu ya chini ya kuokoa kila kitu, pumzi, harakati na hata fikra. Bado hajajua kwamba afadhali kupigwa, kwa sababu ukipigwa hutakufa, lakini utaweza kufa kwa kazi na tena vibaya, na utakapoona utakuwa umechelewa. Bado anafikiri...oh hapana, Kraus masikini, kule kwake sio kufikiri, lakini uaminifu wake wa kipumbavu wa mfanyakazi maskini ambao umekuja naye mpaka hapa, na sasa anadhani kwamba hapa ni kama nje, yaani mahali ambapo kufanya kazi ni tendo la uaminifu na la mantiki, na zaidi ya hayo ni la kufaa, kwa sababu kama wengine wanavyosema, kadiri unavyofanya kazi ndivyo unavyopata na unakula.

— *Regardez-moi ça... Pas si vite, idiot!* — Gounan anapiga kelele kutoka juu; kisha anakumbuka lazima atafsiri kwa kijerumani: — *Langsam, du blöder Einer, langsam, verstanden?* —; akiamini, Kraus anaweza kujiua kwa kazi, lakini sio leo, ambayo tunafanya kazi pamoja na mwendo wa kazi yetu uko chini ya ule wake.

Tazama! Hii ni kengele ya Idara ya Kabaidi, sasa wafungwa wa vita Waingereza wataondoka, ni saa kumi na nusu baada ya mchana. Baadaye watapita wasichana Waukraina, na hapo itakuwa saa kumi na moja, tutaweza kusimama, na tangu sasa, mwendo wa kurudi, mwito na udhibiti wa chawa zitatutenganisha na kupumzika.

Ni mkusanyiko, “*Antreten*” toka popote; toka popote wanasesere wa matope wanatambaa, wananyosha viungo vilivyojikunja, wanarudisha zana kwenye vibanda. Sisi tunainua miguu yetu kutoka shimonii, pole pole ili mitalawanda yetu isinyonywe kwenye matope na tunaondoka, tukining’inia na kudondoka ili tujiweke kwenye maandamano ya kurudi. “*Zu dreien*” watatu watatu. Nilijaribu kuwa karibu na Alberto, leo hatukufanya kazi pamoja, lazima tuulizane hali: lakini mtu fulani alinipiga kofi tumboni na nimerudi nyuma, loh, karibu na Kraus.

Sasa tunaondoka. *Kapo* anapiga mwendo kwa sauti kali: – *Links, links, links* –; Mwanzoni miguu inatumma, kisha, polepole tunaanza kupata joto na neva pia zinakunjuka. Pia leo, pia leo hii ambayo wakati waasubuhi ilionekana kama siku isiyoweza kushindwa na bila mwisho, tulitoboa katika dakika zake zote: sasa imelala, imekwisha na kusahauliwa, saa hizi haikuwa siku tu, haikuacha alama yoyote kwenye kumbukumbu za watu. Tunajua kwamba kesho itakuwa kama leo: labda mvua itanyesha zaidi au kidogo, au labda badala ya kuchimba udongo tutakwenda Idara ya Kabaidi kwa kupakua matofali. Au labda kesho vita vitakwisha, au sisi tutauawa wote au kuhamishwa kwenye kambi nyingine, au itatokea moja ya yale matukio mapya ambayo, kwa kuwa *Lager ni Lager*, yanatabiriwa daima kuwa yanakaribia na ya hakika. Lakini, kwa kweli, nani angeweza kufikiria kesho?

Kumbukumbu ni zana ya ajabu: muda wote nilipokuwa kambini mistari miwili, rafiki yangu aliyoandika zamani, ilikuwa ikicheza akilini mwangu:

...hatimaye siku moja
haitakuwa na maana tena kusema: kesho

Hii hapa. Unajuwa jinsi wanavyosema “kamwe” kwa istilahi ya kambini? “*Morgen früh*”, kesho asubuhi.

Sasa ni saa ya “*links, links, links und links*”, yaani saa ambayo huwezi kukosa hatua. Kraus ni mjinga, ameshapigwa teke na *Kapo* kwa sababu hawezi kutembea kwenye mstari: na mara anaanza kukonyeza na kujaribu kuongea kwa Kijerumani chake kibovu, sikiliza, sikiliza, anataka kuomba msamaha kwa yale matope, bado hajaelewa tupo wapi, lazima tuseme kwamba Wahungaria ni watu wa pekee.

Kupiga hatua kwa utaratibu na kutoa hotuba kwa kijerumani, kweli, na mara hii, namtahadharisha mimi kwamba alikuwa akikosea hatua, na nilimwangalia, nikaona macho yake, nyuma ya matone ya mvua kwenye miwani, na yalikuwa macho ya mtu Kraus.

Hapo ndipo lilitokea tukio la muhimu, na ni lazima nilihadthie sasa, labda kwa sababu hiyo hiyo ambayo liliwa limetokea wakati huo. Nilianza kumhadithia Kraus hadithi ndefu sana: kwa kijerumani kibovu, lakini polepole, nikijihakikisha kwamba baada ya kila sentensi alikuwa ameelewa.

Nilimhadithia kwamba nilikuwa nimeota ndoto, nilikuwa kwangu, nyumbani ambamo nilizaliwa, nimeketi mezani, na miguu chini ya meza, pamoja na familia yangu, na juu ya meza kulikuwa na vyakula vingi. Na yalikuwa majira ya joto, na nilikuwapo Italia: mjini Napoli?... ndio, hakuna haja ya kueleza zaidi. Na mara, kengele ya mlango ililia, nikainuka huku nikiwa na wasiwasi mwingi, nikaenda kufungua mlango, na nani alikuwa mlangoni? Yeye, yaani bwana Kraus Pàli, mwenye nywele zake, safi na mnene, alikuwa amevaa kama mtu huru, na alikuwa na kipande kikubwa cha mkate mkononi mwake. Kilo mbili za mkate uliokuwa bado wa moto. Basi “*Servus, Pàli, wie geht's?*” na nilikuwa nimefurahi sana, na nikamkaribisha ndani na nikaelezea familia yangu yeye ni nani, na alitoka mjini Budapest, na kwa nini alikuwa kalowana sana: kwa sababu alikuwa amelowana, vivyo hivyo, kama sasa. Nami nikampa chakula na vinywaji, na halafu kitanda kizuri, ulikuwa wakati

wa usiku, lakini kulikuwa na joto la ajabu, kwa hivyo baada ya muda mfupi tulikuwa tumekauka (ndio, kwa sababu mimi pia nilikuwa nimelowana sana).

Kraus alipokuwa raia, bila shaka alikuwa kijana mpole sana: hataishi kwa muda mrefu hapo ndani. Ni wazi, na inathibitisha kwa njia sawa na nadharia. Nasikitika sana kwa kutojua kihungaria, na hapa hisia zake zilivunja kingo, zikilipuka kwa mafuriko ya maneno yasiyoeleweka kwa lugha ya Kihungaria. Nimeelewa jina langu tu, lakini kutokana na ishara zake nzito mtu anaweza kusema kwamba anaapa na kutaka heri.

Masikini Kraus. Angejua kwamba ndoto ile sio ya kweli, kwamba sikuota chochote kinachohusiana naye, kwamba ye ye si kitu kwangu isipokuwa kwa muda mfupi tu, ye ye si kitu kama kila kitu hapa si kitu, isipokuwa njaa ndani yangu, na baridi na mvua nje.

XV

Die drei Leute vom Labor¹

Miezi mingapi ilikuwa imeshapita tangu tulipoingia kambini? Mingapi tangu niliondoka Ka-Be? Na tangu siku ile ya mtihani wa kemia? Na tangu uteuzi wa mwezi wa Oktoba?

Mara nyingi, Alberto na mimi tunaulizana maswali haya, na tena mengine pia. Tulipoingia, sisi Waitaliano wa treni namba elfu moja mia moja sabini na nne, tulikuwa tisini na sita; mionganoni mwetu ishirini na tisa tu tulibaki hai hadi mwezi wa Oktoba, na wanane walienda ‘uteuzini’. Sasa tupo ishirini na moja, na majira ya baridi yameanza tu. Na kati yetu, wangapi watakuwa hai mwaka mpya ujao? Wangapi wataona majira ya kuchipuwa?

Mashambulio yameshakwisha tangu wiki nyingi sasa; mvua ya mwezi wa Novemba umegeuka theluji, na theluji imetanda magofu. Wajerumanii wa Wapolandi wanakuja kazini wakivaa viatu virefu vyta mpira na nguo za manyoya za kuzuia baridi masikioni na suti zinazofunikwa, na wafungwa wa vita Waingereza wenye makoti yao ya manyoya ya ajabu. Katika *Lager* yetu hawajasambaza majoho isipokuwa kwa mwingine mwenye upendeleo; sisi ni *Kommando* maalum, ambayo, kinadharia, hatufanyi kazi nje; kwa hiyo sisi tumbeki na mavazi ya majira ya joto.

Sisi ni wanakemia, na kwa hiyo tunashughulikia magunia yenye phenylbeta. Tumefuta ghalaa baada ya mashambulio, katikati ya majira ya joto: chini ya mavazi, phenylbeta ilitubandikia mwili uliotokwa jasho na kutuuma kama ni ukoma; ngozi ilitoboka nyuso zetu katika magomba makubwa iliyochomwa. Halafu, mashambulio yalikuwa yameviza nasi tumeweka tena magunia ghalani. Kisha ghalaa ilikuwa imepigwa na sisi tumeweka magunia kwenye sela ya kikosi cha *Styrene*. Sasa ghalaa

ilikwisha tengenezwa, na lazima magunia yakusanywe ndani yake mara nyingine. Kidusi kigumu cha phenylbeta kinalowesha vazi letu la pekee, na kinatusindikiza kuchwa kucha kama ni kivuli chetu. Hata leo, faidaza kuwa katika *Kommando* ya kikemia ndio hizi zinazofuata: wengine wamepewa koti nzito na sisi hapana; wengine wanabeba magunia ya kilo hamsini ya sementi, na sisi magunia ya kilo sitini ya phenylbeta. Je, kama inavyoweza kufikiria mtihani wa kemia na madanganyo ya siku zile? Wakati wa majira ya joto, angalau mara nne ilikuwa imesemewa kuhusu maabara ya Dakta Pannwitz katika *Bau* 939, na ilisikika kwamba wachambuzi kwa Idara ya Upolimishaji.

Basi, sasa kila kitu kimekwisha. Hili ni onyesho la mwisho: majira ya baridi yameanza, nayo vita vyetu pia. Haiwezekani kuwa na shaka vitakuwa vya mwisho. Kila dakika ya siku tunapowahi kusikiliza sauti za miiliyetu ya kuhoji viungo vyetu, jibu ni moja tu: nguvu hazitatutosha. Karibu nasi kila kitu kinaonyesha mvunjo na aheri. Nusu kwa *Bau* 939 ni chungu la mabati yaliyopotoka na mafusi; kutoka kwenye mabomba makubwa mno ambapo zamani mvuke wenye joto kali ilinguruma, nguzo za barafu zenyе rangi ya samawati na zilizoumbuka, siku hizi, zinaning’inia chini. Buna iko kimya sasa, na wakati upepo unapondeza ukisikiliza, utawenza kusikia msisimko mdogo wa chini ya ardhi, yaani ni upande wa mbele wa jeshi unaokaribia. Kwenye *Lager* wafungwa wa vita mia tatu wamefika kutoka *ghetto* ya Lodz, waliohamishwa na Wajerumani kwa sababu Warusi walikuwa wakisonga mbele: walitupatia sauti ya vita vya kihadithi vilivyotokea katika *ghetto* ya Warsaw, walinenza kwa jinsi gani, mwaka jana, Wajerumani walikuwa wameshatokomea kambi la Lublin: mashiniganii nne mapembeni na vibanda vimechomwa; ulimwengu wa kiraia hautajulishwa abadan. Wakati wetu utafika lini?

Kama ya kawaida, leo asubuhi *Kapo* hufanya ugawaji wa makundi. Wale kumi wa Klorini Magnesiamu, waende kwa Klorini Magnesiamu: na wale wanaenda wakivuta miguu yao, pole pole iwezekanavyo, kwa sababu ile ya Klorini Magnesiamu ni kazi ngumu sana: lazima uwe kutwa nzima kwa miguu, hadi vifundo, kwenye maji ya kichumvi na ya

kibarafu yanayolowesha viatu, mavazi na ngozi. *Kapo* anashika tofali na kalitupa dhidi yao lakini wale wanaliepuka kwa

uzuzu bila kuongeza mwendo wao. Mambo haya ni ya kawaida, hutokea kila asubuhi, na mara nyingi inaonekana kwamba *Kapo* hataki kuumiza.

Wale wanne wa Scheisshaus, waende kazini kwao: na wale wanne wanaohusu kujenga choo cha kuvuta kipywa wanaenda. Ni lazima tujue kwamba, toka wakati ambapo treni zimefika kutoka Lodz na Transylvania, sisi tupo zaidi ya *Häftlinge*, yule mrasimu mjerumani asiyejulikana na anasimamia mambo yote haya alituhurusu kujenga “*Zweiplatziges Kommando-scheisshaus*” moja yaami choo cha kuvuta chenye nafasi mbili kilichokuwa kwa *Kommando* yetu tu. Sisi tunashukuru kupatiwa alama hii ya heshima inayotufurahisha kuwa katika *Kommando* yetu: lakini ni wazi kwamba hatutakuwa na udhuru wa kuondoka kazini na kuhusiana na watu wa kiraia. – *Noblesse oblige*, – anasema Henri anao uwezo mwingine.

Wale kumi na wawili wa matofali. Wale watano wa *Meister* Dahm. Wale wawili wa tangi. Hawapo wangapi? Watatu hawapo. Homolka aliyengia Ka-Be leo asubuhi, mfua chuma aliyefariki dunia jana, na Francois aliyehamishwa wapi na kwa sababu gani, hamna mtu ajuaye. Hesabu ni sawa; *Kapo* anaandika kwenye daftari na . amefurahi. Licha ya wale mashuhuri wa *Kommando*, tumebakia sisi kumi na wanane wa phenylbeta. Lakini ghafla jambo lisilobashirika linatokea.

Kapo anasema: – Dakta Pannwitz amejulisha *Arbeitsdienst* kwamba *Häftlinge* watatu wamechaguliwa kwa Maabara. 169509, Brackier; 175633, Kandel; 174517, Levi –. Kwa dakika moja tu masikio yangu yananivumia na Buna pananizungukia. Tupo Levi watatu kwenye *Kommando* 98, lakini *Hundert Vierundsiebzig Fünf Hundert Siebzehn* ndio mimi, bila shaka. Mimi ni mmoja mionganoni mwa wateule watatu.

Kapo anatuangalia akicheka kwa chuki. Mbelgiji mmoja, Mrumi mmoja na Mwitaliano mmoja: “*Franzosen*” watatu kwa jumla. Je, ndio kweli *Franzosen* watatu wamechaguliwa kwa peponi pa Maabara?

Wenzi wengi wanapongeza; yule wa kwanza ni Alberto anayefurahi kwa ukweli, asiyonea wivu hata kidogo. Alberto hana la kusema kuhusu bahati yangu nzuri, bali amefurahi sana, kwa ajili ya urafiki wetu na kwa sababu yeze pia atafaidika nayo: kwa kweli sisi wawili tumeshalinganishwa na maagano, yaani kila faida “inayotengenezwa” itagawanyika kwa pande mbili vile vile. Kwa kweli hana sababu ya kunionea wivu, kuingia Maabarani kutokuwa tumaini lake wala hamu yake. Damu mishipani mwake ni huru mno ili Alberto, rafiki yangu asiyetishwa, afikiri afugwe na desturi hii: silika yake inamsogea pengine, kuelekea mambo mengine, kuelekea mambo yasiyofikiriwa, ya papo hapo, ya kipyä. Bila kusita, Alberto anapendelea vita vya “kazi huru” isiyo ya uhakika badala ya kazi nzuri.

Mfukoni nina karatasi ya *Arbeitsdienst*, ambapo imeandikwa kwamba *Häftling* 174517, kwa sababu ni mfanyakazi maalum, ana haki ya kupata shati na chupi mpya, na atanyolewa kila Jumatano.

Buna pamechambuliwa, panalala chini ya theluji ya kwanza, panyamavu na pagumu kama ni maiti ya kupita kiasi; kila siku husikia paipu za *Fliegeralarm*; Warusi wapo mbali kama kilometra themanini. Uwanda mkuu wa elektrisiti umesimamishwa, nguzo za Methanol hazikwepo tena, katika ya mita ya acetylene minne, mitatu ilitokomea. Kila siku wafungwa wa vita “waliochukuliwa” kutoka kwenye kambi zote za Upoland mashariki huja ovyo ovyo kwenye *Lager* yetu; wachache huenda kazini, wengine bila shaka huendelea safari yao kwenda Birkenau na Dohani. Posho ya kila siku imepunguzwa tena. Ka-Be pamejaa, *E-Häftlinge* wameleta kambini homa ya vipele vyekundu, dondakoo na homa ya chawa.

Lakini Häftling 174517 alipewa cheti ya mfanyakazi maalum, na ana haki ya kupata shati na chupi mpya na atanyolewa kila Jumatano. Hamna mtu ajidaiye kuwaelewa Wajerumani.

Tulipoingia maabarani hali yetu ilikuwa ya hofu na shaka, tulikuwa tumezuliwa kama wanyama watatu wa porini wanaoingia mjini.

Je, sakafu ni laini na safi iliyoje! Haya ni maabara sawasawa kama maabara mengine yoyote. Meza tatu ndefu za kazi zilizojaa vitu miamia vinavyojulikana. Pemberi vyombo vya glasi vinavyotiririka, usawa wa uchambuzi, stovu ya *Heraeus*, thermostati *Höppler*. Harufu inanifanya nishtuke kama mjeledi: harufu nyepesi na ya kunukia ya maabara ya kemia kaboni. Kwa dakika moja tu, kwa ukatili uliotoweka mapema chumba kikubwa cha Chuo Kikuu chenye giza, na mwaka wa nne, na hali nzuri ya hewa ya mwezi wa Mei huko Italia zinanirudia akilini.

Herr Stawinoga anatupa mahali pa kazi. *Stawinoga* ni Mjerumani-Mpolandi bado kijana, mwenye uso mkali lakini mchovu na wenye huzuni. Yeye pia ni Dakta: sio mwanakemia, lakini (*ne pas chercher à comprendre*) mwanaisisimu; walakini yeye ni mkuu wa maabara. Hapendi kuzungumza nasi, lakini haonekani mwenye nia ya kudhuru. Anatuita “*Monsieur*”, jina la kuchekesha na la kutaataa.

Maabarani, hali ya hewa ni nzuri sana: pimajoto inatia ishara ya 24°. Sisi tunafikiri kwamba wanaweza kuamua tuoshe vyobo vya glasi, au kufagia, au kubeba mitungi ya hidrojeni, kazi yoyote, lakini kwetu ni muhimu kubaki hapo ndani, na tatizo la majira ya baridi haitakuwa tena. Na baadaye, tatizo la njaa pia itafumbuliwa bila taabu. Je, watataka kutupeckua kila siku tutakapotoka nje? Na, angalo itakuwa hivyo, kila tutakapoomba kwenda chooni? Hapania. Na hapo ndani zipo sabuni, gesi na alkuli. Nitashona mfuko wa siri ndani ya koti, nitapatana na yule Mwingereza anayefanya kazi karakanani na kafanya biashara ya gesi. Tutaona ikiwa ufuatiliaji utakuwa mkubwa au sio: lakini siku hizi mi nipo *Lager* tangu mwaka mmoja mbele, na najua kwamba kama mtu anataka kuiba, na anapanga yote kwa makini, hamna ufuatiliaji au utafutaji ambao utamzuia.

Kama inavyoonekana, bahati ikipita njia zisizojulikana inafanya sisi watatu, tuliokuwa tumeonewa wivu na wale elfu kumi waliohukumiwa, hatutaona baridi na njaa majira haya ya baridi. Katika hali hizi, watu ambao hawana maarifa ya *Lager* kama sisi tunayo, labda wangelivutiwa na tumaini la kuishi na fikra za uhuru. Sisi hapania, sisi tunajua kama

mambo haya yanavyoendelea; yote haya ni zawadi ya majaliwa, kwa hiyo ni ya kufurahia sana zaidi iwezekanavyo, na bila kukawia: lakini uhakika wa kesho hatunao. Nikivunja glasi moja ya kwanza, nikikosa upimaji wa kwanza, nikisinzia tu, nitarudi tena kuchakaa katika theluji na upepo, hadi nitakapokuwa na mimi pia tayari kwa Dohani. Na, zaidi ya hayo, nani ataweza kujua itatokea nini Warusi watakapofika?

Kwa sababu Warusi watafika. Ardhi inatetemeka chini ya miguu yetu, mchana na usiku, mshindo wa mzinga, ulio na mlion wa polepole na wa chini, unavuma bila kikomo katika kimya cha Buna. Hangai ko na thabiti zimejaa hewa. Wapolandi hawafanyi kazi, Wafaransa wanatembea wakipiga pua. Waingereza wanatupigia ukope, na wanatusalimu kwa siri na alama ya 'V' kwa kidole cha shahada na kidole cha katii; na mara nyingi sio kwa siri.

Lakini Wajerumani hawataki kusikia wala kuona, wamefungwa katika deraya ya ukaidi na ujinga wa kusudi. Mara nyingine tena, waliamua tarehe ya kuanzisha uzalishaji wa mpira wa kufanyizwa: itakuwa tarehe 1, mwezi wa Februari 1945. Wanajenga mahali pa salama na mahandaki, wanatengeneza vilivyoharibika, wanajenga; wanapiga vita, wanaamuru, wanapanga na wanaaua. Je, si waweza kufanya mengine? Ni Wajerumani: matendo yao hayakufikiriwa wala kuthinitiwa, lakini yanafuata tabia na riziki walizozichagua kwao. Hawaweza kutenda kwa jinsi tofauti: ukiuma mwili wa mtu aliye karibu kufa, jeraha itaanza kupona, ingawa mwili utakufa baada ya siku moja.

Sasa, kila asubuhi, wakati wa mgawanyiko wa makundi, *Kapo* anatuita sisi watatu wa Maabara, “*die drei Leute vom Labor*”, kabla ya wengine. Huku kambini, asubuhi na jioni, hakuna kitu kinachotofautiana na kundi la kondoo, lakini wakati wa mchana, nilipo kazini, nakaa ndani ya nyumba yenye joto, na hamna mtu anayenipiga; naiba na nauza sabuni na gesi, bila hatari ya aina yoyote, na labda nitapewa pia tiketi kwa viatu vya ngozi. Je, hii yangu inaweza kuitwa kazi? Kufanya kazi ni kusukuma magari ya treni, kubeba boriti, kuvunja mawe, kuondoa udongo kwa mwiko, kushika machukio ya chuma ya kibarafu kwa mikono mitupu.

Bali, mimi naketi siku nzima, nina daftari na penseli, tena nimepewa pia kitabu ili niweze kukumbuka tarika za uchambuzi. Nina toto la kasha ambamo naweza kuweka kofia na mifuko ya mikono, na ninapotaka kutoka nje inatosha nimjulisse *Herr Stawinoga*, asiyekataa hata mara moja na nikichelewa haulizi maswali; anaonekana anaumia moyoni kwa uharibifu unaomzungu.

Wenzi wa *Kommando* wanani onea wivu, na wana haki; si lazima nifurahi ndani yangu? Lakini, asubuhi, ninapokimbilia ukali wa upopo na napitia kirimba cha mlango wa Maabara, kandokando nami yuko mwenzi wangu wa kila dakika ya pumziko, wa Ka-Be na wa Jumapili za mapumziko: yaani uchungu wa kukumbuka, kichomi kikali na cha zamani cha kujisikia mtu, vinanishika kama mbwa wakati dhamira inatoka nje ya giza. Hapo ndipo nashika penseli na daftari, na naandika yale ambayo nisingeweza kumwambia mtu yejote.

Halafu, wapo wanawake. Tangu miezi mingapisijawahi kumwona hata mwanamke mmoja? Mara kwa mara, huko Buna tuliona wafanyakazi wa kike Waukraina na Wapolandi waliova suruali na makoti ya ngozi, na walikuwa wanene na wakali kama wanaume wao. Wakati wa majira ya joto walikuwa wametokwa jasho na nywele zao zilikuwa zimekunjakunja, na wakati wa majira ya baridi walivaa mavazi mazito; walifanya kazi wakitumia mwiko na suluhu, nasi hatukuwaona kama ni wanawake.

Hapa ni tofauti. Mbele ya wasichana waliopo maabarani, sisi watatu tunajihisi tumezama katika aibu na zuizui. Sisi tunajua sura zetu zilivyo: tunatazamana, na mara nyngi tunajitazama kiooni. Sisi ni wacheshi na wenyе machukizo. Jumatatu tuna para la kichwa, na Jumamosi vichwa vyetu vinafunikwa na koga ya rangi ya kahawa. Nyuso zetu za rangi ya majano zimevimba na kukatwakatwa na kinyozi mwenye haraka, n amara nyngi zinaonyesha mavilio ya damu na vidonda; mashingo yetu ni marefu na yenye mafundo kama yale ya kuku walionyonyolewa. Mavazi yetu ni machafu, yenye madoa ya tope, damu na mafuta; kaputula ya Kandel inamfikia mashavuni pa miguu, ikifichua vifundo vyake vigofu

vyenye manyoya mengi; koti yangu inaniangukia toka mabegani kama kutoka susu ya kibao. Tumejaa viroboto n amara nyangi tunajikunakuna kwa ujuvi; inatubidi tuombe kwenda chooni mara nyangi. Mitalawanda yetu inafanya kelele isiyoweza kuvumilika, tena ina tabaka za tope na mafuta ya kawaida.

Zaidi ya hayo, sisi tumeshazoea harufu yetu mbaya lakini wale wasichana bado, na kila dakika ni sawa ili watuonyeshee. Ile yetu sio harufu ya uchafu wa kawaida, ni ile ya *Häftlinge*, yaani harufu dufu na tamu kidogo iliyotupokea tulipofika huko *Lager* na inatoa kwa nguvu kutoka mabwenini, mekonii, vyumbani pa kunawia, na vyooni pa *Lager*. Unainunua mara moja na hutaiacha: “Wewe u kijana sana na umeshanuka!”, tumezoea kuwapokea hivyo wageni wapya.

Wasichana hawa, sisi tunawaona kama ni viumbe wasio wa dunia hii. Hawa ni Wajerumanii watatu, na *Fraülein* Liczba, Mpolandi, ambaye ni mtunza stoo na *Frau* Meyer ambaye ni karani. Ngozi zao ni laini na za rangi ya waridi, wanavaa mavazi mazuri na ya rangi rangi, safi na mazito, nywele zao za rangi ya kitani zimechanwa vizuri; wanaongea vizuri na kwa utaratibu, lakini badala ya kusafisha Maabara, kama wangepaswa kufanya, huvuta sigara pembeni, hula mbele ya watu mkate kwa jamu, hukwangua kucha, huvunja vyombo vya glasi na baadaye hujaribu kututia hatiani; wanapofagia wanafagia juu ya miguu yetu. Hawazungumzi na sisi, na wanafinya uso kila wanapotuona tukitembea kwa shida maabarani, sisi wanyonge na wachafu, wasumbufu na wasimama dede kwa sababu ya mitalawanda yetu. Mara moja nilimwuliza *Fraülein* Liczba habari moja, hakunijibu lakini alimgeukia Stawinoga kwa uso wa mtu aliyesumbuliwa na kuzungumza naye haraka haraka. Sijaelewa maneno yake, lakini neno la “*Stinkjude*” nimelisikia vizuri na damu imevilii mishipani mwangu. Stawinoga aliniambia kwamba kila kili kinachohusiana na kazi lazima tuongee naye moja kwa moja.

Wasichana hawa wanaimba kama wanavyoimba wasichana wote katika kila maabara kokote duniani, na haya yanatusikitisha sana. Wanaongea kati yao: kuhusu wanachama, wachumba wao, nyumba zao,

sikukuu zijazo...

– Je, Jumapili utarudi nyumbani? Mi sitaenda: kusafiri kuna shida!

– Mi nitaenda kwa Krismasi. Bado wiki mbili na Krismasi itafika: kumbe, mwaka huu umepita haraka!

...Mwaka huu umepita haraka. Mwaka jana, siku hizi bado nilikuwa mtu huru: mtoro ndyo lakini mwenye huru, nilikuwa na jina na familia, nilikuwa na akili nyingi na ya moto, na mwili mzima na mwepesi. Nilifikiria mambo mengi na ya mbali: yaani kazi yangu, na asili ya mambo ya ulimwenguni na sheria zinazotawala matendo ya kibinadamu; na zaidi ya hayo nilifikiria milima, kuimba, upendo, muziki na mashairi. Nilikuwa na imani ya ndani kubwa na labda ya kipumbavu katika wema wa ajali, na nilifikiri kwamba tendo la kuua na lile la kufa yalikuwa mambo ya kigeni na ya kifasihi tu. Siku zangu zilikuwa za furaha na pia za huzuni, lakini zote nilikuwa nazikumbuka kwa uchungu, zote zilikuwa nzuri na zenye mambo mengi; wakati ujao ulikuwa mbele yangu kama ni mali kubwa sana. Siku hizi, kile kilichobaki kutoka katika maisha yangu ya zamani kinatosha kwa kushikwa na njaa na baridi; mimi sijisihi bado hai kwa hiyo sijui jinsi ya kijiuu

Ikiwa ningeongea kijerumani vizuri zaidi, ningeweza kujaribu kumweleza *Frau* Mayer yote haya; lakini nina uhakika kwamba hataelewa, au akiwa na akili na wema wa kutosha ili aelewé, bila shaka hataweza kunivumilia karibu naye, na atanikimbia, vivyo hivyo mwanadamu huepuka kuwasiliana na mgonjwa ambaye hatapona au na yule aliyehukumiwa kifo. Au labda angenipatia tiketi kwa nusu lita ya supu ya kiraia. Mwaka huu ulipita haraka.

XVI

Wa mwisho

Siku hizi Krismasi inakaribia. Alberto na mimi tunatembea pamoja, bega kwa bega, kwenye mstari wa rangi ya kijivu, na kujipinda ili kuupinga upepo.

Ni usiku na theluji inakunya: sio rahisi kusimama, na ni ngumu zaidi kwenda taratibu na kujipanga mstari: mara kwa mara mbele yetu mtu fulani anakwaa na anaanguka kwenye tope jeusi, lazima tuwe waangaligu ili kuepuka kumkanyaga na tuweze kurudi mstarini kwenye nafasi yetu.

Tangu nipo Maabarani, Alberto na mimi hatufanyi kazi pamoja na, wakati wa mwendo wa kurudi, tuna mengi ya kuambiana. Kwa kawaida tunazungumza kuhusu mambo yasiyo muhimu sana: yaani kazi, wenzetu, mkate, baridi; lakini tangu wiki moja lipo tukio jipya: kila jioni, Lorenzo anatupatia lita tatu nne za supu ya wafanyakazi waitaliano wa kiraia. Ili kutatua tatizo la usafiri ilibidi tupate kile tunachokiita hapa “*menaschka*”, yaani bakuli lisilo la kawaida na la bati, afadhali tuseme ndoo. Sillberlust, yule fundi wa bati, alilitengeneza akitumia pande mbili za mfereji wa bati badala ya migao mitatu ya mkate: ile ndoo ni chombo cha ajabu, tena imara na kikubwa chenye sura ya chombo cha wakati wa zama za mawe.

Kambini kote Mgiriki fulani tu ana *menaschka* kubwa zaidi ya ile yetu. Hii, pamoja na faida yakinifu, imeboresha hali yetu ya kijamii. *Menaschka* inaonekana kama ni digrii ya uungwana, ni alama ya nasaha: Henry anataka kuwa mwenzetu na anazungumza kulingana nasi; L. anatuhutubia kwa hali ya kibaba na ya kujishusha; Elias hutufuata kila wakati, na kwa upande mmoja anatupeleleza kwa ujasiri ili kugundua siri ya “*organisaja*” yetu, kwa upande mwininge anatutolea matamko yasiyoleweka ya mshikamano na mapenzi, halafu anatushangaza

kwa orodha ya matusi na malaana ya kiitaliano na kifaransa ambayo amejifunza sijui wapi, bila shaka anataka kutuheshimu nayo. Kuhusu maadili ya hali hii mpya, mimi na Alberto tumekubaliana kwamba hakuna sababu ya kujivunia: lakini, kwe kweli, ni rahisi sana kupata uhalali! Kwa upande mwininge, kuwa na mambo mapya ya kuzungumza ni faida kubwa. Tunazungumza kuhusu mradi wa kununua *menaschka* ya pili, kubadilishana na ile ya kwanza, ili kufanya safari moja tu kwa siku hadi kona ya mbali ya kiwanda ambapo sasa Lorenzo anafanya kazi. Tunazungumza juu ya Lorenzo na kama tutaweza kumtuza; baadaye, ndio, ikiwa tatarudi, ndio bila shaka tutafanya kila tuwezalo kwa ajili yake; lakini kwa nini tunazungumza juu ya mambo haya? Sote wawili tunajua vizuri kwamba ni vigumu kwetu kurudi. Lazima tufanye kitu fulani mara moja; kwa mfano tungeweza kujaribu kurekebisha viatu vyake (inaonekana ajabu, lakini katika kambi za maangamizo, kila kitu ni bure rasmi). Alberto atajaribu: rafiki yake mmoja ni mshona viatu, tena mkuu, labda itatosha kumpatic kama lita moja ya supu tu.

Tunazungumza kuhusu miradi yetu mitatu mipyä na tunakubaliana kwamba ni afadhali tusiitangaze kwa sababu ya siri ya kitaaluma: msiba gani huu! Heshima yetu ya kibinafsi itakuwa na faida kubwa.

Mradi wa kwanza ulikuwa wangu. Nilikuwa nimejua kwamba *Blockältester* ya 44 hana fagio, na mimi nimeuiba mmoja kwenye kiwanda: na hadi sasa hakuna kitu cha ajabu. Shida ilikuwa ile ya kuingiza ufagio ndani ya *Lager* wakati wa maandamano ya kurudi, na nilitatua kwa njia ambayo ninaamini kwamba haijawahi kutokea, nikipaswa mtama na mpini, nikiukata ule wa mwisho kwa vipande viwili, na halafu nivilete vyote kambini, lakini kimoja kimoja (vipande viwili vya mpini vikiwa vinafungwa kwenye mapaja yangu, ndani ya suruali) na kuviweka pamoja ndani ya *Lager*, ili nifanye haya yote, nilihitaji kupata kipanda cha karatasi ya chuma, nyundi na msumari kwa kuunganisha vile vipande viwili vya mpini. Uhamisho kutoka kwa kiwanda mpaka kambi ulidumu siku nne tu.

Kinyume na nilichokuwa naogopa, mteja hakupunguza thamani ya

ufagio wangu, lakini aliuonyesha kama ni kitu cha ajabu kwa wenzi wake wengi ambao waliniagiza maagizo ya kawaida kwa fagio mbili nyingine ya “mfano huo huo”.

Lakini Alberto ana mengine akilini mwake. Kwanza, amepanga “operesheni tupa” na tayari amefanya kwa mafanikio mara mbili. Alberto anakwenda ghalani, anaomba tupa na anaichagua moja iliyokubwa. Mtunza ghala anaandika “tupa” karibu na nambari yake na Alberto anaondoka.

Anamwendea mtu raia mwaminifu (huyu ni mjanja kabisa na anatoka mjini Trieste; anamsaidia Alberto kwa upendo wa sanaa kuliko faida au ufadhilli). Huyu mjanja hana shida yoyote katika kubadilishana tupa kubwa na mbili ndogo zenye thamani sawa kiasi kwenye soko huria. Alberto anarudisha tupa moja kwenye ghala na nyingine anaiuza .

Mwishoni, siku hizi amekamilisha kazi yake bora iliokuwa mchanganyiko mpya, wa ujasiri na wa kifahari. Lazima kujua kwamba tangu wiki chache zilizopita, Alberto amekabidhiwa kazi maalum: asubuhi, kwenye kiwanda, anapewa ndoo yenyoleo, bisibisi na mamia ya vibamba vya seluloidi vya rangi rangi, ambavyo lazima avikusanye kwa kutumia vyombo maalum ili kutofautisha mabomba mengi na marefu ya maji baridi na ya moto, mvuke, mgandamizo wa hewa, gesi, naphta, utupu nk., yanayopita kila mahali katika Idara ya Upolimishaji. Zaidi ya hayo, lazima ujue (na inaonekana kwamba hauna uhusiano wowote nayo: lakini si ustadi haujumuishi kutafuta au kuunda uhusiano kati ya aina ngeni ya mawazo?) kwamba kwa sisi *Häfblinge* sote, kuoga ni shida kwa sababu nyingi (maji ni machache na baridi, au wakati mwingine yanachemka, hakuna chumba cha kuvulia nguo, hatuna taulo wala sabuni, na wakati wa kutowepo kwetu kwa lazima ni rahisi kubiwa). Kwa kuwa kuoga ni kwa lazima, *Blockälteste* wanahitahi mfumo wa udhibiti ili waweze kuwaadhibu wale ambao hawakuoga: mara nyingi, mtu mwaminifu wa *Blockälteste* anasimama mlangoni na, kama ni Polyphemus anagusa kila mmoja anayetoka kwa kuangalia ikiwa ni mkavu au kalowana; aliye kalowana anapata risiti, yule mkavu

atapata viboko vitano. Asubuhi inayofuata, walio na risiti watapata mgao wao wa mkate.

Uangalifu wa Alberto ni juu ya risiti zile ambazo, kwa kawaida, ni vipande vidogo vidogo vya karatasi ambavyo vinaporudishwa vimekunjwakunjwa, vina unyenyevu na visivyotambulika. Alberto anawafahamu sana Wajerumani, na *Blockälteste* wote ni Wajerumani au wa ‘shule’ ya kijerumanii: wanapenda utaratibu, mfumo na urasimu; zaidi ya hayo, ingawa ni washenzi wakatili na wanakasikika sana, wana upendo wa kitoto kwa vitu vinavyong’aa na vya rangi rangi.

Baada ya kuelewa mada, hii hapa maendeleo yake. Alberto amechukua kwa utaratibu vibamba vingi vyenye rangi ile ile; kutoka kila kibamba kimoja ametengeneza diskii tatu ndogo (chombo kinachohitajika kwa kazi hii ni kizibo nilichotayarisha mimi mwenyewe Maabarani): diskii mia mbili zilipokuwa tayari, hizo zinatosha kwa *Block* moja, amemwendea *Blockältester* na kumpa “*Spezialität*” kwa kubadilishana na migao kumi ya mkate. Mteja amekubali kwa ffuraha, na sasa Alberto ana bidhaa za ajabu, tena za mtindo, za kutoa bila hatari yoyote katika vibanda vyote, rangi moja kwa kila kibanda (hakuna *Blockältester* mmoja atakayetaka kufikiriwa kama ni bahili au mpinga maendeleo), na jambo la muhimu zaidi, hana washindani kwa sababu yeche peke yake anaweza kupata kimbatio. Si haukuwa mpango uliofikiriwa vizuri?

Tunazungumza juu ya mambo haya tukijikwaa toka dimbwi moja mpaka jingine, kati ya rangi nyeusi ya anga na tope la barabara. Tunazungumza na tunatembea. Mimi ninaleta sahani mbili tupu na Alberto uzito wa *menaschka* iliyo imejaa. Bado mara moja muziki ya bendi, ibada ya “*Mützen ab*”, na ghafla kofia chini mbele ya SS; bado mara moja *Arbeit Macht Frei*, na tangazo la *Kapo: – Kommando 98, zwei und sechzig Häftlinge, Starke stimmt,* – wafungwa wa vita sitini na wawili, namba ni sawa. Lakini mstari haukuvunjika, walitufanya tuandamane mpaka uwanjani pa Mwito. Mwito utakuwapo? Sio Mwito. Tumeona mwanga mkali wa mnara wa taa na sura ya nguzo ya kuning’inia.

Kwa zaidi ya saa moja, watu waliendelea kurudi wakipiga kwa nguvu

kwa nyayo za mbao theluji ilioganda. *Kommandos* zote ziliporudi, ghafla bendi iliacha kupiga muziki, na sauti ya kijerumani imeamuru ‘kimya’. Katika utulivu wa ghafla, sauti nyingine ya Kijerumani ilisikika, na katika anga ya giza na ya kiadui ilianza kusema kwa hasira na kaw muda mrefu. Halafu, mtu aliyehukumiwa kifo ameletwa chini ya mwanga.

Matengenezo haya yote na ibada hii isiyo na huruma sio mambo mapya kwetu. Tangu nipo hapa kambini, ilibidi nishuhudie watu kumi na watatu wakinyongwa hadharani; lakini mara nyingine ulikuwauhalifu wa kawaida kama kwa mfano: wizi wa chakula, hujuma, majaribio ya kutoroka. Leo ni tofauti.

Mwezi uliopita, moja ya mahali pa kuchomea maiti ya Birkenau palilipuliwa. Hakuna hata mmoja wetu anayejua (na labda hakuna mtu atakayeju) jinsi ilivyotokea: kuna mazungumzo kuhusu *Sonderkommando*, yaani *Kommando Maalum* inayosimamia vyumba vyua gesi na mahali pachomwapo maiti, ambayo huangamizwa mara kwa mara na ambayo hutengwa kutoka kwa kambi yote. Ukweli ni kwamba huko Birkenau mamia ya watu, watumwa wasio na msaada na waliochoka kama sisi, wamepata ndani yao nguvu za kutenda na kuivisha matunda ya chuki lao.

Mtu atakayekufa leo mbele yetu alishiriki katika maasi. Inasemekana kwamba alikuwa na uhusiano na waasi wa Birkenau, kwamba alileta silaha kwenye kambi yetu, kwamba alikuwa akipanga maasi wakati huo huo kati yetu pia. Atakufa leo mbele yetu: na labda Wajerumani hawataelewa kwamba kifo cha upweke, kifo cha mtu aliyehukumiwa hivyo, kitamletea utukufu na sio sifa mbaya.

Hotuba ya Mjerumani ilipokwisha, sauti ya kwanza ilisikika tena:
Habt ibr verstanden? – (Mmeelewa?)

Nani alijibu “*Jawohl!*”? kila mtu na si mtu: ilikuwa kama kwamba kuijuzulu kwetu kulaaniwa kulichukua sura peke yake, kulikuwa sauti ya pamoa juu ya viongozi wetu. Lakini wote waliskia kilio cha yule aliyekuwa karibu kufa, kilipenya vizuizi vikubwa na vyatamani vyahali ya msamaha, kiligonga upande wetu wa ndani ulio bado hai:

– Kameraden, ich bin der Letzte! – (Jamani, mimi ndio wa mwisho!).

Natamani ningeweza kusema kwamba kati yetu, tulio kundi la watu wanyonge, sauti ilipandishwa, au manung'uniko, au ishara ya kukubali. Lakini hakuna kilichotokea. Tulibaki tumesimama, tumeinama sisi wenye rangi ya kijivu, tumeinamisha vichwa vyetu na tulivua kofua Mjerumani alipotuamuru. Mlango wa sakafuni ulifunguliwa, mwili ultetemeka vibaya; bendi ilianza tena kupiga muziki, na sisi tumerudi kwenye mstaari na tuliandamana mbele ya mitetemeko ya mwisho ya mtu aliyejewa karibu kufa.

Chini ya nguzo ya kuning'inia, SS wanatuangalia tukipita kwa macho yasiyojali: kazi yao imefanywa, tena imefanywa vizuri. Warusi wanaweza kuja sasa, kati yetu hakuna tena wanaume wenye nguvu, yule wa mwisho anatundikwa juu ya vichwa vyetu, na kwa wengine matanzi ya roho yalikuwa yametosha. Warusi wanaweza kuja: watakuta sisi tu, tukiwa tumeshindwa, sisi tusio na hamu yoyote, sasa tunastahili kifo ambacho kinatungojea.

Kumwangamiza mwanadamu ni vigumu, kama kumwumba: haikuwa rahisi, haikuwa fupi, lakini nyinyi Wajerumani mmeshinda. Hapa sisi ni watulivu chini ya macho yenu: kwa upande wetu hamna chochote cha kuogopa: si vitendo vya uasi, si maneno ya changamoto, hata macho yanayohukumu.

Alberto na mimi tulirudi kibandani, na hatukuweza kutazamana. Mtu yule lazima awe cha chuma tofauti na kile chetu, ikiwa hali hii iliyotuvunja haikuweza kukipinda.

Kwa sababu sisi pia tumevunjwa, tumeshindwa: hata ikiwa tumezoea hali hii, hata ikiwa hatimaye tumejifunza kutafuta chakula chetu na kuvumilia uchovu na baridi, hata ikiwa tutarudi.

Tulipandisha *menaschka* kwenye kitanda, tukafanya mgao wa chakula, tumeridhisha hasira ya njaa ya kila siku, na sasa aibu inatuzidi.

XVII

Historia ya siku kumi

Tangu miezi mingi, mngurumo wa mizinga ya Kirusi ilisikika kwa vipindi, na tarehe 11 mwezi wa Januari 1945 niliugua homa nyekundu na nilikuwa nimelazwa tena katika Ka-Be. “*Infektionsabteilung*”, yaani chumba kidogo kilichokuwa safi sana kwa kweli, chenye vitanda kumi vilivyokuwa kwenye sakafu mbili; kabati moja, viti vitatu na kiti cha choo na ndoo kwa mahitaji ya mwili. Hivi vyote katika nafasi ya mita tatu kwa tano tu.

Kupanda vitandani pa juu kulikuwa sio rahisi kwa sababu ngazi haikuwapo; kwa hiyo mgonjwa aliporembuka alikuwa anahamishwa vitandani pa chini.

Nilipoingia mimi, nilikuwa mtu wa kumi na tatu: mionganoni mwa wale wengine wa kumi na wawili, wanane waliugua homa nyekundu, hawa walikuwa Wafaransa wawili waliokuwa “wanasiasa” na wavulana wawili Wajahudi wa Hungaria; walikuwapo pia watatu wengine wenye ugonjwa wa koo ndani; wawili wengine wenye homa ya tumbo, na tena mmoja mwengine mwenye upele mbaya sana usoni. Wale wawili wa mwisho walishikwa na magonjwa mengi na walionekana dhaifu sana.

Mi nilishikwa na homa kali. Nilibahatika kwa sababu nimepatiwa kitanda kimoja kwangu tu; nilienda kulala na raha, nilijua kwamba nilikuwa na haki ya siku arobaini za kutengwa na, kwa hivyo, za kupumzika, na nilijiona nina nguvu za kutosha nisiogope matokeo ya homa nyekundu kwa upande mmoja, na ya uteuzi kwa upande mwengine.

Kwa sababu ya usoefu wangu mrefu kuhusu mambo yanayotokea kambini, nilikuwa nimeshinda kuleta nami vitu vyangu binafsi: yaani ukanda wa nyuzi za umeme zilizouunganishwa; kisu-kijiko kimoja;

sindano yenyenye mizinga mitatu; vifungo vitano na, mwishowe, mawe ya mwamba kumi na manane ambayo nilikuwa nimeiba Maabarani. Kutoka kwa mawe haya, ukilikata kwa kisu kwa utaratibu, unawenza kupata mawe matatu madogo madogo, ya kiwango kinachofaa kibiriti cha chuma cha kawaida na thamani yao ni vipande sita au saba vya mkate.

Nilikaa siku nne za utulivu. Nje theluji ilikunya na baridi ilikuwa kali, lakini kibanda kilikuwa cha moto. Nilipokea dozi kubwa za *sulfonamide*, nilipatwa na kichefuchefu kikali na nilishindwa kula; sikutaka kuzungumza.

Wafaransa wale wawili wenye homa nyekundu walikuwa watu wazuri. Walikuwa majimbo wawili wa Vosgi, ambao walikuwa wameingia kambini tangu siku chache kwa usafirishaji mkubwa wa watu wa kiraia waliokuwa wamezungukwa na Wajerumani waliokuwa wamerudi nyuma toka Lorraine. Yule mzee zaidi aliitwa Arthur, alikuwa mkulima, mdogo na mwembamba. Yule mwingine, rafiki yake ya kitanda, jina lake Charles, alikuwa mwalimu wa shule na alikuwa na umri wa miaka thelathini na miwili; badala ya shati lake alikuwa amepatiwa fulana fupi ambalo, kwa kawaida, huvaliwa wakati wa majira ya joto.

Siku ya tano kinyozi alikuja. Alikuwa Mgiriki kutoka Salonicco; aliongea Kihispania kizuri cha watu wake, lakini alielewa maneno machache ya lugha zote zilizosemwa kambini. Aliitwa Askinazi, na alikuwa kambini tangu miaka mitatu iliyopita; sijui kama alivyoweza kupata kazi ya “*Frisör*” katika Ka-Be: kwa kweli hakuongea Kipolandia wala hakuwa mkatili kupita kiasi. Kabla hajaingia, nilikuwa nimemsikia akiongea na daktari – aliyekuwa ndugu yake – kwa msisimko na kwa muda mrefu kwenye korido. Niliona kama alikuwa na sura isiyo ya kawaida, lakini kwa sababu mwigo wa watu wa mashariki haukuhusiana na ule wetu, sikuelewa ikiwa aliogopa, au alifurahi au kusisimka. Alinifahamu, au alijua kwamba mimi ni Mwitaliano.

Ilipofika zamu yangu, nilishuka chini ya kitanda kwa shida. Nilimwuliza kwa Kiitaliano kama zilikuwapo habari mpya: aliacha

kunyoa, akakonyeza kwa macho kwa kicho na kwa dokezo, akaelekeza dirisha kwa kidevu chake, kisha akafanya ishara kubwa kwa mkono wake kuelekea magharibi:

– *Morgen, alle Kamarad weg.*

Aliniangalia kwa muda mfupi kwa kimacho, kama kwamba alikuwa akingojea mshangao wangu, kisha akaongeza: – *Todos todos*, – na kurudi kazini. Alikuwa na habari za mawe yangu madogo, kwa hivyo akaninyoa kwa upole kidogo.

Habari hiyo haikusababisha hata hisia moja ndani yangu. Tangu miezi mingi nilikuwa sijui maana ya maumivu, furaha, hofu, isipokuwa kwa njia ile iliyotengwa na ya mbali ambayo ni ya kawaida kwa *Lager*, na ambayo inaweza kuitwa masharti: ikiwa *ningekuwa na sasa* – nilidhani – unyeti wangu wa zamani, huu ungekuwa wakati wa kufurahisha sana.

Nilikuwa na maoni wazi kabisa; tangu muda mrefu Alberto na mimi tulikuwa tumeona mbele hatari zitakazotokea wakati wa kuhamishwa kwa kambi hiyo na wakati wa wokovu. Kwa kweli, habari iliyoletwa na Ashkenazi ilikuwa uthibitisho wa ile nyingine iliyosambazwa tangu siku nyingi: yaani Warusi walikuwako Czenstokowa, kilomita mia kaskazini; kwamba walikuwako Zakopane, kilomita mia moja kusini; kwamba huko Buna Wajerumani walikuwa tayari wanaandaa baruti za ufsadi.

Niliangalia nyuso za wenzangu wa chumbani, mmoja baada ya mmoja: ilikuwa wazi kuwa sitawaambia hata neno moja nao kuhusu habati hizo. Wangejibu: “Kwa hiyo?” na yote yangeisha hapo. Wafaransa walikuwa tofauti, walikuwa bado safi.

– Mnajua? – niliwaambia: – Kesho kambi itaondolewa –. Waliniuliza maswali mengi: – Kwenda wapi? Kwa miguu? ...na wagonjwa pia? Na wale ambaeo hawawezi kutembea? – Walijua kwamba nilikuwa mfungwa wa vita wa zamani na kwamba nilielewa Kijerumani: walidhani kwamba najua mengi juu ya mambo haya zaidi kuliko yale nilitaka kukubali.

Mi, nilikuwa sijui mengine: nilisema, lakini waliendelea na maswali. Shida hiyo. Lakini, wao walikuwa huko *Lager* tangu wiki chache tu, na hawajajifunza kwamba katika *Lager* afadhali maswali yasiulizwe.

Baada ya mchana daktari Mgiriki alikuja. Alisema kwamba hata mionganoni mwa wagonjwa, wale wote watakaoweza kutembea watapewa viatu na nguo, na wataondoka siku inayofuata, pamoja na wazima, kwa mwendo wa kilomita ishirini. Wengine watabaki huko Ka-Be, pamoja na wafanyakazi wa utunzaji ambao wamechaguliwa mionganoni mwa wagonjwa wasiokuwa mahututi.

Daktari alikuwa mcheshi kwa jinsi isiyo ya kawaida, alionekana kama amelewa. Nilimjua, alikuwa mtu mtaalum, mwenye akili nyingi, mkinaifu na wa busara. Alisema pia kwamba kila mtu atapewa posho tatu za mkate, na kwa hiyo wagonjwa walifurahi kabisa. Tulimwuliza maswali kadhaa juu ya hali yetu. Alijibu kwamba Wajerumanilabda wangelituacha kuendea riziki yetu: hapana, hakuamini watatuua. Hakuweka bidii kubwa ili afiche kwamba alifikiria kinyume, uchangamfu wake mwenyewe ulikuwa wa maana.

Alikuwa tayari amejiandaa kwa mwendo; mara tu alipotoka nje, wavulana wawili Wahungaria walianza kuzungumzana kwa hangaiko. Walikuwa wameanza kupona, lakini bado wamedhoofika sana. Ilikuwa wazi kwamba waliogopa kubaki na wagonjwa, na waliomba kuondoka na wazima. Halikuwa swalii la kujadili: labda mimi pia, ikiwa sikuwa nimehisi mdhaifu sana, ningelifuata silika ya kushirikiana; hofu ina wito sana, na mtu aliyekuwa ameogopa anatafuta kutoroka kwanza.

Nje ya kibanda, ilikuwa inasikika kambi iko kwenye fujo isiyo ya kawaida. Mmoja wa Wahungaria wale wawili aliiinuka, akatoka nje na kurudi baada ya nusu saa akiwa ameleta vitambaa vichafu. Bila shaka alikuwa amevichukua ghalani pa nguo za kuambukizwa dawa. Yeye na mwenzake walivaavaa haraka haraka, matambara juu ya matambara. Ilikuwa wazi kwamba walikuwa na haraka kuwa tayari, kabla ya hofu yenyeewe kuwafanya warudi nyuma. Ilikuwa ni ujinga kufikiria kutembea hata saa moja ya mwendo, katika hali yao ya udhaifu, tena kwenye theluiji, na wakivaa viatu vile vilivyovunjika tena vimepatikana wakati wa mwisho. Nilijaribu kuwaelezea lakini waliniangalia bila kujibu.

Walikuwa na macho kama ni wanyama walioshikwa na hofu.

Kwa dakika moja tu nilifiki kwamba ndio hao wanaweza kuwa na haki. Walitoka nje dirishani kwa kwa ubingwa, niliwaona, walikuwa kama ni vifungu visivyo na umbo, huku wakijikokota nje gizani. Hawakurudi; nilijulishwa baadaye sana kwamba, wameshindwa kuendelea na kupigwa risasi na SS masaa machache baada ya mwanzo wa mwendo.

Mimi pia nilihitaji viatu: ilikuwa wazi. Lakini nilitumia labda saa moja ili nishinde kichefuchefu, homa na uchovu. Nilipata jozi ya viatu katika korido (watu wazima walikuwa wamenyang'anya chumba cha kuwekea viatu vya wale waliokuwa wamelazwa hospitalini, na walikuwa wamechukua vile bora: viatu duni kabisa, vilivyovunjika na visivyolingana, vilibakizwa kwenye kila kona). Papo hapo nilikutana na Kosman, Mwalsatia mmoja. Alipokuwa wa kiraia, alifanya kazi kama mwanagazeti kwa "Reuter" huko Clermont-Ferrand: ye ye pia alikuwa amesisimka na kufurahi. Alisema: – Ikiwa utanitangulia kurudi, umwandikie na kumjulisha meya wa Metz kwamba ninataka kurudi mapema.

Sisi sote tulijua kwamba Kosman alikuwa na marafiki kati ya Wakuu, kwa hivyo matumaini yake mazuri yalioneckana kama dalili nzuri kwangu na nilitumia kwa kuhalalisha ulegevu wangu. Nilivificha viatu na nilirudi kitandani.

Usiku wa manane yule daktari Mgiriki alikuja tena, akibeba gunia mabegani na akivaa kofia nzito ya sufu. Akatupia kitandani panguriwaya ya Kifaransa: – Chukua, soma, Mwitaliano. Utanirudishia tutakapokutana tena. – Hata leo namchukia kwa sentensi yake hiyo. Alijua kwamba tulikuwa tumehukumiwa tufe.

Na mwishowe Alberto alikuja kunisalimu toka dirishani, akitabili marufuku. Alikuwa rafiki yangu wa moyo: tulikuwa "Waitaliano wawil" na haswa wenzi wetu wa kigeni walikuwa wamechanganya majina yetu. Tangu miezi sita iliyopita tulikuwa tumeshirikiana kitanda, na kila gramu ya chakula kilichokuwa zaidi ya posho ya kila siku; lakini alikuwa ameshikwa na homa nyekundu alipokuwa bado mtoto, kwa hivyo

sikumwambukiza. Kwa hiyo, ye ye aliondoka na mimi nilibaki. Tuliagana, maneno mengi hayaku hitajika, tayari tulikuwa tume hadithiana mambo yetu yote mara nyingi. Hatukufikiria tutakuwa mbali kwa muda mrefu. Alikuwa amepata viatu vikubwa vya ngozi visivyo haribika sana: alikuwa mmoja wa wale ambao walipata haraka kila kitu wanachohitaji.

Yeye pia alikuwa mchangamfu na mwaminifu, kama walivyo wote waliokuwa wanaondoka. Ilieleweka: kitu kikubwa na kipyu kilikuwa karibu kutokea: mwishowe, ilisikika nguvu ambayo haikuwa ile ya Ujerumanî, kila kitu kilichokuwapo duniani petu pabaya kilanza kukaalika. Au angalau, watu wazima – ambao ingawa wamechoka na kushikwa na njaa waliweza kusonga – walihisi hicho; lakini bila shaka, wale walio dhaifu sana, au uchi, au wasio na viatu wanafikiri na kuhisi tofauti, na zile zilizotawala akili zetu zilikuwa hisia za kupooza za kuwa wanyonge kabisa na mikononi mwa hatima.

Wazima wote (isipokuwa mtu fulani aliye kuwa ameshauriwa dakika ya mwisho alivua nguo na kujitupa juu ya kitanda katika zahanati) waliondoka usiku ule wa tarehe 18 mwezi wa Januari 1945. Walikuwa karibu elfu ishirini, kutoka makambi mbali mbali. Karibu wote walitoweka wakati wa mwendo wa kuhama: Alberto ni kati yao. Siku moja, labda, mtu fulani ataandika historia yao.

Basi, sisi tulibaki vitandani mwetu, peke yetu na magonjwa yetu, na ulegevu wetu uliokuwa na nguvu zaidi kuliko woga.

Katika Ka-Be tulikuwa watu kama mia nane. Chumbani mwetu tulibaki kumi na mmoja, kila mmoja kwenye kitanda chake, isipokuwa Charles na Arthur, waliolala pamoja. Mdundo wa mfumo wa *Lager* ulipozimwa, zilianza kwetu siku kumi kama ni za nje ya ulimwenguni na wakati.

Tarehe 18, mwezi wa Januari. Wakati wa usiku wa kuhama, meko yalikuwa bado yanafanya kazi kambini, na asubuhi iliyo fuata ugawaji wa mwisho wa supu ulifanywa katika zahanati. Mfumo wa joto wa kati ulikuwa umeachwa; vibanda bado vilikuwa vya moto kidogo, lakini

kila saa inayopita, joto lilikuwa likipungua, na tulielewa kwamba hivi karibuni tutashikwa na baridi. Nje, hali ya hewa ilikuwa kama digrii ishirini chini ya sifuri; wagonjwa wengi walikuwa na shati tu, na wengine hawana hata hilo.

Hakuna aliyejua hali yetu ilikuwa nini. Baadhi ya SS walibaki, baadhi ya vinara vidogo vya korokoni bado vilikuwa vilitumiwa.

Karibu saa sita mchana jemadari mkuu wa SS alitembelea vibanda kambini. Kila kibandani, aliteua mkuu wa kibanda akimchagua katika ya wale wasio Wayahudi waliobaki, na aliamuru orodha ya wagonjwa – Wayahudi na wasio Wayahudi – ifanyike mara moja. Jambo hilo lilionekana wazi. Hakuna mtu aliyeshangaa kwamba Wajerumani walishika upendo wao wa kitaifa kwa uainishaji hadi mwisho, na, hakuna Myahudi yejote aliyefikiria kwa kweli ataishi hadi siku inayofuata.

Wafaransa hao wawili hawakuelewa na waliogopa. Kwa kusitasita niliwatafsiria hotuba ya SS; niliona hofu yao ya kuchukiza: walikuwapo *Lager* tangu chini ya mwezi mmoja, bado hawa jashikwa na njaa, hawakuwa hata Wayahudi, na waliogopa.

Mgawo wa mkate ulifanya tena. Nilitumia mchana kusoma kitabu kilichokuwa kimeachwa na daktari: kilikuwa cha kupendeza sana na ninakikumbuka kwa usahihi wa ajabu. Pia nilitembelea mkato uliokuwa karibu, nikitafuta blanketi: kutoka huko wagonjwa wengi walikuwa wameachiliwa, na mablanketi yao yamebakiwa huko. Nilichukua mengine yaliyokuwa ya joto.

Arthur alikunja pua yake aliposikia walikuwa kutoka Sehemu ya Kuhara: – *Y'avait point besoin de le dire* –; kwa kweli yalikuwa yamechafuliwa. Mi nilidhani kwamba, kwa vyovyote, kutokana na kile kilichokuwa mbele yetu, itakuwa bora tulale na kufunikwa vizuri.

Giza liliingia mapema, lakini taa ya umeme bado ilifanya kazi. Tuliona kwa hofu ya utulivu kwamba SS mwenye silaha alikuwa amesimama kwenye kona ya kibanda. Sikutaka kuzungumza, na siku hisi woga isipokuwa kwa njia ya nje na ya masharti ambayo nimesema. Niliendelea kusoma hadi usiku wa manane.

Hazikuwapo saa, lakini labda ilikuwa saa tano usiku wakati taa zote zilipozimwa, hata zile za vinara. Miali ya umeme-mwanga ilionekana kwa mbali. Makundi ya taa angavu yalilipuka angani, na yalisimama tuli yakiangaza ardhi. Mungurumo wa ndege ulisikika.

Kisha mabomu yakaanza. Halikuwa jambo jipy, nilishuka chini, nikaweka miguu yangu uchi katika viatu vyangu na nikasubiri.

Yalioneckana kwa mbali sana, labda juu ya Auschwitz.

Lakini punde si punde mlipuko wa karibu ulisikika na, kabla ya kuunda hata wazo moja, wa pili na wa tatu wa kuvunja masikio. Vioo vimevunjika vilisikika, kibanda kikayumbayumba, kijiko, nilichokuwa nimekiingiza katika ufa ukutani pa mbao, kikaanguka chini.

Halafu yote yalioneckana kuwa yamekwisha. Cagnolati, aliyejkuwa mkulima kijana, yeje pia kutoka Vosgi, labda alikuwa bado hajawahi kuona uvamizi: akashuka kitandani akiwa uchi, kajilaza kwenye kona na kapiga kelele.

Baada ya dakika chache ilikuwa wazi kwamba kambi ilikuwa imepigwa kwa mizinga. Vibanda viliteketea kwa moto, vingine viwili vilikuwa vimepondwa, lakini vyote vilikuwa vitupu. Wagonjwa wengi, uchi na hohehoe, walifika kutoka kibanda kilichotishiwa na moto: waliomba makazi. Haikuwa haiwezekani kuwapokea. Walisisitiza, wakiomba na kutishia kwa lugha nydingi: ilibidi tuzuie mlango. Walienda pengine, wakiangazwa na miali, bila viatu katika theluji iliyokuwa ikiyeyuka. Bandeji zilizoharibika zilikuwa zimetundikwa nyuma ya wengi wao. Kulioneckana hakuna hatari kwa kibanda chetu ila upепо utapinduka.

Wajerumani walikuwa wametoweka. Vinara vilikuwa vitupu.

Leo nadhani kwamba, kwa sababu Auschwitz moja ilikuwepo, siku hizi hakuna mtu anayepaswa kusema juu ya Majaaliwa: lakini ni kweli kwamba katika saa ile kumbukumbu ya wokovu wa kibiblia katika shida kubwa ilipitia roho zote kama ni upепо.

Haikuweza kulala; kioo ilivunjika kwa hiyo ilikuwa baridi sana.

Nilidhani tunapaswa kutafuta jiko, na kupata makaa ya mawe, kuni na chakula. Nilijua kwamba haya yote yalikuwa ya lazima, lakini bila msaada wa mtu mwingine nisingelikuwa na nguvu ya kutosha ili nifanye yote. Nilizungumza na wale Wafaransa wawili.

Tarehe 19, mwezi wa Januari. Wafaransa walikubaliana nami. Tuliamka alfajiri, sisi watatu. Nilijihisi mgonjwa na mnyonge, niliona baridi na hofu.

Wagonjwa wengine walitutazama kwa udadisi wa kiheshima: Je! Si tulijua kwamba wagonjwa hawakuruhusiwa kutoka nje ya Ka-Be? Je! Na ikiwa Wajerumani wengine bado wamebaki? Lakini hawakusema neno, walifurahi kwamba alikuwapo mtu fulani kwa kujaribu.

Wafaransa hawakuwa na wazo kuhusu ramani ya *Lager*, lakini Charles alikuwa mjasiri na hodari, na Arthur alikuwa mijanja na mwenye akili nzuri kama mkulima. Tulikwenda kwenye upepo wa siku yenyewe ukungu baridi, tumejifunga vibaya katika blanketi.

Kile tulichokiona hakifanani na tamasha lolote ambalo nimewahi kuona au kusikia kuelezweta.

Lager palipokuwa pamekufa palionekana tayari pameoza. Hakuna maji na umeme tena: madirisha na milango vilivyovunjika vilitikiswa na upepo, mabati ya paa yasiyofungamana vizuri na majivu ya moto yakaruka juu na mbali. Kazi ya mabomu iliongezwa na kazi ya wanaume: wagonjwa waliotetemeka, walioyumba, wembamba kama mafupa waliowenza kusogea walitambaa popote, kama uvamizi wa minyoo juu ya ardhi iliyokuwa ngumu kwa barafu. Walikuwa wamechunguza vibanda vyote vitupu wakitafuta chakula na kuni; walikuwa wamenajisi kwa ghadhabu isiyo na maana vyumba vya wale *Blockälteste* waliochukiwa, vilivyopambwa vibaya, vilivyokatazwa kwa *Häfblinge* wa kawaida hadi jana; wakashindwa kutawala matumbo yao yenyewe, walikuwa wamechafua kila mahali, na ile theluji ya thamani, iliyokuwa sasa chanzo pekee cha maji kwa kambi nzima.

Moshi uliongezeka kutoka kwenye magofu yaliyowaka na karibu

nayo vikundi nya wagonjwa viliambatana chini ili wanyonye joto la mwisho. Wengine walikuwa wamepata viazi mahali pengine, na wakavichoma juu ya makaa ya moto, wakitazama huku na huko kwa macho makali. Wachache tu walikuwa na nguvu ya kuwasha moto halisi, na waliyeyusha theluji katika vyombo ovyo.

Tulielekea mekonii kwa haraka iwezekanavyo, lakini viazi viliwyobaki vilikuwa vichache sana. Tulijaza magunia mawili navyo, tukayaacha mikononi mwa Arthur ayalinde. Katika mafusi ya *Prominenzblock*, Charles na mimi mwishowe tulipata kile tulichokuwa tukitafuta – jiko zito la chuma lilitotupwa lenye bomba zinazoweza bado kutumiwa: Charles alikuja na toroli na tukalipakia ndani yake; kisha akaniachia kazi ya kulipeleka kibandani na alikimbia kurudi kuyachukua magunia. Huko alimkuta Arthur aliyezimia roho kwa baridi; Charles alibeba magunia miwili na kuyapeleka salama, kisha akamtunza rafiki yake.

Wakati huo huo mimi, nikisimama kwa shida, nilijaribu kuendesha toroli lile zito kadiri nilivyoweza. Ghafla msisimko wa injini ulisikika na SS mmoja alilingia kambini na pikipiki. Kama kawaida, tulipoona nyuso zao ngumu, nilijihisi kuzidiwa na hofu na chuki. Ilikuwa ni kuchelewa kutoweka na sikutaka kuacha jiko. Kanuni ya *Lager* iliagiza watu wasimame kama askari na kufunua kichwa. Mi sikuwa na kofia na nilizuiwa na blanketi. Nilisogea mbali kidogo na toroli na nikainama kwa ujinga. Mjerumani huyo alipita bila kuniona, akageuza kibanda na kuondoka. Nilijifunza baadaye hatari niliyokuwa nayo.

Mwishowe nilifikia kizingiti cha kibanda chetu, na kuweka jiko mikononi mwa Charles. Nilikuwa napumua kwa shida, nikaona mawaa makubwa meusi yaliyokuwa yakicheza.

Ilibidi tufanye jiko lifae. Wote watatu tulikuwa na mikono kama imepooza, na chuma baridi kiliganda kwenye ngozi ya vidole vyetu, lakini lazima tufanye haraka ili jiko lifanye kazi, kwa kutupasha moto na kuchemsha viazi. Tulikuwa tumepata kuni na makaa ya mawe na pia makaa kutoka vibanda viliwyochomwa.

Wakati dirisha lilllovunjika lilitengenezwa, na jiko lillianza

kutawanya joto, kila kitu kilionekana kutulia kwa kila mmoja wetu, na kisha ikawa kwamba Towarowski (alikuwa Mfaransa-Mpolandi mwenye umri wa miaka ishirini na mitatu anayesumbuliwa na homa ya tumbo) aliwatolea shauri wagonjwa wengine, kila mmoja wao, watupatiesi sisi watatu tuliofanya kazi kipande cha mkate, na jambo hilo likakubaliwa.

Jana tu, tukio kama hilo lisingeweza kufikiriwa. Sheria ya *Lager* ilisema: “uule mkate wako na, ukiweza, ule wa jirani wako pia”, na haikuwapo nafasi ya shukrani. Hii ilimaanisha kwamba *Lager* imekufa.

Hili liliwa tendo la kwanza la kibinadamu kati yetu. Ninaamini kwamba tunaweza kurekebisha wakati huo mwanzo wa mchakato ambao, sisi ambao hatujafa, kutoka hali ya *Häftlinge* polepole tumekuwa ni wanaume tena.

Arthur alikuwa amepona vizuri, lakini tangu wakati ule aliepuka kuijweka kwenye baridi; alishika kazi ya matengenezo ya jiko, upikaji wa viazi, kusafisha chumba na utunzaji wa wagonjwa. Charles na mimi tulishirikiana huduma mbali mbali za nje. Kulikuwa na bado saa moja ya mwanga: kutoka nje kulitupatia nusu lita ya alkuli na kopo ya chachu ya bia, iliyokuwa imetupwa kwenye theluji na sijui nani; tulifanya mgawo wa viazi vivilivochemshwa na kijiko cha chachu kwa kila mmoja. Nilifikiri bila kujua kwamba itaweza kusaidia dhidi ya upungufu wa vitamini.

Giza limeingia; katika kambi nzima chumba chetu kilikuwa chumba cha pekee chenye jiko, na tulijivunia sana. Wagonjwa wengi kutoka sehemu nyingine walijazana kwenye mlango, lakini sura kubwa ya Charles iliwasuia. Hakuna mtu, sio sisi, sio wao, aliyefikiri kwamba mchanganyiko, usioweza kuepukika, na wagonjwa wetu ulifanya kuwa hatari sana kukaa chumbani mwetu, na kwamba kuugua na ugonjwa wa koo ndani katika hali hizo kulikuwa kwa kufisha zaidi kuliko kuruka kutoka kwa ghorofa ya tatu.

Mimi mwenyewe, niliyekuwa najua hilo, sikutaka kuwaza wazo hili: kwa muda mrefu sana nilikuwa nimezoea kufikiria kifo na ugonjwa kama ni tukio linalowezekana, na la kuepukika, na kwa hali yoyote liliwuwa

nje ya tendo letu lolote. Na sikufikiri kabisa kwamba ningeweza kukaa katika chumba kingine, kwenye kibanda kingine kisicho na hatari ya kuambukizwa; hapa kulikuwa na jiko, yaani kazi yetu, ilioeneza joto la ajabu; na hapa nilikuwa na kitanda; na mwishowe, kwa sasa wagonjwa kumi na moja wa *Infektionsabteilung* tuliunganishwa na hisia moja.

Mara chache mshindo wa silaha ulisikika karibu na mbali na, kwa vipindi, mlipuko wa bunduki za moja kwa moja. Katika giza lililovunjwa na rangi ya nyekundu ya makaa, Charles, Arthur na mimi tulikaa tukivuta sigara za majani yenyen nukato tuliyopata jikoni, na kuzungumza juu ya mambo mengi ya zamani na ya baadaye. Katikati ya uwanda usio na mipaka uliojaa barafu na vita, kwenye chumba cha giza kilichojaa vijidudu, tulihisi amani ndani yetu na ulimwenguni. Tulikuwa tumechoka sana, lakini baada ya muda mrefu, tuliona kwamba mwishowe tumefanya jambo la muhimu; labda kama Mungu alivyohisi baada ya siku ya kwanza ya uumbaji.

Tarehe 20 mwezi wa Januari. Alfajiri ilifika, na ilikuwa zamu yangu ya kuwashaa jiko. Mbali na udhaifu wa jumla, viungo viliwyokuwa vikiuma vilinikumbusha kila wakati kwamba homa yangu nyekundu ilikuwa bado haijaisha. Mawazo ya kujizama katika hewa ya baridi kali kwa kutafuta moto kwa ajili ya vibanda vingine kulinifanya nitetemeke kwa karaha.

Nilikumbuka mawe madogo; nilinyunyiza kipande cha karatasi, na kwa utulivu, nikavumilia rundo dogo la unga mweusi kutoka kwa jiwe, kisha nikaanza kukwaruza kwa nguvu zaidi jiwe kwa kisu. Na tazama: baada ya cheche chache lundo likalipuka, na mwali dhaifu wa alkuli ukainuka kutoka karatasi.

Arthur alishuka kitandani kwa shauku na akaweka motoni viazi vitatu kwa kila mmoja kati ya vile viliwyochemshwa jana; baadaye, tukiwa na njaa na kutetemeka, mimi na Charles tulisafiri tena kwa kupekua kambi hiyo iliyokuwa imeharibika kabisa.

Tulikuwa na chakula (yaani viazi) kwa siku mbili tu; kwa maji

tulilazimishwa kuyeyusha theluji – kazi chungu kwa sababu hatukuwa na vyombo vikubwa – na tulipata maji meusi na yamechafuka yaliyopaswa kuchujwa.

Kambi ilikuwa kimyani. Vizuka vingine vyenye njaa vilitembea kama sisi kwa uchunguzi: ndevu ndefu, macho yaliyozama, miguu ya mifupa na yenyе rangi ya manjano kati ya vitambaa vibovu. Walikuwa wamesimama dede, waliingga na kutoka nje ya vibanda vilivyoachwa, wakichukua vitu mbali mbali: vifaranga, ndoo, mikamshi, misumari; kila kitu kingeweza kutumika, na wale wenye kuona mbali zaidi walikuwa tayari wakitafakari biashara yenyе faida na Wapolandi wa mashambani pa karibu.

Jikoni, watu wawili walikuwa wamepigana kwa makumi ya viazi vya mwisho na vilivyoaribika. Walikuwa wameshikana matambara na kupigana pole pole na kwa udhaifu, wakitukanana kwa Kiyiddishi kati ya midomo iliyoganda kwa baridi.

Kwenye uwanja wa ghalani kulikuwa na milundo miwili mikubwa ya kabichi na tanipu (tanipu kubwa zisizo na ladha ambazo zilikuwa msingi wa mliso wetu). Zilikuwa zimegandishwa sana hivi kwamba haziwezi kutengwa isipokuwa kwa sululu. Charles na mimi tulibadilishana, tukiweka nguvu zetu zote kwa kila pigo, na tukatoa karibu kilo hamsini. Kulikuwa na mengine zaidi: Charles alipata kifurushi cha chumvi na (“une fameuse trouvaille”) kopo la maji la nusu lita mia moja hivi, katika hali ya barafu ngumu.

Tulipakia kila kitu juu ya gari dogo (yalitumiwa kwanza kwa kugawanya posho vibandani: yalikuwapo mengi yaliyotelekezwa popote), na tulirudi kulisukuma kwa nguvu juu ya theluji.

Kwa siku hiyo bado tulikuwa tumeridhika na viazi vinavyochemshwa na vipande vya tanipu zilizochomwa kwenye stovu, lakini kwa siku ifuatayo Arthur alituahidi mambo mapya ya muhimu.

Baada ya mchana nilikwenda kliniki ya zamani, nilikuwa nikitatufuta vitu fulani vya kufaa. Nilikuwa nimetanguliwa: kila kitu kilikuwa kimeharibiwa na watekaji wasio uzoefu. Hakuna zaidi ya chupa nzima,

kwenye sakafu safu ya vitambaa, mavi, na vyombo vya kutia dawa, maiti mmoja uchi na aliyepotoka. Lakini hapa kipo kitu ambacho watangulizi wangu wamekikosa: beteri ya lori. Niligusa fito kwa kisu: loh! cheche kidogo. Ilikuwa imepakiwa.

Jioni ile chumba chetu kilikuwa na mwanga.

Nikiwa kitandani, kutoka dirishani niliweza kuona nafasi ndefu ya barabara: *Wehrmacht* ilikuwa imepita kwa vipindi tangu siku tatu. Magari ya kivita, magari ya “*tiger*” yaliyofichishwa kwa rangi nyeupe, Wajerumani juu ya farasi, Wajerumani juu ya baiskeli, Wajerumani walioenda kwa miguu, wenyе silaha na wasio na silaha. Wakati wa usiku, ghasia ya kanda ilisikika kwa muda mrefu kabla ya tengesi zionekane.

Charles aliliza: – *Ça roule encore?*

– *Ça roule toujours.*

Ilionekana kama haipaswi kamwe kumalizika.

Tarehe 21, mwezi wa Januari. Lakini iliisha. Alfajiri ya tarehe 21 uwanda ulionekana kama ni jangwa na yabis, mweupe na kwa umbali chini ya mruko wa makunguru, ulikuwa unasikitisha kifo.

Ningalipenda kuona tena kitu chochote kinachosonga. Watu wa kiraia Wapolandi pia walikuwa wametoweka, wamefichwa sijui wapi. Ilionekana kwamba hata upепо ulikuwa umesimama. Ningalipenda kitu kimoja tu: kukaa kitandani chini ya blanketi na nijifurahishe kabisa kwa uchovu wa misuli, wa neva na wa nia; nikingojea yote yamalizike, au yasimalizike – ilikuwa sawasawa – kama mfu alivyo.

Lakini Charles alikuwa ameshawasha jiko, Charles aliyekuwa mtu mwenye shughuli na tumaini, tena rafiki, ye ye ndiye alikuwa ananiita kazini:

– *Vas-, Primo, descends-toi de là-haut; il y a Jules à attraper par les oreilles...*

“Jules” ilikuwa ndoo ya choo cha kuvuta, ambayo kila asubuhi ilitubidi kuishika kwa vishiko, kuichukua nje na kumwagika shimonii pa choo; hicho kilikuwa kitu cha kwanza cha kufanya kila asubuhi, na

ukifikiri kwamba haikuwezekana kunawa mikono yako, na kwamba watu wetu watatu walikuwa wagonjwa kwa homa ya tumbo, unaelewa kwamba hiyo haikuwa kazi nzuri.

Ilitubidi ‘tukaanzishe’ kabichi na tanipu. Na huku nilikuwa nikienda kutafuta kuni, na Charles vile vile kukusanya theluji ya kuyeyushia, Arthur aliwaita wale wagonjwa walioweza kuketi ili washirikiane kazi ya kusafisha maboga. Towarowski, Sertelet na Schenck walijibu mwito.

Sertelet pia alikuwa mkulima kutoka Vosgi, alikuwa na miaka ishirini; hali yake ilionekana ni safi, lakini siku kwa siku sauti yake inaenda kuwa ya kipua kwa kutukumbusha kwamba ugonjwa wa koo ndani, mara nydingi ni ugonjwa usi ona huruma.

Alcalai alikuwa fundi wa kioo Myahudi kutoka mjini Tolose; alikuwa mtu mkarimu na mwenye akili, akaumwa upele usoni.

Schenck alikuwa mfanyabiashara wa Kislovaki, Myahudi: akapata ashekali kwa homa ya tumbo, na akawa na tamaa kubwa ya chakula. Vile vile Towarowski, Myahudi Mfaransa-Mpolandi, mpumbavu na mpayukaji, lakini mtu wa kufaa kwa jamaa yetu kwa sababu ya usemajji wake mzuri.

Huku wagonjwa walikuwa wakifanya kazi yao wakitumia kisu, kila mmoja ameketi kitandani pake, Charles na mimi tukashughulikia kutafuta mahali pa kufaa kwa kupika chakula.

Kila sehemu kambini ilikuwa chafu mno. Baada ya kujaza vyoo vyote vya kuvuta, na kwa sababu hakuna mtu ye yote avisafishe, wale wagonjwa wa kuhara (waliokuwa zaidi ya watu mia) walikuwa wamechafuka kila kona ya Ka-Be, walikwisha jaza ndoo zote, vyombo vyote vilivyokuwa vimetumiwa kwa chakula, na sahani zote. Ilikuwa haiwezekani kusogezza hata hatua moja bila kuangalia mguu utauweka wapi; gizani haikuwezekana kuhama. Ingawa tuliumwa na baridi iliyoendelea kuwa kali, tulikuwa tunafikiria kwa hofu itakatokea nini wakati myeyuko wa barafu na theluji utakapofika: maambukizo yatawanyikawanyika, mnuko utakuwa wa kuzuia pumzi na, halafu, theluji itakapoyeyuka, tutabaki bila majji kabisa.

Baada ya kutafuta kwa muda mrefu, mwishowe tulikuta mitende michache ya sakafu isiyokuwa imechafuka katika chumba kilichotumiwa kwa kufulia. Tuliwasha moto hapo, na halafu ili tuokoe wakati na shida, tulisafisha mikono yetu kwa dawa ya Klorini iliyochanganywa na theluji.

Habari ya supu iliyokuwa ikipikwa ilienea haraka kati ya kundi la watu walio nusu-hai; umati wa nyuso zilizoonyesha kuwa na njaa ziliundwa mlangoni. Charles, kwa mkamshi ulioinuliwa juu, aliwatolea hotuba fupi ambayo, licha ya kuwa kwa Kifaransa, haikuhitaji kutafsiriwa.

Wengi wao walitawanyika, lakini mmoja akasonga mbele: alikuwa mtu toka mjini Paris, akawa fundi cherehani wa kifahari (kama alivyosema yeeye mwenyewe), akawa mgonjwa wa mapafuni. Kwa lita moja ya supu, atashona nguo kwetu akitumia yale mablanketi mengi yaliyokuwa yamebakiwa kambini.

Maxime alionyesha kuwa hodari sana. Kesho yake, Charles na mimi tulipatiwa koti, boti na glavu za kitambaa kisicho laini na chenye rangirangi.

Jioni, supu ya kwanza ilipogawiwa kwa shauku na kuliwa kwa pupa, ukimya mkubwa uwandani hapa ulivunjika. Kutoka kwa vitandani petu – tumechoka mno kwa kuweza kuwa na wasiwasi – tulisikiliza milipuko ya silaha za ajabu zilizoonekana ziko katika sehemu zote za upeo wa macho, na miunzi ya risasi juu ya vichwa vyetu.

Mi nilikuwa ninafikiri kwamba nje maisha ni mazuri, na yatakuwa mazuri tena, na ingekuwa bahati mbaya kuzamishwa sasa hivi. Niliwaamsha wale wagonjwa waliokuwa wanasinzia, na nilipokuwa na uhakika kwamba wote walikuwa wakinisikiliza niliwaambia, kwanza kwa Kifaransa, halafu nikitumia Kijerumanî changu bora iwezekanavyo, kwamba kila mtu lazima afikirie kurudi nyumbani, na kwamba kwa yale yaliyokuwa juu nasi, mambo mengi yalikuwa ya lazima kufanywa, na mengine lazima yaepukawe. Niliongeza nikiwaeleza kwamba lazima kila mtu achukue bakuli na kijiko zake; asimpe mwingine supu yake iliyombakia; na ainuke kitandani kwa kwenda chooni tu; mtu yeoyote anayehitaji kitu inambidi kutugeukia sisi sote watatu tu; Arthur, kazi

yake ilikuwa kusimamia nidhamu na usafi, na kuwakumbusha kwamba ilikuwa bora kuacha sahani na vijiko vichafu, badala ya kuziosha kwa hatari ya kubadilishana zile za mgonjwa wa homa ya koo ndani kwa zile za mgonjwa wa homa ya tumbo.

Nilikuwa na hisia kwamba wagonjwa sasa walikuwa hawajali kabisa kuhusu kila kitu kwa kusikiliza nilichosema; lakini nilikuwa na ujasiri mwingi katika bidii ya Arthur.

Tarehe 22, mwezi wa Januari. Ikiwa ni mjasiri yule anayepigana na hatari bila kufikiri sana, asubuhi ile Charles na mimi tulikuwa wajasiri. Tulipanua uchunguzi wetu hadi kambi ya SS, nje ya seng'enge ya umeme.

Walinzi wa kambi labda walikuwa wameondoka kwa haraka haraka. Mezani tulizikuta sahani za supu iliyogandamizwa zilizojaa kiasi, na sisi tuliiłapa kwa furaha kubwa; midumu iliyoojaa bia iliyogeuka barafu ya rangi ya njano, bao kwa mchezo uliokuwa umeanzishwa. Vyumbani pa kulalia, palikuwapo mambo mengi ya thamani.

Tulichukua chupa moja ya vodka, dawa mbalimbali, magazeti na majarida na mablanketi manne bora na ya kujaza sufi, mojawapo leo liko nyumbani kwangu mjini Turin. Tulikuwa tumefurahi na bila kufahamu, tulileta katika nyumba ndogo yetu matunda ya kutoka nje kwetu, na kuyakabidhi kwa utawala wa Arthur. Ilikuwa jioni tu tulipojua kile kilichotokea labda nusu saa baadaye.

Baadhi ya SS, labda walitawanyika, lakini wenye silaha, walipenya kambini palipotelekezwa. Waligundua kwamba Wafaransa kumi na wanane walikuwa wametulia chumbani pa kulia pa SS-*Waffe*. Waliwaua wote kwa utaratibu, kwa pigo la risasi kosini, kisha wakaweka miili iliyopotoshwa katika theluji ya barabara; kisha waliondoka. Maiti kumi na wanane walibaki wazi hadi Warusi walipowasili; hakuna mtu aliye na nguvu ya kuwazika.

Kwa upande mwingine, katika vibanda vyote sasa kulikuwa na vitanda vilivyokaliwa na maiti, yabisi kama ubao, ambao hakuna mtu aliyejali tena kuwatoa. Na ardhi ikawa baridi kali mno kwa kufukua

mashimo; maiti wengi walikuwa wamekusanyika katika handaki, lakini hata tangu siku za kwanza rundo liliibuka kutokana na shimo na ilionekana kwa misukosuko kutoka kwenye dirisha letu.

Ukuta mmoja tu wa mbao ulitutenganisha na sehemu ya wale waliokuwa wameharisha. Hapa wengi walikuwa karibu kufa, wengi wameshakufa. Sakafu ilifunika na safu ya mavi yaliyoganda kwa baridi. Hakuna mtu aliyepata nguvu ya kutoka nje ya mablanketi kwa kutafuta chakula, na wale ambao walikuwa wamefanya hivyo kabla hawakuwa wamerudi kuwaokoa wenzi wao. Katika kitanda hicho hicho, Waitaliano wawili walikuwa wameshikana kwa kuzuia baridi vizuri zaidi, kandokando ya ukuta: mara nyangi niliwasikia wakizungumza, lakini kwa vile sikuzungumza hata Kifaransa tu, kwa muda mrefu hawakugundua kuwako kwangu. Siku ile, kwa bahati tu walisikia jina langu lililotajwa na Charles kwa mkazo wa Kiitaliano, na tangu wakati huo hawajaacha kuomboleza na kuomba.

Bila shaka ningelipenda kuwasaidia, nikiwa na uwezo na nguvu; hata kwa kusimamisha uchochezi wa makelele yao. Jioni, kazi yote ilipomalizika, nikishinda uchovu na machukio, nilijijongeza kwa korido chafu na gizani, hadi sehemu yao, nikileta bakuli la maji na mabaki ya supu yetu ya mchana. Matokeo yake ni kwamba tangu wakati huo, toka kwa ukuta ule mwembamba, wale wa sehemu nzima ya ‘kuhara’ waliita jina langu mchana na usiku, kwa mkazo wa lugha zote za Ulaya, pamoja na maombi yasiyoleweka, lakini mimi sikuweza kufanya mengine. Nilihisi karibu kulia, ningewalaani.

Usiku uliletä habari za mambo mabaya.

Lakmaker, wa kitanda chini ya kile changu, alikuwa mtu mwenye hali mbaya na hoehae. Ni (au alikuwa) Myahudi wa Kiholanzi mwenye umri wa miaka kumi na saba, mrefu, mwembamba na mkarimu. Alikuwa amelaza kitandani tangu miezi mitatu, sijui kama alivyotoroka uteuzi. Alikuwa na homa ya tumbo na homa nyekundu pia; wakati huo huo, alishikwa na ugonjwa mkubwa wa moyo na mwili wake ulikuwa umejaa vidonda vya ulalo, hata sasa anaweza kulaza kwa upande wa tumbo lake

tu. Pamoja na hayo, alikuwa na njaa kubwa; aliongea Kiholanzi tu na hakuna hata mmoja wetu anayeweza kumwelewa.

Labda sababu ya yote ilikuwa supu ya kabichi na tanipu, ambayo Lakmaker alikuwa ametaka posho mbili. Katikati ya usiku alilialia, kisha akajitupa kutoka kitandani. Alikuwa akijaribu kufika chooni, lakini alikuwa dhaifu mno na akaanguka chini, akilia na kupiga kelele kwa sauti ya juu.

Charles aliwasha taa na tuliweza kuona uzito wa ajali. Kitanda cha mvulana na sakafu vilikuwa vichafu. Harufu ya chumba kidogo hivi karibuni ikawa haivumiliki. Tulikuwa na akiba ndogo ya maji, na hakuna blanketi au magodoro ya majani. Na yule maskini, aliyekuwa mgongwa kwa homa ya tumbo, alikuwa mlipuko wa kuambukiza; wala hatukuweza kumwacha sakafuni usiku kucha, kulia na kutetemeka kwa baridi katikati ya uchafu.

Charles alishuka kitandani na kucaa kimya kimya. Huku nikishika taa, kwa kisu alikata sehemu zote chafu kutoka kwenye magodoro ya majani na mablanketi; alimwinua Lakmaker kutoka chini kwa utamu wa kimama, akamsafisha vizuri zaidi kwa majani yaliyoondolewa kutoka kwenye gunia, na kumweka kitandani akitumia nguvu zake zote, katika nafasi pekee ambapo mgongwa alikuwa anaweza kukaa; alifuta sakafu kwa kipande cha bati; akayeyusha kloromini kidogo, na hatimaye alitakasa kila kitu na ye ye mwenyewe pia.

Nilipima kujikanusha kwake kutokana na uchovu ambao ningepaswa kushinda ndani yangu ili nifanye kama ye ye alivyofanya.

Tarehe 23, mwezi wa Januari. Viazi vyetu vililikwa vimeisha. Tangu siku fulani tulisikia habari kuhusu eneo kubwa la viazi lililokuwapo mahali fulani, nje ya uzio wa seng'enge yenye miiba, pasipo mbali na kambini.

Labda mtangulizi mwagine alikuwa amefanya utafiti sahihi, au mtu alijua hasa mahali: kwa kweli, asubuhi ya tarehe 23 upande wa uzio wa seng'enge yenye miiba ulikuwa umegongwa chini, na maandamano ya

watu maskini walitoka na kuingia kutoka ufunguo.

Charles na mimi tuliondoka, katika upepo wa uwanda uliogeuka rangi. Tulipitia uzio ulioangushwa.

— *Dis donc, Primo, on est dehors!*

Ilikuwa hivyo: kwa mara ya kwanza tangu siku nilipokamatwa, mi nilikuwa huru, bila walinzi wenyе silaha, bila seng'enge kati yangu na nyumbani kwangu.

Kwa umbali wa mita mia nne hivi toka kambini, vilikuwapo viazi: thamani. Mashimo mawili marefu sana, yaliyojaa viazi, na kufunikwa na ardhi na majani makavu kwa kuvizua na barafu. Hata mmoja atakufa kwa njaa.

Lakini kuvitoa nje haikuwa kazi rahisi. Kwa sababu ya barafu, uso wa ardhi ilikuwa ngumu kama marumaru. Kwa kazi ngumu ya sululu, tulishinda kuvunja ganda la juu na kuweka wazi ghala; lakini wengi walikuwa wakipendelea kuingia ndani ya matundu yaliyoachwa na wengine, wakijisukuma chini sana na wakipitisha viazi kwa wenzao waliobaki nje.

Ghafla, Mhungaria mzee alikuwa ameshikwa na kifo pale pale. Alilala amekauka katika tendo la maskini mwenye njaa: kichwa na mabega chini ya fungu la ardhi, tumbo katika theluji, huku alikuwa akinyosha mikono kuelekea viazi. Yule aliyefika baadaye alihamisha maiti kwa mita moja, na aliendelea na kazi kwa funguo ulikuwa wazi sasa.

Tangu wakati ule mlo wetu ulikuwa bora. Zaidi ya viazi vilivyochemshwa na supu ya viazi, tulitaka kuwapatia wagonjwa wetu vyakula kama maandazi ya viazi, kulingana na maelezo ya upishi ya Arthur: sugua viazi vibichi na vilivyochemshwa na laini, choma mchanganyiko huo kwenye sahani ya chuma yenye moto sana. Ladha yao ilikuwa kama ya masizi.

Lakini chakula hicho hakiwezi kumfurahisha Sertelet, ugonjwa wake ulikuwa ukiendelea haraka. Zaidi ya kusema kwa sauti ya pua, siku ile ameshindwa kumeza chakula: kitu fulani kilikuwa kimeharibika kooni na kila mego limeweza kumzuia pumzi.

Nilienda kumtafuta daktari Mhungaria aliyekuwa amebaki kama ni mgonjwa katika kibanda cha mbele. Mara aliposikia kusema kuhusu ugonjwa wa koo ndani, alirudi nyuma kama hatua tatu na aliniamuru nitoke nje.

Kwa madhumuni ya propaganda tu, nilimpa kila mtu matone ya mafuta ya karafuu ya kuwekea puan. Nilimhakikishia Sertelet kwamba yatasaidia: na mimi mwenyewe nilijaribu kujishawishi.

Tarehe 24, mwazi wa Januari. Uhuru. Tundu katika uzio wa seng'enge yenye miba ulitupa picha yake halisi. Ukipikiri kwa makini, maana yake ni kwamba hakuna Wajerumani, hakuna uteuzi, hakuna kazi, hakuna mapigo, hakuna miito, na labda, baadaye kurudi kutatokea

Lakini ilihitaji jithada kujishawishi, na hakuna mtu aliyekuwa na wakati wa kufurahia wazo hilo. Popote palikuwa na uharibifu na kifo.

Wingi wa maiti, waliokuwa mbele ya dirisha yetu, ulikuwa ukitoka nje ya shimon. Ingawa tulikula viazi, wote tulikuwa tumedhoofika sana: kambini hata mgonjwa mmoja alikuwa amepona, bali wengi walishikwa na ugonjwa wa mapafu na wa kuhara; wale wasiokuwa na uwezo wa kujitahidi au wasiokuwa na nguvu za kutosha, walikuwa wametandama na kusinzia vitandani, wagumu kwa baridi, na hakuna mtu aliyeona walipokufa.

Wengine walikuwa wamechoka kabisa: baada ya miezi na miaka katika *Lager*, bila shaka viazi tu havitoshi kumpatia mtu nguvu. Supu ilipopikwa tayari, Charles na mimi tulikuwa tumekokota lita ishirini na tano za supu ya kila siku kutoka chumba cha kunawia hadi chumbani, tukitweta, lazima tulale kitandani, huku Arthur, hodari na mwenye tabia ya mtu wa nyumbani, alikuwa akigawa posho, akishughulikia zibakie posho tatu za “*rabiot pour les travailleurs*” na chakula kidogo cha chini ya sufuria “*pour les italiens d'à côté*”.

Katika chumba cha pili cha Waambukizwa, kilichokuwa karibu na kile chetu na kilichokaliwa na wagonjwa wa kifua kikuu, hali ilikuwa tofauti. Wote waliokuwa na uwezo, walihama kwenye vibanda vingine.

Wagonjwa waliorembuka walikuwa wakiaga dunia mmoja mmoja na peke yao.

Asubuhi moja, niliingia kule kwa kukopa sindano. Mgonjwa mmoja alikuwa akivuta makororo katika kitanda kimoja cha juu. Alinisikia, akainuka akaketi, halafu alijitupa kwenye mfumbati wa kitanda, mbele yangu, kwa kifua na mikono migumu na macho meupe. Yule wa kitanda cha chini, moja kwa moja, aliinua mikono kwa kutegemeza mwili huo, aliona amekufa. Alijitolea chini ya uzito ule na mwingine alianguka chini akibaki sakafuni. Hakuna mtu ajuaye jina lake.

Lakini katika kibanda namba 14 lilitokea jambo jipya. Walikuwa wamelazwa wale waliokuwa wamepata operesheni, na wachache walikuwa na hali nzuri kidogo. Hawa wamepanga msafara kambini pa wafungwa wa vita Waingereza, ambapo wamefikiri pameshaachwa. Ilikuwa jambo la kufaa. Walirudi wakivaa mavazi ya rangi ya kaki, na gari dogo liliojaa vitu vya ajabu ambavyo hatujawahi kuviona: siagi, unga wa uji mzito, shahamu, unga wa njegere, pombe.

Jioni, katika kibanda 14 waliiimba.

Hata mmoja wetu hakuwa na nguvu ya kutembea kilometra mbili njiani mpaka kambi ya Kiingereza na kurudi kwa mizigo. Lakini, kwa vipengee, msafara uliobahatika ulikuwa wa kufaa kwa wengi. Mgawo wa mali – usio sawa sawa – ulisababisha uboreshaji wa viwanda na biashara. Katika chumba chetu kidogo chenye hali ya kifo, kiwanda cha mishumaa – yenye utambi ilioola asidi ya boroni na iliyotiwa katika fomu ya karatasi nzito – kimeanzishwa. Matajiri wa kibanda 14 wamechukua uzalishaji wetu mzima, wakitulipa kwa shahamu na unga.

Mimi mwenyewe nilikuwa nimekuta sehemu kubwa ya nta mpya katika *Elektromagazin*; nakumbuka usumbufu wa wale walioniangalia huku nikiichukua, na mazungumzo yaliyofuata:

– Unataka kuifanya ninii?

Haikufaa kufichua siri ya kazi yangu: nilijisikia huku nilikuwa nikijibu kwa maneno ambayo niliyasikia kutoka kwa wazee wa kambi, ambayo yana majivuno yao ya kupendeza: yaani kuwa “wafungwa wa

vita wazuri”, watu hodari, wanaoweza kushinda hali yoyote; – *Ich verstehe verschiedene Sachen... – (Najua mambo mengi).*

Tarehe 25, mwezi wa Januari. Ilikuwa mara ya Sómogyi. Alikuwa mwankemia Mhungaria mwenye umri kama miaka hamsini hivi, mwembamba, mrefu na mnyamavu. Kama yule Mholanzi, ye ye pia alikuwa amepata ashekali kwa magonjwa ya homa ya tumbo na homa nyekundu; lakini kitu kipyä kimetokea. Alishikwa na homa kali sana. Tangu siku tano hivi hakusema neno: siku ile alifungua mdomo na aliongea kwa sauti kamili:

– Nina posho ya mkate chini ya tandiko la nyasi. Ichukueni nyinyi watatu. Mi sitakula tena.

Hatukuwa na maneno, lakini muda ule hatuchukui mkate. Upande wa uso wake ulikuwa umevimba. Hadi alikuwa na ufahamu, alijifunga katika kimya cha uchungu.

Lakini wakati wa jioni, na usiku mzima, na tena kwa siku mbili baadaye na bila vipindi, kimya kilivunja t na weweseko. Akifuata ndoto yake ya mwisho na tena ya kusamehe na ya utumwa, alianza kunung’unka “*Jawohl*” kwa kila pumzi; kwa utaratibu na uthabitü kama ni mashine. “*Jawohl*” kila zile mbavu maskini zilizobaki kama mifupa ya mzoga zinaposhuka chini, mara elfu, hata linatujia haja ya kumtingisha, kumzuia pumzi, angalau abadili neno.

Hadhi siku ile sijawahi kuelewa kama kifo cha mtu kina kazi chungu nzima kama hii.

Nje, bado kipo kimya kikubwa. Namba ya makunguru ilikuwa imeongezeka, na wote walijua kwa sababu gani. Kwa vipindi virefu tu, mazungumzo ya mizinga yalisikika tena.

Wote waliambiana kwamba Warusi watafika mapema, mara moja: wote walitangaza habari hii, lakini hata mmoja alishinda kujishawishi kwa furaha. Kwa sababu, katika *Lager* tunapoteza uzoefu wa kutumaini, na pia uaminifu katika akili yetu. Katika *Lager* kufikiri hakufai, kwa sababu matukio yanatokea ghafla; tena ni kwa hatari, kwa sababu

kunaweka hai hisia iliyo asili ya uchungu, ambayo sheria fulani ya asili na ya kufaa inapunguza ukali wake wakati ambapo machungu yanavuka mipaka ya uvumilivu.

Kama tulivyochoshwa na furaha, au hofu, au tena na uchungu mwenyewe, hivyo ndivyo kusubiri kunachosha. Tumefika tarehe 25 mwezi wa Januari, tangu siku nane tumevunja mawasiliano na dunia ile kali ambayo, kwa kusema ukweli, ilikuwa dunia pia, na wengi miongoni mwetu walikuwa wamechoka mno hata kwa kusubiri.

Wakati wa jioni, karibu na jiko, kwa mara nyine Charles, Arthur na mimi tulijihisi kuwa tena watu. Tuliweza kuzungumza kuhusu mengi. Nilivutiwa na mazungumzo ya Arthur kuhusu jinsi ya kutumia siku za Jumapili huko Provenchères, wilayani Vosgi, na Charles alikuwa ametaka kulia nilipomsimulia hadithi ya mapatano ya kuacha vita nchini Italia, ya mwanzo usio na tamaa wa upinzani wa kikundi cha wapiganaji huru, ya mtu aliyetusaliti na ya jinsi tulivyokamatwa milimani.

Gizani, nyuma na juu yetu, wagonjwa wanane hawakupoteza hata silabi moja, hata wale ambao hawaelewi Kifaransa. Sómogyi tu alijitahidi kuapa mpaka kifo uradhi wake.

Tarehe 26, mwezi wa Januari. Tulikuwa tumelala katika dunia ya wafu na minyoo. Alama ya mwisho ya ustaarabu ilikuwa imetoweka kati yetu na hata ndani yetu. Kazi ya kufanya tuwe kama wanyama, iliyoanzishwa na Wajerumani walioshinda, ilikamilishwa na Wajerumani walioshindwa.

Mtu ni yule anayeua, mtu ni yule anayedhulumu mwingine au yule anayedhulumiwa; sio mtu yule, ambaye alipopoteza kila aina ya utu, anakaa kitandani pamoja na maiti. Yule aliyekuwa amesubiri jirani yake afe ili achukue robo ya mkate wake, ingawa hana hatia, ni mbali kabisa na mfano wa mtu wa kufikiri, zaidi ya mbilikimo mshenzi na mtesaji mkatili mno.

Upande wa kuwapo kwetu unakaa ndani ya moyo wa wale wanaotukaribia: ndio hivyo, usio wa kibinadamu ujuzi wa yule aliyeishi siku ambazo mtu alikuwa kama ni kitu mbele ya macho ya mtu. Sisi

watatu, kwa upande mkubwa tuliookoka, na tunatoleana asante, kwa hiyo Charles atakuwa rafiki yangu kwa maisha na milele .

Lakini, kwa umbali wa maelfu ya mita juu yetu, katika uwazi wa mawingu ya rangi ya kijivu, miujiza ya mapigano ya ndege ilikuwa inaendelea. Juu yetu, watu wa muda yetu waliokuwa uchi na wadhaifu na wapumbavu, walikuwa wanatafuta kifo wakitumia silaha bora. Wakitumia kidole kimoja tu wangeweza kuharibu kambi nzima, kuwaua maelfu ya watu; huku jumla ya nguvu zetu zote na ufahamu zisingeweza kutosha kurefusha hata dakika moja ya maisha ya mmoja wetu.

Fujo iliisha wakati wa usiku, na chumba kimejaa tena mazungumzo binafsi ya Sómogyi.

Gizani mara nilishtuka. “*L’paup’ vieux*” alinyamaza: alikuwa amemaliza. Kwa pumzi ya mwisho alianguka chini ya kitanda: nimesikia mshindo wa magoti, mapaja, mabega na kichwa.

— *La mort l'a chassé de son lit*, — Arthur alisema.

Hatukuweza kumtoa nje wakati wa usiku. Tulipaswa kurudi kitandani na kulala tu.

Tarehe 27, mwezi wa Januari. Pambazuko. Sakafuni, mkusanyiko usio na utu wa viungo vigumu, yaani kitu kile kinachoitwa Sómogyi.

Zipo kazi muhimu mno: hatuwezi kuoga, tutaweza kumgusa baada ya kupika na kula tu. Zaidi ya hayo, “...rien de si dégoûtant que les débordements” anasema Charles kwa haki; lazima tusafishe choo. Walio hai ndio wanahitaji bidii nyingi zaidi; wafu wanaweza kusubiri. Tulianza kazi yetu kama kila siku.

Warusi wamefika wakati Charles na mimi tulikuwa tukipeleka mbali kidogo maiti ya Sómogyi. Alikuwa mwepesi sana. Tulitupa jeneza juu ya theluji yenye rangi ya kijivu.

Charles alivua kofia. Nilisikitika kwa sababu sikuwa na kofia.

Miongoni mwa watu kumi na mmoja wa *Infektionsabteilung*, Sómogyi tu alikufa wakati wa siku kumi zile. Sertelet, Cagnolati, Towarowski, Lakmaker na Dorget (kuhusu huyo wa mwisho sijamzungumzia hadi

sasa; alikuwa meneja Mfaransa ambaye, baada ya upasuaji wa kibole tumbo, aliugua *diphtheria* ya puanī), walikufa wiki chache baadaye, katika zahanati ya muda ya Kirusi huko Auschwitz. Mwezi wa Aprili, huko Katowice nilikutana na Schenck na Alcalai wakiwa wazima. Arthur alirudi kwake kwa furaha, na Charles amerudi kwenye kazi yake ya mwalimu; tuliandikiana barua ndefu na natumai siku moja nitakutana naye tena.

Maelezo ya mwisho

Utangulizi

- ¹ Serge Tornay, *Itinéraire nilotique. Afrique orientale*, Karthala, Paris 2014, p. 61.
- ² Michela Fusaschi, *Hutu-Tutsi. Alle radici del genocidio rwandese*, Bollati Boringhieri, Torino 2020, p. 52.
- ³ *Ibidem*, p. 53.

I. Safari

¹ Haya ni maelezo ya mandhari ya Jehanamu ya Primo Levi, kulingana na mfano wa kazi maarufu ya fasihi inayoitwa *Divina Commedia*, iliyotungwa na Dante Alighieri (1265-1321), na hasa kwa *Cantica Jahanamu/Inferno*, XVIII, 25 na XXXII, 117. *Divina Commedia* imegawanywa katika *Cantiche* tatu yaani Jahanamu, Toharani na Peponi. Kila *Cantica*, ina *canti* 33 isipokuwa ya kwanza, ambayo ina *canti* 34, kwa hivyo *Divina Commedia* ina *canti* 100 kwa jumla.

² Levi anahu tembe kazi ya Dante na hasa kwa *Cantica ya Jahanamu/Inferno* VI, 14: Dante anarejea mibweko ya mbwa, na katika *Jahanamu/Inferno* XXXII, 105 mshairi anarejea mibweko ya wanadamu.

³ Haya ni maneno yale yale ya Charon, mmoja wa watusika wakuu wa *Cantica ya Jahanamu/Inferno*, anapokemea roho za wafu zinazokusanyika kwenye kingo za Mto Acheronte (*Jahanamu/Inferno* III, 84).

II. Chini

¹ “Serchio” ni jina la mto uliotajwa na Dante. *Jahanamu/Inferno* XXI, 48-49.
² “Rosamunda” ni jina la kiitaliano la muziki wa densi na la wimbo moja lililojulikana sana wakati wa Vita vya Pili vya Duniani. Ilitumika sana katika *Lager* za kiNazi, na kwa sauti ya muziki huu, mamia ya waliohukumiwa kifo hupelekwa kwenye vyumba vya gesi.

³ Hapo pia Levi anatumia maneno ya Ciacco, mhusika mwingine ambaye Dante aliweka katika Jahanamu. (*Jahanamu/Inferno* VI, 54).

IV. Ka-Be

- ¹ Yiddish ni lahaja ya Kiyahudi inayotumika hasa Ulaya wa kati.
- ² Ona *Jahanamu/Inferno* III, 112-113.

V. *Usiku wetu*

¹ *Jahanamu/Inferno* V, 31.

VIII. *Upande huu wa wema na uoru*

¹ Sanamu ya jiwe huko Misri yenye mwili wa simba na kichwa cha mwanamke.

IX. *Waliozama na waliookolewa*

¹ Neno la *Muselmann/Muselmänner*, katika lugha ya *Lager* lina maana ya mtu ambaye hana uwezo wa kuishi, yaani atakufa mapema.

² Picha ya Mtakatifu Sebastiani inaonyeshwa kwenye Galleria degli Uffizi, mjini Florence, Italia. Illichorwa na Giovanni A. Bazzi, aliejulikana kwa jina la Sodoma, na mhusika wake, yaani Mtakatiku Sebastiani ana sifa karibu za kike.

X. *Mtibani wa kemia*

¹ *Herrgottssacrament* ni kitusi cha kijerumani.

² Neno la “*lei*” kwa kiitaliano linatumiwa unapozungumza na mtu mhesimiwa au na mtu ambaye usifahamiana naye.

³ Ludwig Gattermann, *Die Praxis des organischen Chemikers*, Walter de Gruyter & Co., Berlin 1939. Kurasa fulani za kitabu hicho zilikuwa zimetafsiriwa na Primo Levi mwenyewe.

⁴ *Jahanamu/Inferno* XXI, 32-33.

XI. *Canto ya Ulysses*

¹ Katika fasihi ya kiitaliano, “canto” ni sehemu ya utenzi.

² *Jahanamu/Inferno* III, 133.

XV. *Die drei Leute vom Labor*

¹ Watu wale watatu wa maabarani.

XVI. *Wa mwisho*

¹ Polyphemus alikuwa jitu lenye jicho moja. Huyo ni mhusika muhimu sana wa mithiolojia ya Kigiriki.

Hitimisho

Ikiwa huyo ni mtu – Se questo è un uomo kwa Kiitaliano – ni kitabu cha kwanza kilichoandikwa na Primo Levi. Mwandishi mwenyewe alisema kwamba kitabu hicho kilikuwa “mtoto wake wa kwanza”. Tangu miaka sabini na zaidi, kitabu hicho husomwa na kuelezwu na wasomaji wenye umri tofauti na utamaduni mbalimbali, na tangu miaka sabini na zaidi kinasababisha fikra za namna nydingi yaani za ujumi, za kihistoria na tena za kisasa. Mpaka sasa hivi, kitabu hicho kimekwisha tafsiriwa kwa lugha zaidi ya arobaini za kigeni, na sasa kwa kiswahili kinachoongelewa na mamilioni ya watu barani Afrika.

Kutoa kitabu hicho cha Primo Levi kwa hadhira ya wasomaji wanaoongea na kusoma kiswahili ni kama kupandikiza mti kwenye bustani mpya na tunatumaini uweze kuota na kuwa wenye nguvu. Centro Internazionale di Studi Primo Levi di Torino (International Primo Levi Studies Center, Turin) iliyoanzisha na kufuata tafsiri hii mpya kwa kiswahili, imefurahi sana na inawashukuru profesa Graziella Acquaviva – Chuo Kikuu cha Turin – na lugha mama mshiriki wake dakta Janet Revocatus Buhanza waliojitalidi sana wakati wa tafsiri waliyoifanya kwa imara, usahihi na upendo; sote tunamshukuru pia dakta Jean Paul Habimana aliyetunga utangulizi akiandika maneno yenye maana muhimu sana.

Duniani kote, *Se questo è un uomo* ni kitabu kinachofikiriwa kama ni moja ya kazi muhimu zaidi ya kifasihi juu ya mateso dhidi ya Wayahudi na kambi za maangamizi za Nazi. Kurasa hizo za mwisho zinatoa taarifa muhimu kuhusu mwandishi na pia juu ya hali ya kihistoria na ya kitamaduni ambayo “mtoto wake wa kwanza” kilizaliwa. Kwa kweli, mambo mengi yanayojulikana na msomaji mwitaliano au mzungu,

labda kwa yule anayetoka kwa utamaduni tofauti hayajulikani. Kwa hiyo, tumejaribu kuwazia maelezo gani yangekuwa ya muhimu zaidi, kwa hiyo tumeifikiri itakuwa inafaa tuanze kwa picha ambayo Levi mwenyewe anajichora katika ukurasa wa kwanza wa Sura ya kwanza inayoitwa “Safari”. Levi anatuhadithia kwamba mnamo Desemba 1943 alikamatwa na mafashisti milimani palipo upande wa kaskazini wa mji wake, yaani Turin. Yeye alikuwa amepanda milimani ili apigane katika kundi la Upinzani wa kiitaliano. Ndio sawa sasa kukuhadithieni kwa jinsi na sababu gani alikwenda huko juu milimani.

Levi alizaliwa mnamo 1919 mjini Turin. Mnamo 1861, mji huu ulikuwa mji mkuu wa kwanza nchini Italia, yaani baada ya Umoja wa nchi ulipoanzishwa. Karibu karne ishirini nzima, mji wa Turin ulikaliwa na wafanyakazi viwandani (sekte ya magari “Fiat” ilikuwapo hapa). Hapo mjini Chama cha Kisoshalisti na kile cha Kikomunisti vilikuwa vyama vyenye nguvu sana (kwa mfano, mnamo 1921 Antonio Gramsci aliyeanzisha Chama cha Kikomunisti cha Italia alikaa na akashughulikia mambo ya kisiasa hapo mjini). Zaidi ya hayo, mjini Turin ambapo Cinema na Televisheni za kiitaliano zilianzishwa na uchapishaji wa kisasa na wa kitamaduni ulianzishwa pia kati ya 1920 na 1950. Uchapishaji huu ulipiga chapa tafsiri nyingi kwa kiitaliano na kazi nyingi za kigeni zilizohusiana na mambo ya kifasihi na ya kifalsafa.

Levi alizaliwa mwaka 1919 na wakati huo huo Benito Mussolini aliuunda Ufashisti ulioingia serikalini mnamo 1922. Kwa hiyo, Levi aliishi wakati wa utoto na ujana wake chini ya utawala wa kifashisti ambaao hueneza mawazo yake hata katika vitabu vyta shule. Mnamo 1938, Serikali ya Kifashisti ilizipitisha sheria fulani za kibaguzi dhidi ya Wayahudi. Sheria hizo zilifanana sana na zile zilizotangazwa kule Ujerumani ya Nazi ya Hitler. Ibara moja ya sheria hizi iliwakataza Wayahudi waingie ndani ya shule na vyuo vikuu vyote. Lakini ibara nyingine iliwaruhusu Wayahudi wamalize masomo yao na wakapate digrii ikiwa walikuwa wameshajidikisha kwenye Chuo Kikuu mwishoni

mwa 1938. Kwa bahati nzuri, wakati ule Levi alikuwa mwanafunzi wa mwaka wa pili kwenye Kitivo cha Kemia – Chuo Kikuu cha Turin – na alishinda na kupata digrii yake wakati wa majira ya joto, mwaka 1941. Mwaka mmoja mbele tu, Italia ilikuwa imeingia vitani ili ishirikiane na Ujerumani.

Kati ya miaka 1942 na 1943, Levi alifanya kazi mjini Milano akitumia jina la uwongo (kwa sheria za kibaguzi za kiitaliano, Wayahudi walikuwa wamekatazwa kufanya kazi viwandani nchini Italia). Yeye alifanya kazi kama mkemia katika kiwanda cha madawa. Wakati ule ule, huko Ulaya vita ilianza kwenda vibaya kwa marafiki wale wawili wa Nazi-Fashisti. Tarehe 25, mwezi wa saba 1943, utawala wa kifashisti ulianguka na Mussolini alifungwa gerezani. Serikali mpya haikufuta sheria za kibaguzi na ilithibitisha urafiki na Ujerumani, lakini kwa siri ilitia saini mapatano ya kusimamisha vita kwa muda pamoja na Washiriki wenye Uwezo mkubwa, yaani Uingereza na Marekani. Tarehe 8 mwezi wa tisa 1943 taarifa ya mapatano yale ilijulikana kote. Ujerumani ya Hitler ilitangaza kwamba ilikuwa imehainiwa na kwa sababu hii iliamuru jeshi lake livamie Italia kutoka Alpi – upande wa kaskazini – mpaka mji wa Naples. Upande wa kusini nchini Italia ulikuwa umeshaingiliwa na wenye kuungana waliokuwa wameshusha pwani kisiwani Sicily na upande wa kusini wa Naples wakati wa majira yale ya joto. Jeshi la kiitaliano limetoweka. Mfalme alitoroka mjini Rome. Mussolini alifunguliwa na Wajerumani na aliunda Jamhuri ya Kijamaa upande wa kaskazini wa Italia. Hii ilikuwa serikali ya bandia iliyokuwa imetawaliwa na Nazi. Kuanzia mwezi wa tisa 1943, nchini – upande wa kasakazini na wa kati – Waitaliano maelfu kwa maelfu, wanajeshi na raia, waliamua kuchukua silaha na kuingia katika hali ya kifichificho ili waweze kupigana dhidi ya Wafashisti na uvamizi wa Nazi.

Huko Italia, upinzani wa silaha kwa ukombozi wa nchi ulidumu miezi ishirini, yaani hadi mwezi wa nne 1945. Primo Levi alijiunga na upinzani mapema, lakini kama tunavyojua, alikamatwa upesi. Alikuwa

mtu mfupi lakini mwelesi na mwenye nguvu. Tangu alipokuwa mvulana alikuwa amefanya mazoezi ya kupanda mlima. Tuseme kwamba kemia – na maono yake ya kiwazi yenyе lengo la sheria za asili – na kupanda milima – kulikokuwa ukumbi wa mazoezi ya viungo vya mwili na mafunzo ya akili pia – zilikuwa shule zake za uhuru. Miaka ile, kusema “kwenda mlimani” kulikuwa na maana ya “kufanya upinzani”, na hapo ndipo mambo ya nyuma ya kihistoria yanakongamana na Sura ya kwanza ya *Ikiba huyo ni mtu* na picha ya awali ya kibinafsi: Primo Levi “alikwenda mlimani”, alikamatwa na adui zake mapema, na aliposema kuwa ni Myahudi alipelekwa huko Auschwitz. *Dibaji* ya kitabu chake inaanza kwa usemi wa kitendawili: “Ilikuwa bahati yangu nzuri kufukuzwa hadi Auschwitz mnamo 1944 tu”. Neno la “bahati” ni nomino ya kwanza katika kitabu chake: Levi aliweza kutazama kipindi hicho kigumu cha maisha yake akijitenga nacho, hata kwa kejeli. Alijiona mtu wa heri kwa sababu alikuwa amewekwa katika *Lager* ya maangamizi wakati Wajerumani walikuwa tayari kupoteza vita na kwa hiyo walihitaji wafanya kazi kwao katika hali ya utumwa. Kwa sababu hii, mnamo 1944 wafukuzwa wa kiyahudi hawakuuawa mara moja baada ya kuwasili kwao katika *Lager*. Licha ya hayo, watu waliokuwa wameondoka Fossoli pamoja na Levi walikuwa mia sita na hamsini, lakini wale waliookoka walikuwa ishirini na tatu tu, yaani wanaume kumi na watano na wanawake wanane.

Se questo è un uomo inahadithia mambo yaliyotokea katika miezi kumi na mitatu iliyoanza tangu Levi alipokamatwa, yaani tarehe 13 mwezi wa kumi na mbili 1943 hadi siku alipofunguliwa yaani tarehe 27 mwezi wa kwanza 1945. Tangu 2005, tarehe hiyo imekuwa ni “Siku ya Kumbukumbu” – kama Umoja wa Mataifa ulivyoamua – kwa kuwakumbusha wale wote waliouawa na Nazi. Siku ile ile eneo la Auschwitz lilipata uhuru. Lakini mambo yaliyompata Levi yaliendelea baadda alipofunguliwa na Jeshi la Kirusi. Kutokana na matatizo mengi ya kisiasa na ya urasimi, yeze na wale wengine waliokuwa wamenusurika

walilazimika kutangatanga kwa miezi minane na zaidi Ulaya ambapo nchi zote ziliwa zimeharibiwa na Vita vya Pili vya Dunia. Safari yake ya kurejea Italia, hasa mjini pake Turin, ilikuwa imelezwa katika kitabu chake cha pili kinachoitwa *La tregua* (*The Truce*) kilichochapishwa mnamo 1963.

Lakini sasa lazima turudi nyuma kwenye kitabu “cha kwanza” na historia yake. Huko Ulaya Vita vya Pili vya Dunia viliisha wakati wa majira ya kuchipua, mwaka 1945. *Se questo è un uomo* kilipigwa chapa wakati wa majira ya majani kupukutika, mwaka 1947, yaani miaka miwili na nusu baadaye. Wakati huo huo, vitabu vingi vya kumbukumbu vilichapishwa. Vitabu hivi vilikuwa juu ya ufashisti, vita na hasa kuhusu watu waliofukuzwa na kuwekwa katika *Lager* za kijerumani. Lakini, waandishi wa vitabu hivi walikuwa wanajeshi wa zamani au wafungwa wa kisiasa. Baada ya vita, nchini Italia vilichapishwa vitabu saba tu vilivyoshahidia mambo ya kufukuzwa na viliandikwa na waandishi wenye asili ya kiyahudi. Kile cha Levi kilikuwa cha saba. Mara, baada ya vita, na kwa miaka mingi baadaye, nchini Italia na kokote Ulaya haukuwapo kabisa ufahamu wa maana ya kupanga na kutenda mpango wa kuwaa watu maelfu na maelfu. Haukuwapo kabisa ufahamu wa upya wa tukio hilo la kihistoria: kuwaa watu mamilioni (wanawake, wanaume, watoto, wagonjwa) kwa sababu ya asili ya kabilia lao; kifo kilichotekelawa kwa mashine za kufishia binadamu zilizokuwa zimepangwa kwa kimantiki na kujengwa kwa wingi ili maiti watakuwa wengi sana.

Baada ya vita, Italia na Ulaya panataka kujenga tena, na karibu wote wanatamani kusahau matukio mabaya yaliyotokea. Kitabu cha *Se questo è un uomo* kilichapishwa mwaka 1947 na nyumba ndogo ya uchapishaji na kilithaminiwa na wale waliokisoma kwa ubora wake wa uandishi, lakini toleo hilo la kwanza liliomwa na wasomaji elfu chache. Mwaka 1958 nyumba ya uchapishaji kubwa zaidi ilikubali kuchapisha toleo jipya la kitabu hicho lililoongezewa na kurasa thelathini na Levi. Tangu wakati ule, kitabu kilianza kuuzwa na kuchapishwa tena, kusomwa shulenii na

kutafsiriwa kwa lugha za kigeni. Muhimu sana kwa Levi ilikuwa tafsiri ya kitabu chake kwa Kijerumani, yaani lugha ya watesaji wake, lugha ya watu waliomuingiza Hitler madarakani, lugha ambayo matukio ya Auschwitz yalitokea. Tafsiri ya kitabu hicho kwa Kijerumani ilitolewa mnamo 1961. Kuanzia wakati huo, mafanikio ya *Se questo è un uomo* yanaongezeka na uchapishaji wa kazi za kifasihi za Levi zinazofuata hufanya yawe makubwa zaidi. Kwa hiyo inafaa kutaja angalau zile zilizo na uhusiano wa karibu na *Se questo è un uomo*.

Tumeshasema kwamba *La tregua*, kitabu cha pili cha Levi kilichochapishwa mnamo 1963, kinahadithia safari yake ya kurudi toka Auschwitz. Zaidi ya vitabu hivi viwili vya mwanzo – yaani kitabu cha “safari ya kwenda chini” kuelekea Auschwitz na kile cha “safari ya kwenda juu” kwa kurudi nyumbani, lakini bila kujuu ikiwa nyumba bado ipo au wapendwa bado wako hai – lazima tuvitaje vitabu viwili vingine. Kitabu kinachotupatia pitcha kamili ya Primo Levi kilichapishwa mnamo 1975 na kinaitwa *Il sistema periodico* (*The Periodic Table*). Kichwa chake kinadokezea jedwali la elementi za kemikali la Mendeleev, kwa kweli kitabu hiki kina hadithi ishirini na moja, na kila hadithi inaitwa kwa jina la elementi ya kemikali: toka *Arigoni* hadi *Chuma*, toka *Kromiamu* hadi *Kaboni*, toka *Haidrojeni* hadi *Potasiamu*, Levi anasimulia historia ya babu zake waliofika Italia karne fulani kabla ya kuzaliwa kwake, anahadithia jinsi upendo wake kwa kemia ulivyoanza alipokuwa mvulana wa miaka kumi na mitano, anasema juu ya sheria za kibaguzi, anasimulia wakati alipokuwa mwanafunzi shuleni na kisha Chuoni chini ya utawala wa kifashisti, anasimulia tena vita na kazi yake ya siri, tena anasema juu ya Upinzani mfupi na kutekwa kwake, kipindi kilichofuata vita, na baada ya kurudi kutoka Auschwitz na kazi yake ya mkemia katika kiwanda cha rangi. *Il sistema periodico* ni “tawasifu ya kemikali” ambayo mwandishi ananimalizia kwa hadithi ya ajabu. Levi alipenda kuandika hadithi ya namna hii tangu alipokuwa bado mwanafunzi (na alifikia juu yake wakati wa miezi aliyoishi kwenye *Lager*). *Kaboni* inahadithia katika

kurasa kumi mambo yaliyointokea atomu. Hii labda ni hadithi nzuri zaidi – na bila shaka ile ya ajabu kabisa – mionganoni mwa hadithi za kubuni zilizoandikwa na Levi.

Kitabu cha nne kinachostahili kutajwa ni *I sommersi e i salvati* (*The Drowned and the Saved*). Hicho ni kitabu cha mwisho kilichotungwa na Levi na kilichapishwa mnamo 1986, na kimeundwa na mfululizo wa tafakari juu ya *Lager*, juu ya historia ya Ulaya, juu ya vurugu na vita miaka arobaini baada ya matukio yale yalipotokea. Kichwa cha kitabu hicho ni kile cha sura kuu ya *Se questo è un uomo*.

I sommersi e i salvati ni kitabu kilichokuwa na muda mrefu wa kutafakari wakati wa uandishi wake kwa sababu kinauliza maswali mengi ambayo mwandishi anajiuliza na anafanya wasomaji wajiulize pia. Levi anajiuliza juu ya kumbukumbu na mapungufu yake ya ajabu na uharibifu; ye ye anachunguza nafasi isiyoleweka iliyo kati waathiriwa wa maangamizi na wateasji walioyaunda na kuyatekeleza: yaani anachunguza aina mbalimbali za ushirikiano kati ya wafukuzwa na SS, kuanzia na wale wanaoitwa *Kapos* ambaao, mara nyingi, walikuwa wafungwa wa Kiyahudi walioshirikiana kwa wakuu wa kambi. Katika sura nyingine anazungumza juu ya aibu ya ajabu ya kunusurika iliyohisiwa na wale ambaao, kama ye ye, walitoka kwenye kambi ya maangamizi wakiwa hai. Hatimaye, katika sura ya mwisho ya kitabu Levi anaanza tena mawasiliano yake na wasomaji Wajerumanî wa tafsiri ya *Se questo è un uomo* kwa Kijerumanî iliyotolewa mnamo 1961. Na hapa tunaweza kuhitimisha kwa maoni ya ziada juu ya kitabu chake “cha kwanza” na njia tofauti ambazo mwandishi huzungumza na wasomaji wake.

Kutafsiri kazi ya mwandishi kwa mara ya kwanza kwa lugha ambayo haijawahi kutafsiriwa, kama ilivyo sasa kwa Kiswahili, zaidi ya kupandikiza mti kwenye bustani nyingine ina maana ya kusikiza sauti ambayo hakuna mtu ameshawahî kuisikia mpaka wakati huu. Sauti yake Levi ni ya peke yake kwa sababu nyingi. Ni sauti ya peke yake kwa sababu ingawa ye ye ni mwathiriwa na hajawasamehe watesaji wake, hadai nafasi

yake ya mwathiriwa. Halalamiki na haombi upendeleo maalum kwa ajili yake mwenyewe. Sauti yake, kwa upande mwingine, inaendeleza hoja. Levi anatazama na kuelezea kila kitu kwa utaratibu kwa sababu anataka kuelewa vizuri matukio yaliyotokea ili aweze kuyaelezea kwa usahihi. Yeye ni mtu ambaye anaweza kuangalia mambo makali aliyoishi na anaweza kuyaangalia hata kwa kejeli. Licha ya kuwa mahala pa ukatili, *Lager* palikuwa pia mahala pa ajabu panaposhangaza. Levi ameshinda kueleza vipengele hivi vya *Lager* bila kupunguza maana ya msiba.

Kwa hiyo Levi ni mtu wa sauti nyingi. Katika sura kumi na saba za *Se questo è un uomo*, tena katika dibaji na shairi mchoro, msomaji atakuwa ameweza kufahamu sauti nyingi zinazotofautiana, lakini zote ni sauti moja tu yaani ile ya mwandishi, sauti moja ambayo ni ya pekee na yenye nguvu. Sauti hizi zote ni kama vipimo vya muziki vinavyobadilishana na mara nyingi vinachanganyika. Kipimo cha msingi, kilicho rahisi zaidi, ni maelezo: kuutazama ukweli usioeleweka na wa ukatili kwa kuifahamu na kuuweka kwenye karatasi kwa ajili ya wale wasiokuwapo, kwetu wasomaji. Kipimo cha pili, rahisi vile vile, lakini chenyе nguvu zaidi ni njia ambayo mwandishi anaisogea kwa kutazama, kusikiliza na kufanya uvumbuzi. Mara nyingi, kwenye njia hii Levi anabadilisha mwelekeo na anauelekeza umakini wake kwa wahusika wengine: anawakaribia kwa kuangalia, kusimulia na kueleza vizuri zaidi, kama akiwa anatumia lenzi au darubini. Mtindo huu unafungamana na mteremko mwingine wa sauti, ule wa mawazo yanayotokea na mambo yaliyokuwa yanaangaliwa na kusimuliwa: Levi anazama rohoni mwake na mwa wanadamu wengine wote, waathiriwa na watesaji. Katika kurasa nyingi (zile zinazomstusha sana msomaji) Levi anaturejesha kwenye ndoto zake za kibinagsi au za pamaja, akishuka mpaka lindi la nafsi kwa kurudisha, kwa udhibiti kamili picha zile za ndoto zisizoeleweka. Kwa ustadi huo huo, anafanikiwa kutupa maoni ya baadae: tunajua kwamba *Se questo è un uomo* ilikuwa imeandikwa muda mrefu baada matukio yalipotokea. Levi anachukua fursa ya pengo hili la wakati akisubiri muda wa kufaa ili aweze kuzungumza juu ya mambo yaliyompatia kama kwamba alikuwa

mwangalizi wa nje, akiwa na tabia ya weledi ya mwanahistoria au ya mtafiti wa kisayansi. Mara kwa mara (na hii hapa sauti yake nyingine), Levi anatunga maoni yake, yaani, anazitazama siku za nyuma kwenye *Lager* kutoka juu bila kupoteza mawasiliano ya kimaadili na utambuzi na mambo aliyoyaishi. Haya yote yanamruhusu kueleza sauti yake ya mwisho, ile inayoelekezwa moja kwa moja kwa wasomaji, akijihusisha wakati anapowauliza majibu: na anawayauliza kwa sauti zinazoweza kutofautiana sana, kama inavyoonekana katika dibaji na shairi mchoro za kitabu.

Hii ndio sababu ya msingi inayotufurahisha kuona toleo la *Se questo è un nome* limetafsiriwa kwa Kiswahili: kwa sababu ni kitabu kinachomwendea kila msomaji wake, ni kitabu kinachouliza maswali na hufanya wasomaji wake wajiulize pia maswali yale na watafute majibu. Ni kitabu kinachofungua mazungumzo na kila mmoja wa wasomaji wake, na ni vizuri sana kwamba mazungumzo haya yataanza kwa lugha mpya, katika maeneo mapya na pamoja na watu wa tamaduni mbalimbali.

Centro Internazionale di Studi Primo Levi di Torino
(International Primo Levi Studies Center, Turin)

PRIMO LEVI SE QUESTO È UN UOMO

Se questo è un uomo (Ikiwa huyo ni mtu) ni kazi ya maana zaidi kuliko nyingine kuhusu mateso dhidi ya Wayahudi na kambi za maangamizi za Nazi pia.

Mnamo mwaka 1947, Primo Levi alichapisha kwa mara ya kwanza ripoti yake ya mwaka ambaa alikaa kama mfungwa katika kambi ya Auschwitz.

Tangu wakati ule, kitabu hicho kinaendelea kusomwa na kutolewa maoni na vijana na watu wazima wenye tamaduni mbalimbali, kikiamsha tafakari za maadili, za uzuri, za kihistoria na kisiasa.

Kichwa cha kitabu kinaonekana kama ni swali linaloelekezwa kwa wasomaji, na neno la “mtu” linaonyesha kuwa kurasa zake zina nia ya kuingia katika mazungumzo na wanadamu wote wanaoishi popote duniani na wakati wowote pia.

Kwa sababu hizi zote ilikuwa muhimu kutafsiri kitabu hicho kwa kiswahili ili kueneza mazungumzo haya kwa lugha hii katika maeneo mapya na seti mpya za tamaduni; halafu ili sauti yake Primo Levi ijulikane kwa hadhira mpya, sauti ambayo ni ya pekee kwa sababu licha ya kutosamehe watesaji wake, hadai hali yake ya kuteswa, nia yake Levi ni ile ya kuelewa, kwa sababu “kuelewa” ni sharti la kutenda ili yaliyompata yeze pamoja na mamilioni ya watu wengine, wakati ujao yasitokee tena mahali pengine.

Primo Levi (Torino 1919-1987) ni mwandishi na mtaalamu maarufu sana mionganî mwa waandishi waitaliano. Alianza kazi yake ya mwandishi kwa utunzi wa hadithi ya wakati wake wa maisha aliyopita katika kambi ya kifo ya Auschwitz (*Se questo è un uomo*, 1947). Kazi zake za kifasihi zilizofuata “Se questo è un uomo” ziliendelea kushughulikia mambo ya maisha na ya ukatili yaliyowatendea Wayahudi, tena zilikuwa pia mifano ya upendo kwa kazi mtu anayoifanya kila siku na tena upendo kwa falsafa ya maisha na ukweli.

Kazi zake za kifasihi zimetafsiriwa kwa zaidi ya lugha arobaini za kigeni ila lugha za kiafrika. Kwa hiyo tuseme kwamba toleo hilo kwa kiswahili ni tafsiri ya kwanza ya *Se questo è un uomo* kwa lugha ya kiafrika.

Mchoraji: Antonio Sannino, *Binario 21.*